

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

2005

Historisk Selskab for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

2005

ANDEN RÆKKE – BIND 39

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI
RINGKØBING

*OMSLAGSBILLEDE:
Brejninggaards fredede østfløj med de enestående Terrakotta-relieffer
med familierne Lange og Skrams våbenskjolde.*

INDHOLD

<i>Ove Lund Knudsgaard</i> : Klokkerne i Stadil	5
<i>Gert Alsted</i> : Brejninggaards spændende herregårdsanlæg	11
<i>Estrid Bay</i> : Franarret sin arv eller offer for landbrugskrisen? Myte kontra virkelighed	19
<i>Freddy Boysen</i> : Søren Kårre, en original eneboer på heden.	39
<i>Agnete Bang og Dorte Fogh</i> : Fra tørvegraver til forfatter	55
<i>Ruth Brogaard</i> : Vostrup Skole 1934-1941	67
<i>Aksel B. Christensen</i> : Om illegal modstand uden helte	87
Foreningsmeddelelser	123
Regnskab	129
Arkivoversigt	131
Register	139

ISBN 87-87358-26-3

ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 2005

Redaktør: Per Hauge Mortensen

Redaktionskomité: Hans Chr. Christensen og Freddy Boysen

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatterens tilladelse og med angivelse af, at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

Klokkerne i Stadil

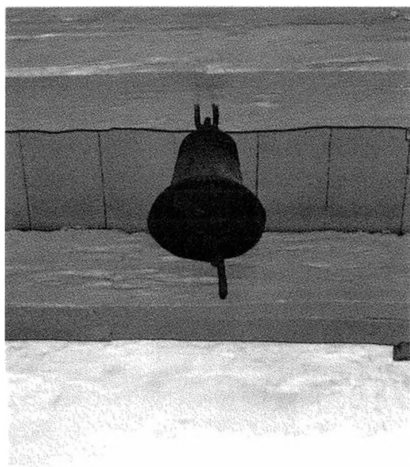
Af *Ove Lund Knudsgaard*

»Der har den altid hængt!«

Under en rundvisning i Stadil kirke blev der engang spurgt, hvor længe den lille klokke i kirkens kor har hængt dér i en af korets loftsbjælker.

Ovenstående ekspertsvar: »Der har den altid hængt« lammede den spørgende, men nye spørgsmål har siden rumsteret i det ukyndige hoved, blandt andre: Hvor-
når begyndte »altid«?

Det måtte også undre den uvidende, om ikke klokkens lange svingarm i sin tid har givet forstyrrende mislyde ved at slå mod loftsbrædderne under ringningen.

Messeklokken, bemærk den smalle facon.

Der findes kun sparsomme oplysninger i diverse bøger, som i årenes løb har omtalt klokken.

Ordvalget i bøgerne er meget enslydende og i overensstemmende med ovennævnte ekspertsvar.

Bøgerne placerer klokken dels i en tagbjælke over koret og dels i en loftsbjælke, – »på dens oprindelige plads«! – »hvor den altid har hængt«!

En lille brochure i kirkens tårnrum oplyser, at der er tale om en messeklokke, som har indgraveret årstallet 1526 samt et dødningshoved, og at dette mærke var våben for kannik Poul Andersen ved domkapitlet i Ribe.

Nu kan de indgraverede oplysninger jo være tilføjet flere år efter, at klokken er fremstillet, ligesom de ikke siger noget om, hvorvidt klokken *altid* har hængt på sin nuværende plads, så spørgsmålene rumsterede stadigvæk.

Således provokeret er fremkommet følgende historie:

Stadil kirke 'tilhørte' i katolsk tid domkapitlet ved Ribe Domkirke, som havde patronatsretten, d.e. retten til kirkens indtægter, – og kaldsretten, d.e. retten til at udnævne kirkens præst.

Det ligger nær at antage, at ovennævnte Poul Andersen, som var kantor og ledende medlem af domkapitlet i Ribe, forstan-

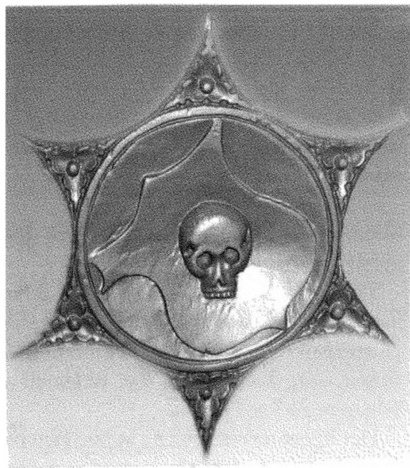
der for nonneklosteret udenfor Ribe m.m., samt sekretær eller lignende for kong Chr. II., har haft en del af sine indtægter i form af rettigheder ved kirken i Stadil.

Måske har kantoren ligefrem skænket den lille klokke, som altid har hængt i kirkens kor?

Eller måske ikke?

Det er så heldigt, at to af Danmarks kendte kirkehistorikere fra begyndelsen af 1900-tallet har været sognepræster i henholdsvis Stadil og Tim/Madum: I Stadil nemlig pastor H. G. A. Jørgensen (1889-1901) og i Tim/Madum pastor Peder Severinsen, født 1869 (medstifter af Historisk Samfund for Ringkøbing amt, medlem af det første redaktionsudvalg og flittig bidragyder til Hardsyssels Årbog fra første bind).

H. G. A. Jørgensen skriver omkring år 1900 om Stadil kirke blandt andet: *'Under*

Dødningshovedet på degnestolen.

loftet i koret en lille messeklokke – et ulæseligt årstal og et dødningshoved. Samme mærke findes udskåret på den nuværende degnestol i koret.'

P. Severinsen har udførligt omtalt Stadil kirke i tiden omkring reformationen, herunder præsten Peder Bertelsen Skomand, der oprindeligt var katolsk præst ved kirken og som efter reformationen fortsatte som protestantisk præst ved samme kirke.

På mindetavlen i kirken over de Stadil præster er ovennævnte angivet som Peter Berthelsen Schomann, mens føromtalte brochure i kirken fejlagtigt har navnet Skovman.

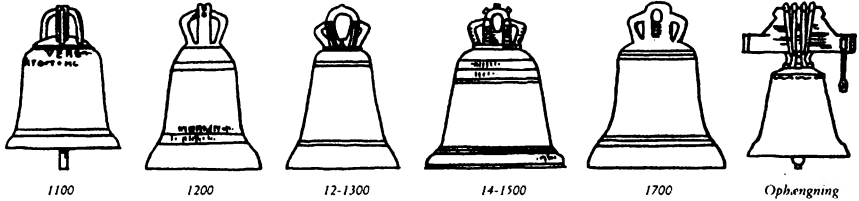
Pastor P. B. Schomann omtales i 1514, hvor han formentlig allerede havde været i tjeneste i længere tid, da han tillige var den katolske ribebiskops officiant, d.v.s. at han på biskoppens vegne har skullet forhøre og dømme m.m. på Syssetinget i Holstebro.

Han var en dannet mand, hvilket ikke kan siges om alle katolske præster på den tid, og han omtales i Stadil kirkes ældste kirkebog som *en meget fornemme lærd mand og haver haft adskillige adelige og fornemme folks børn i sit hus at informere (oplære; datidens form for kostskole).*

Peter Berthelsen Schomann skænkede den store klokke til Stadil kirke.

Klokken er støbt i 1546 og havde udover indskriptionen indstøbt mærket med dødningshovedet og bogstaverne P. B. S. for Peter Bertelsen Schomann.

(Klokken blev omstøbt i 1870 hos jernstøberiet Stallknecht i Horsens, en af denne bys første industrivirksomheder, der var oprettet i 1840 af guldsmed Ulrik Stallknecht, Horsens).

Klokkeformer i tidens løb. (Niels Munk Plum og G. Sparring-Petersen: Kirke og sogn i fortid og nutid. Odense 1953).

Dødningehovedet på den store klokke, – samt i den ældste kirkebog og på andet inventar i kirken, såvel som på Peter Berthelsen Schomanns gravsten, – er det samme mærke som på den lille messe-klokke.

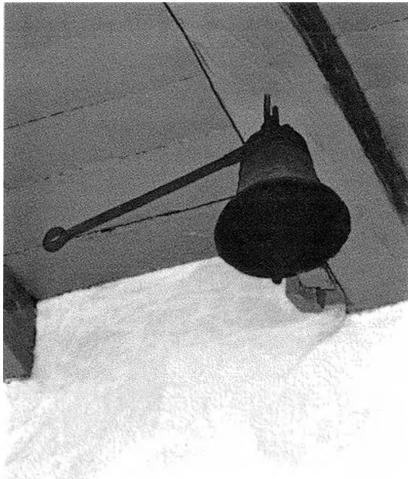
Dette mærke var slægtsmærke for en rig og anset borgerslægt i Ribe, hvis mest kendte medlem var ovennævnte kantor Poul Andersen, – en stridbar herre, som forstod at holde på sit.

Kantor Poul Andersen benævnes et

sted med tilnavnet 'Sutor', den latinske betegnelse for skomager, henvisende til familienavnet Schomann!

Herefter er det nærliggende at slutte, at de to prælater, den fornemme lærde mand i Stadil og den stridbare kongens mand kommer fra den samme selvstændige skomagerfamilie i Ribe, hvis slægtsmærke var et dødningehoved, – måske var de fætre?

Og det synes rimeligt at antage, at dødningehovedet på den lille messe-klokke snarere henviser til præsten P. B. Schomann i Stadil end til den fjernere og finere 'fætter' i Ribe.

Messeklokken, bemærk den lange svingarm.

Det indgraverede årstal 1526 i messe-klokken er interessant, idet Frederik d. I. på den tid pålagde kirkene en klokkeskat og begyndte at indsamle kirkernes klokker og omstøbe dem til kanoner m.m.

Måske har præsten dengang købt klokken fri for omstøbning til krigsbrug og siden skænket den til kirken, med sit mærke og gaveåret indgraveret, således som han 20 år senere skænkede kirken den – senere omstøbte – store klokke, der stadigvæk hænger i kirkens tårn og endnu hver dag ringer over sogn og omegn.

Men dersom messeklokken ikke stammer fra 1500-tallet, hvor gammel er den da og har den altid hængt i kirkens kor?

Som det ses på illustrationerne tyder messekløkkens form på en væsentlig højere alder, måske helt tilbage i 1200-årene?

I 1215 fastslog et kirkemøde i Rom, at messens højdepunkt var et så helligt øjeblik at også de, der ikke var i kirken, skulle have besked om dette øjeblik.

Derfor fik hver kirke foruden håndklokker til indendørs brug også en eller to messekløkker, som ophængtes udvendigt på kirken, – i en tagrytter eller en gavlugge eller lignende.

Fr. Uldall: *»Det var ikke ualmindeligt, at der tidligere på de danske kirker var anbragt en tagrytter, hvori sådanne chorklokker var anbragt, som altså kunne ringes nede fra selve kirken«.*

Pastor Severinsen: *»I Stadil omtales stadig korskirken, som nu er borte, og over korsskæringen stod der et lille spir med en klokke, som i 1656 faldt ned og igen op-hængtes. Men 1661 nedtages spiret«!*

(Kirken havde korsform, dengang der endnu var gravkapel mod syd, overfor våbenhuset.)

Hvor er den fra spiret nedtagne messe-klokke mon blevet af?

Det er nærliggende at forestille sig, at den efter nedtagningen i 1661 blev op-hængt i loftsbjælken i kirkens kor, hvor den endnu hænger (ikke i en tagbjælke, som angivet i bl. a. Trap Danmark).

Hvorfor skulle der i katolsk tid have hængt – og været ringet med – en så stor klokke med en alt for stor svingarm inde i kirkens kor, når man havde én messe-klokke ovenpå taget og når man ydermere brugte de mindre håndklokker inde i kirken?

Efter reformationen blev messekløkkerne omdøbt til fredsklokker og blev ringet, – ikke som i den katolske tid under messens højdepunkt, men når præsten gik på prædikestolen, – vel til orientering for folk udenfor kirken, så der kunne være ro for hundebulder og højlydte meningsud-vekslinger omkring kirken, mens præsten prædikede!

Opstigningen til prædikestolen kunne tydeligt ses inde i kirken og har ikke haft behov for indendørs lydelige varsler som ringen med klokker eller lignende, – med-mindre menigheden var faldet i søvn!

Men her havde man jo vækkemænd, indskærpet i kgl. reskript af 17. maj 1646:

– Efterdi overalt med soven udi kirkerne stor disorden begås, da vil Hans Majestæt nådigst, at udi hver sogn i stiftet nogle skulle tilforordnes, som kan gå rundt udi kirkerne med lange kieppe og slæe dennem på hovedet, som sover og således holde folk årvågent til at høre desto flittigere prædiken – !

Kongemagten overtog på et tidspunkt

Madklokken på Søndervang.

Ove Bendtsen, Stadil og Iver Iversen Klit fra Sønderklit med noget af det tunge værktøj, hvor- med man i sin tid ophuggede strandede skibe på klitkysten.

rettighederne i Stadil kirke fra domkapit- let i Ribe og i 1687 overtog de herrer J. Scandorph og W. Mule patronatsretten som betaling for kongemagtens gæld til d'herrer.

Disse udensogns folk har formentlig vi- deresolgt patronatsretten til en af sognets herregårde, Østertoft eller Søndervang, som på forskellige tidspunkter 'ejede' kir- ken, indtil bønderne købte kirke, sogn og de forenede herregårde i 1791.

I forbindelse med en af disse handler kunne madklokken på Søndervang – en fornem malmklokke – måske på et eller andet tidspunkt være flyttet fra kirken og have skiftet formål fra messe- til mad-

klokke, men klokkens form indikerer, at der er tale om en væsentlig yngre klokke, – måske en skibsklokke?

Det vides, at idetmindste Enevold Slot, som var ejer af Søndervang i 1800-tallet, sammen med andre Stadilmænd 'gjorde' i opkøb og ophugning af skibsvrag på hav- kysten.

De købte og ophuggede således i 1838 det store strandede barkskib »Eden«, der stod i havstokken udfor Fuglbjerg i Stadil og var lige til at skille ad ved hjælp af store stål-koben og håndkraft.

Men det er en anden historie –.

Stadil kirke fra en lidt usædvanlig vinkel.

LITTERATUR

- Acta Campanologica. 1985, vol. 3, 7.
 Allen, C.F.: De 3 nordiske Rigers historie 2. & 5 bd. (1864-1872).
 Boghandlerforlaget: Kirkerne i Danmark – I. indtil 1536 & II. efter 1536. 1998.
 Bricka, C. F.: Dansk Biografisk Lexikon. Bd.1. (1887-1905).
 Dehn-Nielsen, Henning: Kirker og Klostre i Danmark, 1995.
 Exner, Johan: 400 Danske Landsbykirker. 1975.
 Horskjær, Erik: De Danske Kirker. 1969.
 Iversen Klit, Niels: Husby Klit, 1995.
 Jørgensen, H.G.A.: 'Kirkehistoriske Samlinger', 4. IV. (1895-97).
 Mosumgaard, Børge: Kig på kirker. 1966.
 Münter, F.: Den danske reformationshistorie. 1802.
 Munk Plum, N. & G. Sparring-Petersen: Kirke og Sogn i Fortid og Nutid. 1953.
 Nedergaard, Paul: Kirkelig Håndbog. 1927-1967
 Nedergaard, Paul: En Dansk Præste og Sognehistorie 1849-1949 (1972).
 Ny Kirkehistoriske Samlinger I. 1861
 Nyholm, Hans: Kirkeklokker i Danmark, 1984.
 Nyrop, C.: Danmarks Kirkeklokker Og Deres Støbere. 1882.
 Rung-Keller, P.S.: Danske Sognekirkers Klokker og deres Støbere. 1943.
 Storgaard Pedersen, P.: Bidrag til Hing Herreds Historie. 1896
 Storgaard Pedersen, P.: Hardsyssell, En middelalderlig Studie. 1904
 Severinsen, P. i Hardsyssels Aarbog 1908, 1910, 1913 m.fl.
 Stadil Kirke. Brochure i kirken. Udateret.
 Trap Danmark: 4 & 5 udgave. 1928, 1965.
 Uldall, Fr.: Danmarks middelalderlige kirkeklokker. 1906, 1982.

Ove Lund Knudsgaard
 Født 1929 i Alrum, Stadil sogn
 Pensioneret mejeriingeniør
 Bakkessvinget 188, 8700 Horsens

Brejninggaards spændende herregårdsanlæg

Af Gert Alsted

Brejninggaard vest for Videbæk er et af Vestjyllands smukkeste og mest spændende herregårdsanlæg. Anlægget ligger i en nordvendt slugt i det 80 m høje bakkedrag, der fra Brejning falder forbi Spjald ned mod Hover ådal.

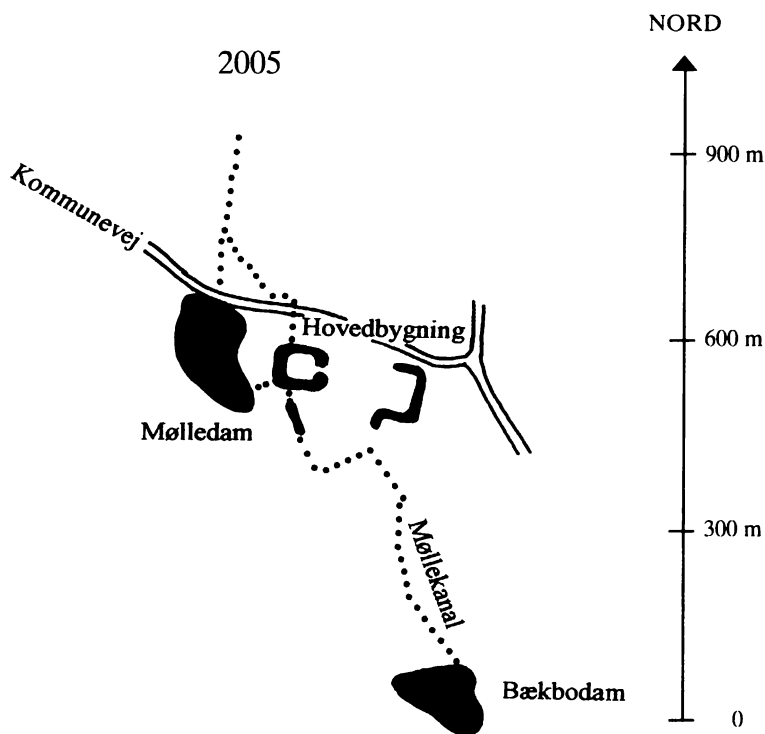
Øverst i slugten udspringer et af Vestjyllands største kildevæld med en vandføring på mere end 50 liter i sekundet. Omkring Brejninggaard Bæk, der løber gennem slugten, har naturen – med god assistance fra mennesker gennem mange hundrede år – skabt et enestående landskab med kanaler, voldgrave og mølledamme indrammet af gammel ege- og bøgeskov og med herregårdens næsten 500 år gamle, fredede hovedbygning som et arkitektonisk og historisk midtpunkt.

Hele anlægget, der særlig er kendt for hovedbygningens sjældne terrakottafriser, er fredet. Samtidig er der adgang for alle til at gå en tur gennem det smukke område, der hele året er et besøg værd.

HISTORIEN

Brejninggaard har haft en omtumlet tilværelse med både storhed og forfald. Gården tilhørte Ribe Bispestol indtil Reformationen, hvor den som alt kirkens andet gods blev overtaget af Kronen. Kong Christian III pantsatte snart efter gården, der i 1544 blev solgt til Gunde Lange. I 1564 døde Gunde Lange og Brejninggaard gik i arv til

hans 22-årige søn Lensmand Hans Lange, der havde en omfattende uddannelse ved flere europæiske universiteter. Hans Lange blev som 33-årig gift med Johanne Skram, datter af den rige og magtfulde admiral og rigsråd Peder Skram. Under Hans Lange blev hele herregårdsanlægget istandsat og udbygget. Hovedbygningen blev udvidet til et firfløjet anlæg, hvis østfløj blev prydet med våbenskjolde, der viser familien Langes tre roser og familien Skrams Enhjørning udført i terrakotta. Våbenskjolde som endnu i dag smykker hovedbygningen. I den lokale præst Jens Lauridsen Handbjergs indberetning om Brejning Sogn fra 1638 hedder det blandt andet – oprindeligt skrevet på latin : *Jeg ser intet her, som kan henregnes til Stedets Sir og Pryd, undtagen at der her midt i Heden er bleven bygget en Gaard i gamle Dage, og derved har den høje Bygmester til alles Forundring ladet Vandet vælde frem i rigeligt Mål. Luften herpå stedet er mild og Jordbunden frugtbar, og derfor tilegnede Bispem i Ribe sig den i de første Aarhundreder, indtil endelig efter Evangeliets forbedring en Adelsmand af gammel Byrd udsprungen af Langernes berømte Familie, nu salig Johannes Lange, der ogsaa følte sig fængslet af Stedets Natur, byggede sig her en Gaard kaldet Brejninggaard, der blev saa prægtig, at Arkitektens Tegninger og Haandværkernes Hænder synes at have*

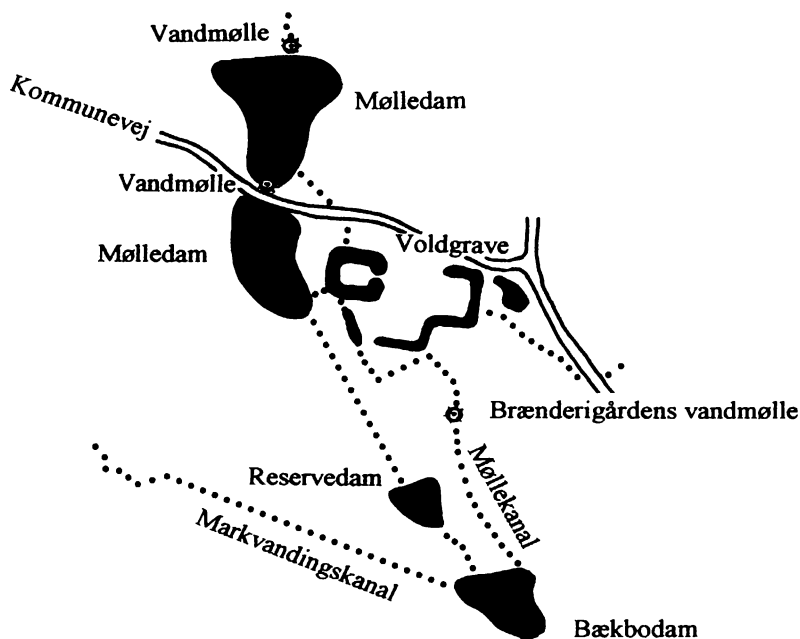
Kort over anlægget.

I 2005 er der kun rester tilbage af det store herregårdsanlæg som Hans Lange skabte – eller måske genskabte – i 1500-tallet.

kappedes med hinanden. Han begyndte straks at pryde Gaarden med nye Forskansninger. Først anlagde han en stærk Vold og afledede Vandet fra Kilden, der ikke laa langt derfra til beundringsværdig Nytte for Bønderne. Dernæst fordelte han Vandet, der fra Kilden var ledet hen i en dobbelt Kanal, således at den kunne gøre nytte på forskellig Maade. Engene blev

vandede, Haven og Gaarden beskyttet derved, og ved de herlige grave, der var fyldte med rindende Vand, blev adgangen hindret dem, der hemmeligt ville trænge ind, og endelig blev Møllehjulet sat i Gang ved hans Forsorg. Nu forfrisker Gaard, Skov og Have alle ved sine grønne Planter, ved Træernes behagelige Skygge og ved Kildevældets sagte Henrislen, at hele Sog-

1500-tallet

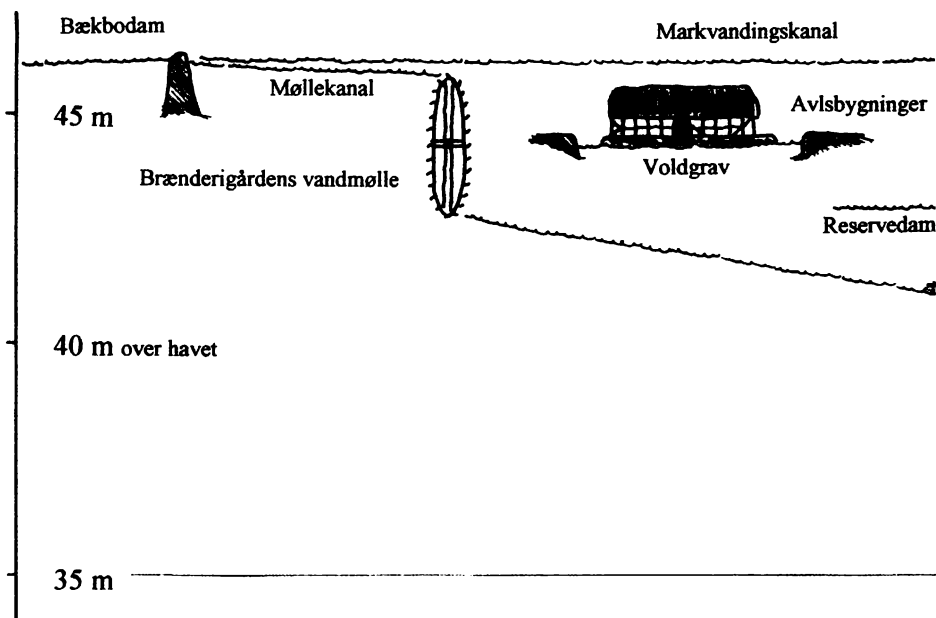

I 1500-tallet havde herregårdsanlægget to sæt voldgrave, møllekanal, fire opstemmede damme og tre vandmøller.

net bliver anbefalet formedelst den herværende Yndighed. Se blot hvordan Bygmesteren med stor Bekostning og sjælden Kløgt har formet dette Værk. Der er mange mindre betydelige Ting, hvis Pragt vi studse ved og ære, men Tidens Uretfærdighed har tiet stille med af hvem, de er blevet forfærdigede. Det ville derfor i Sandhed være en Brøde at holde den første Op-

finder til saa stort et Værk skjult i For-glemmelsens tætte Mørke.

Jens Lauridsens hyldest til bygherren Hans Lange deltes ikke helt af samtiden. Folkemindet beretter, at godsets bønder sled og slæbte så hårdt med hoveriet på hovedgården, at de blev så forarmede, at der i hele sognet kun var tre køer tilbage. Jens

Højdeforhold

Brejninggaard Bæks fald på 11 meter er fuldt udnyttet til voldgrave og mølledamme.

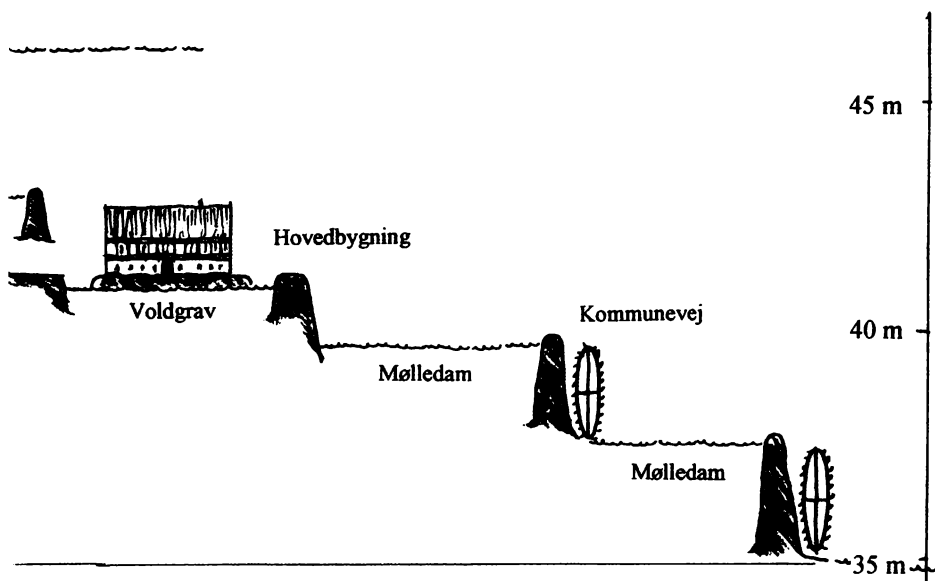
Lauridsens beundring for Brejninggaards »vandtekniske« anlæg og for stedets landskabelige ynder kan til gengæld fuldt ud bekræftes i dag næsten 400 år senere.

Efter Brejninggaards storhedstid under Hans Lange gik det ned ad bakke i 1700- og i 1800-tallet. To af fløjene af hovedbygningens store firfløjede anlæg blev nedrevet. Herregårdens nedtur fortsatte i 1900-tallet, og i 1926 var herregårdens dage talte, da Statens Jordlovsudvalg købte gården og udstykkede dens jorder til 14 husmandsbrug. Den smukke hovedbygning som tilbageværende fløje endte som afholds-

restaurant. Resterne af det gamle herregårdsanlæg blev reddet af lokale kræfter, der i 1942 oprettede Brejninggård efterskole. Siden da er Hovedbygningen nænsomt restaureret og det firfløjede anlæg genskabt. De forsvundne avlsbygninger er erstattet af nye skolebygninger, som er smukt indpasset i de historiske omgivelser.

Som det også fremgik af Hans Lauridsens indberetning fra 1638 var Brejninggaard omgivet af et enestående system af kanaler, mølledamme og voldgrave baseret på den vandrige Brejning Bæk.

Af indberetningen fremgår det ikke

klart, i hvilket omfang Hans Lange opførte eller blot istandsatte det omfattende vandanlæg. Måske er dele af anlægget meget ældre – oprindelig skabt af munke – i lighed med andre af Danmarks store middelalderlige vandmølle-anlæg.

OPMÅLING I 2005

Hele det historiske vandtekniske anlæg er i 2005 blevet opmålt af landinspektørfirmaet Geopartner med økonomisk støtte fra Videbæk Kommune.

Opmålingen har vist, at Brejninggård Bæk gennem herregårdsanlægget har et fald på mere end 11 meter, og at de gamle møllebyggere har kunnet udnytte 8 meter af dette fald til mølledrift – en imponerende, mange århundreder gammel ingeniør-

bedrift. Opmålingen har sammen med gamle og nye kort givet spændende oplysninger om herregårdsanlægget og samtidig skabt baggrund for at rekonstruere forsvundne dele af det oprindelige imponerende »vandtekniske« anlæg.

VANDMØLLERNE

Kildevældet er øverst i slutten opstemmet til den store Bækbodam. Herfra er vandet blevet ledet dels gennem en nu forsvundet engvandingskanal mod vest, hvor marker og enge har kunnet overrisles, dels ad den endnu eksisterende møllekanal til en vandmølle ved Brænderigården lige syd for Brejninggaard. Ved Brænderigården, der oprindeligt har hørt til Brejninggaard, falder bækken mere end 3 meter og her fin-

Møllekanalen fører fra Bækbodam til Brænderigaarden langs østsiden af Brejninggaard Bæks dal.

des endnu rester af den gamle møllebygning, hvor det store fald har givet plads for et virkelig stort møllehjul.

Neden for møllen løber bækken i en dyb slugt med stort fald ned mod voldgraven omkring Brejninggårds hovedbygning. Vandstanden i voldgraven er mere end 5 meter lavere en vandstanden i Bækbodam.

Fra voldgraven er der godt 1 meters fald til den store mølledam syd for kommunevejen Brejninggaardsvej. Denne mølledam var i 1990'erne tæt på tilgroning, men blev med støtte fra Ringkøbing amt og Skov- og Naturstyrelsen ført tilbage til sin oprindelige størrelse.

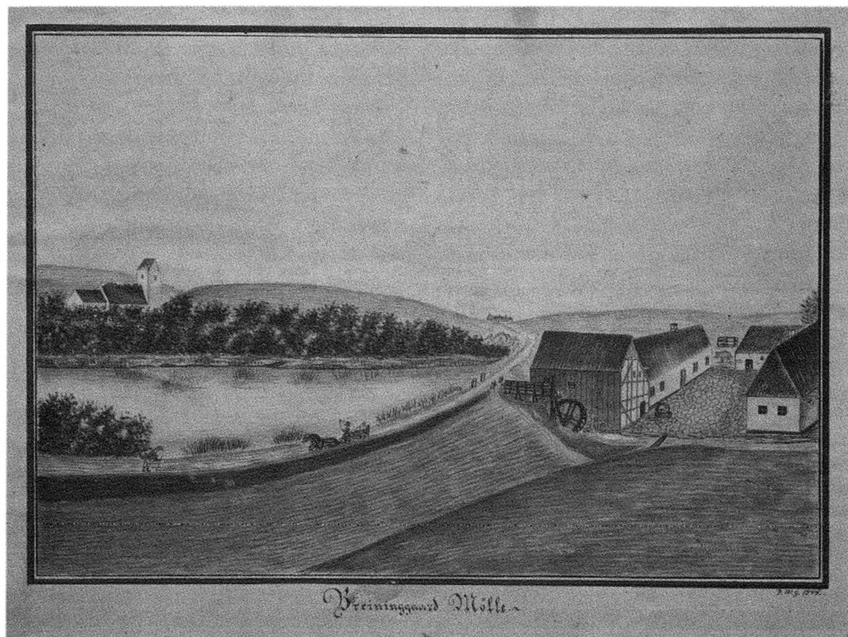
Lige nord for kommunevejen lå tidligere endnu en vandmølle. På Ringkøbing

Museum findes et billede af møllen med møllehjul, møllehus, stuehus og avlsbygninger.

Det sidste led i den imponerende udnyttelse af vandkraften i Brejninggaard Bæk skete ca. 200 meter nord for Brejninggaardsvej. Her vidner rester af en 150 m lang og 3 meter høj dæmning om, at der også her har været en vandmølle – med en opstemning på mere end 2,5 meter.

Udover de 3 store mølleopstemninger findes der også i bunden af slugten lige nord for Bækbodam en mindre dæmning, hvor der har kunnet opsamles en reserve af vand, der kunne supplere de store mølledammes vandreservoir.

Den nederste vandmølles dæmning er tidligt blevet gennembrudt, idet gamle ma-

Brejninggaards Mølle, tegning 1845. Foto: Ringkøbing Museum, affot. Jørgen Borg.

trikelkort ikke viser nogen dam her. Brænderigårdens store vandmølle gik ud af drift for mere end 50 år siden. Vandmøllen ved kommunevejen blev i 1920 erstattet af en Francisturbiné der producerede elektricitet til både efterskolen og Spjald elværk. I 1958 blev elturbinen fjernet, og så var det slut med mange århundreders udnyttelse af vandkraften på Brejninggaard.

VOLDGRAVENE

De gamle bygmestre skabte ikke alene kanaler og mølledamme men også voldgrave. Voldgraven omkring den smukke hovedbygning er stadig intakt, mens den længere voldgrav, som oprindeligt omkransede avlsbygninger og haveanlæg, kun delvis er bevaret. De to voldgrave ligger helt adskil-

te og i meget forskellig højde – der er lidt over 3 meters højdeforskel. Voldgravens vandspejl omkring avlsbygningerne og rester af grøfter og kanaler omkring gården tyder i øvrigt på, at der kan have været vandforsyning til voldgraven gennem en kanal eller en akvædukt – en bro som vandet kunne løbe over – fra Brænderigårdens møllekanal.

FREMTIDEN

Brejninggaard har en spændende fortid – og måske en meget længere fortid end den, der er beskrevet fra Reformationen til i dag.

Opmålingen af herregårdsanlæggets »vandkonstruktioner« og studiet af gamle kort viser, at der har været flere anlæg end

de, som ses i området i dag. Samtidig har opmålingen vist, at flere af de forsvundne anlæg rent teknisk forholdsvis let kan genskabes således, at det imponerende anlæg igen rigtig kommer til sin ret. Samtidig med en genskabelse af de gamle anlæg vil udgravninger og arkivundersøgelser måske kunne fortælle Brejninggårds historie endnu længere tilbage end til Reformationen.

Brejninggaard Efterskole har, som det næste skridt efter oprensningen af mølledammen syd for Brejninggaardsvej, sammen med en nabo søgt om tilladelse til at genskabe den nederste mølledam nord for vejen. Med en forholdsvis lille opfyldning af hullet i mølledæmningen vil der her kunne genskabes en ca 2,5 ha stor mølledam.

De tre store vandmøller, som i sin tid til sammen udnyttede 8 meter af Brejning-

gaard Bæks fald forbi herregården, vil også kunne genskabes enten med møllehjul eller med moderne turbiner. Med bækkens store og konstante vandføring vil et sådant projekt gennem elproduktion økonomisk kunne betale sig. Samtidig vil udnyttelsen af den vedvarende, forureningsfri energi være en god pædagogisk pointe overfor efterskolens mange elever.

Genskabelse af de historiske anlæg koster mere end Efterskolen og dens naboer har mulighed for at betale. Forhåbentlig vil der i fremtiden vise sig muligheder for, at offentlige midler og private fonde vil kunne støtte det kulturhistorisk værdifulde projekt at dokumentere og genskabe de enestående »vandtekniske« anlæg omkring Brejninggaard.

Gert Alsted, landinspektør
(fhv. amtsfredningsinspektør)
Hoffgaardsvej 13
6950 Ringkøbing
Født 1934

Franarret sin arv eller offer for landbrugskrisen? Myte kontra virkelighed

En undersøgelse af hvilken virkning landbrugskrisen
i 1820'erne havde i Vandborg sogn

Af Estrid Bay

Familiemyten fortæller at min oldefar og hans søskende blev franarret deres arv, da deres forældre døde i henholdsvis 1829 og 1831, og arven skulle endda have været en lille herregård!

Det lød jo spændende, og jeg besluttede derfor at undersøge, om det passede. Det viste sig at faderen, altså min tipoldefar, Christen Laursen Mægbeck havde en af de største gårde i Vandborg sogn o.1800, men måtte sælge den på tvangsauktion i 1825, dvs. under landbrugskrisen. Så meldte det spørgsmål sig, om han var det eneste offer i Vandborg, og hvad årsagen kunne være, også for eventuelle andres fallit?

I en anden artikel har jeg undersøgt, hvordan det gik Vandborg fra ca. 1790 til statsbankerotten i 1813. I det tidsrum blev ejendomsforholdene helt ændret, for egnens største gods, Ryssensteen, blev opløst af 2 »godsslagtere«, så bønderne købte deres fæstegårde, og der blev oprettet mange husmandsbrug. Regeringens landboreformer hjalp indbyggerne i Vandborg gennem hele omstillingsprocessen,

og de fleste havde fordel af de gode afsætningsmuligheder for landbrugsvarer.

Til sammenligning var der i 1788 45 gårde og desuden 20 huse uden jord. Langt de fleste ejendomme var dengang ejet af godset Ryssensteen. Der var dog 9 selvejerbønder, og 6 andre bønder ejede selv noget jord ud over det, de havde i fæste. I de følgende 25 år blev næsten alle gårdmænd selvstændige. I 1813 var kun Dahl og Vester Houdam stadig fæstegårde. De var ejet af præsteembedet, og derfor kunne præsten ikke uden dispensation sælge dem. De var jo ikke hans ejendom. Men fæsteren af Dahl havde så gunstige vilkår, at han nærmest var selvejer, og fæsteren af V. Houdam ejede desuden noget jord. Derfor er de talt som ejere i 1822 og 1844.

I samme periode blev der oprettet mange husmandsbrug, nogle i selveje, andre i fæste. Jeg kalder alle ejendomme på 1 tønde hartkorn (forkortet td. htk.) og derover for »gård«, og dem derunder for »sted«. Skellet varierer i dokumenterne, og ordet »boel« bliver sjældent anvendt.

PRÆSENTATION AF VANDBORG

Indbyggertal, antal husstande og ejendomme, ejendomsforhold

<i>Ejendomme</i>	<i>1801 folketællingen. Husstande. Gårde / steder</i>	<i>1822 hartkorns- fortegnelsen. Gårde / steder. Ejere</i>	<i>1834 folketællingen. Husstande. Gårde / steder</i>	<i>1844 Gårde /steder (antal matrikler). Ejere</i>
Under 1 td. htk.	26 husstande 22 steder	27 steder 18 ejere	37 husstande 36 steder	29 steder 21 ejere
Fra 1, men under 2	1 husstand 1 gård	8 gårde 8 ejere	6 husstande 6 gårde	9 gårde 7 ejere
Fra 2, men under 5	14 husstande 13 gårde	15 gårde 13 ejere	11 husstande 11 gårde	12 gårde 12 ejere
Fra 5, men under 7	18 husstande 17 gårde	13 gårde 13 ejere	13 husstande 13 gårde	13 gårde 12 ejere
Fra 7 td. htk.	11 husstande 11 gårde	12 gårde 12 ejere	12 husstande 12 gårde	12 gårde 12 ejere
Andre ejendomme	1 præstegård 1 præsteenebolig 1 degnebolig 1 mølle 1 fattighus	1 præstegård 1 degnebolig 1 mølle	1 præstegård 1 degnebolig 1 mølle 1 fattighus	1 præstegård 1 degnebolig 1 mølle,
I alt	69 ejendomme, deraf 42 gårde 343 indbyggere 76 husstande	78 ejendomme, deraf 48 gårde 66 ejere	82 ejendomme deraf 42 gårde 479 indbyggere 83 husstande	78 ejendomme, deraf 46 gårde. 67 ejere

Som regel kaldes de små brug for »sted«, og familieoverhovedet hedder oftest »husmand«. 1 td. htk. er en måleenhed, der viser jordens kvalitet, og som bruges til skatteberegning og lignende.

Sognets jord var frugtbar, og bønderne dyrkede havre, byg og rug. Der var muligvis opdræt af heste og stude på nogle af gårdene. Selv om mange brug var næsten selvforsynende, var det dog nødvendigt at købe nogle varer hos købmændene i Lemvig. Der skulle også tjenes penge til at betale skat, renter, måske afdrag på lån og desuden løn til præsten og bidrag til sognets fattig- og skolevæsen mv.

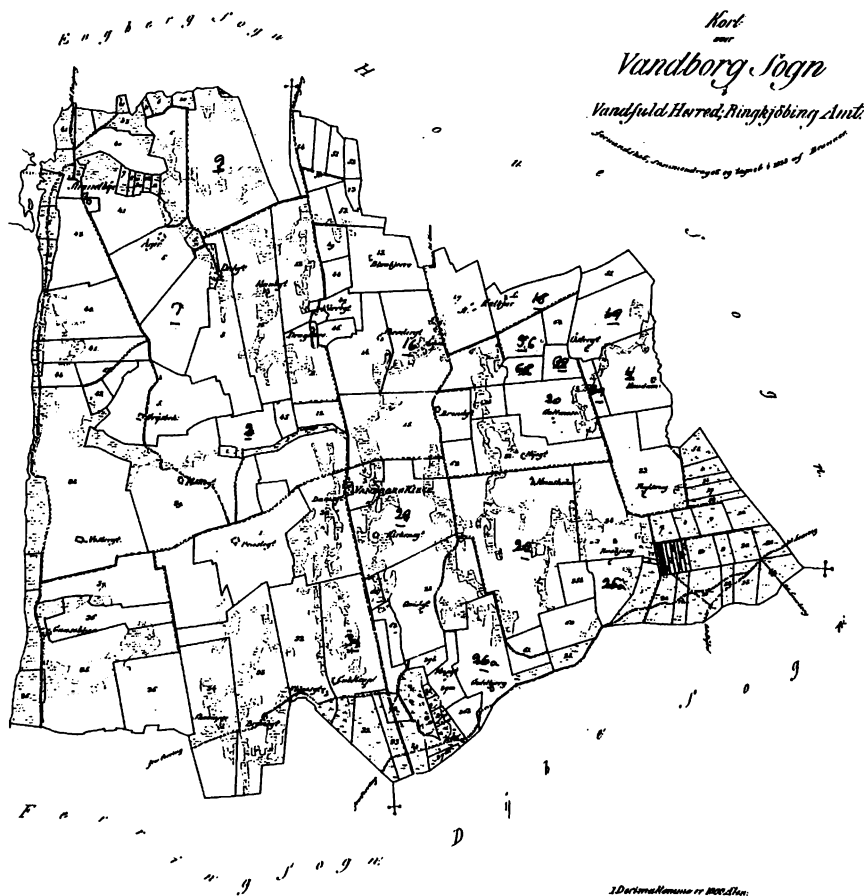
KRISE FOR KORNSALGET

Ved freden i 1814 måtte Danmark afstå Norge til Sverige, og dermed forsvandt det sikre marked for dansk korn. Heldigvis var der fortsat høje priser på korn i de første fredsår, men den såkaldte »landbrugskrise« indtraf fra 1818, da kornpriserne faldt voldsomt. Der var dog snarere tale om en kornsalgskrise, for priserne på animalske produkter faldt ikke nær så meget. Kornpriserne, især på byg og rug, holdt sig lave gennem 1820'erne.

Efter samtidens opfattelse var hele landbruget i dyb krise i årene 1818 til 1828, men senere punktundersøgelser af godser,

Vandfuld og Skodborg herreder. Udsnit af kortet over Skivehuus, Bøvlings og Lundenæs Amter. O. 1800. Udgiven af Det Kongelige danske Videnskabernes Selskabs Atlas over Kongeriget Danmark og Hertugdømmet Slesvig.

1. Datum: 1838

Matrikelkortet fra 1838 hvor matrikelnummeret til de omtalte ejendomme er understreget: Dahl (nr.2), Galtmose (nr.20), Gammelgaard Bjerg (nr.56), Guldberg (nr.26a), Hiuosel (nr. 68), Faaltoft (nr.67), Kierkensaard (nr.29), Kubstrup (nr.31), Lille Katkier (nr.18), Muusholm (nr.22), Mægbeck og Gammelgaard (nr.16), Nørre Munksgaard (nr.9), Sønder Raaberg (nr.25a), Vester Dahlgaard (nr.7), Vester Houdam (nr. 4 og 69), Østergaard (nr.19). Matrikelkortet fra 1838 hvor matrikelnummeret til de omtalte ejendomme er understreget: Dahl (nr.2), Galtmose (nr.20), Gammelgaard Bjerg (nr.56), Guldberg (nr.26a), Hiuosel (nr. 68), Faaltoft (nr.67), Kierkensaard (nr.29), Kubstrup (nr.31), Lille Katkier (nr.18), Muusholm (nr.22), Mægbeck og Gammelgaard (nr.16), Nørre Munksgaard (nr.9), Sønder Raaberg (nr.25a), Vester Dahlgaard (nr.7), Vester Houdam (nr. 4 og 69), Østergaard (nr.19).

<i>Mægbeck og Gammelgaard</i>								
År	Hartkorn Ejer i alt	Overskud ved skifte	Købesum	Låner / gæld	Betaler lån	Sælger jord fra	Udlåner	Får lån udbetalt
1797	9-5-3-2'	284 rd., deraf 200 rd. til børn	Erhvervet ved ægteskab	Gæld ved skiftet: 790 rd.				
1798 - 1802	11-1-2-0		1-3-1-2¼ for 286 rd.	Gæld i 1802: 750 rd.				
1804 - 1806	8-6-3-2½		Kirkekøb for 9000 rd. i alt, dvs. 1000 rd. for hver af de 9 mænd	Låner 666 rd. til kirkekøbet (samlet lån på 6000 rd.)		2-1-3- 1¼for 550 rd.		
1810 - 1813		6340 rd., deraf 2800 rd. til børn		Gæld ved skiftet: 1203 rd. Låner 525 rbd. SV	Kirkelånet på 666 rd.			
1815 - 1816		1109 rbd. NV, deraf til barn 600 rbd. SV		Gæld ved skiftet: 3191 rbd. NV. Låner 600 rbd. SV			600 rbd. SV	
1817 - 1821	7-3-3-2'¼			Skattegæld	525 rbd. SV	1-1-3- 2@ for 400 rbd. SV	300 rbd. SV	900 rbd. SV
1823 - 1825	Rest efter auktion: G.gd. på 3-3-0-0		Auktion: Mægbeck 300 rbd. S. Vurdering 300 rbd. S	Skattegæld. Gæld til Enkekassen ved auktionen: mindst 900 rbd. SV. Nyt lån på 300 rbd. S	Enkekassens lån på 750 rbd. S slettes			
1826 - 1829		÷ 4 rbd. S		Skattegæld. Gæld ved				

<i>Mægbeck og Gammelgaard</i>								
År	Hartkorn Ejer i alt	Overskud ved skifte	Købsum	Låner / gæld	Betaler lån	Sælger jord fra	Udlåner	Får lån udbetalt
1831 – 1833 G.grd.		÷ 8 rbd. S	Auktion: G.grd + tiender til begge gårde: 650 rbd. S. Vurdering: 650 rbd. S.	Gæld ved skiftet: 751 rbd S.				
1844 (begge gårde)	Gammel: 7-3-3-2 $\frac{1}{4}$, Ny: 5-5- 2-1 $\frac{1}{4}$							

større områder eller sogne har modificeret billedet, for mange landmænd klarede sig godt eller hæderligt gennem kriseårene.

Selv om kornpriserne først dykkede fra 1818, var der allerede fra 1817 markant mange rykkersager ved Skodborg-Vandfuld herredsret, også fra Vandborg. Fra 1817 til 1828 endte i dette sogn 9 sager med begærede auktioner over 7 gårde. Jeg vil i det følgende undersøge hvad årsagen til konkursen kan være, og jeg vil også se på hvordan krisen i det hele taget viste sig i sognet. Den voldsomme inflation, der starter i 1809, topper i december 1813, og derefter falder priserne generelt langsomt. Det kan måske forklare, at der allerede inden det store prisfald på korn viser sig krisetegn i de to herreder. De faste udgifter er de samme, men landmændene får stadig mindre for deres varer.

De anførte møntsorter angives som de står i dokumenterne. Rigsdaler (rd.) afløses i 1813 af rigsbankdaler (rbd.) der enten kan være i rede sølv (rS), i sølvværdi (SV), i navneværdi (NV) eller blot i sølv (S). Nogle gange mangler der oplysning

om, i hvilken sort beløbet er. Jeg har ikke forsøgt at udregne værdiforskellen mellem de 3, for den veksler meget gennem årene. Hele prisudviklingen gør det meget vanskeligt at sammenligne priser mellem de enkelte år.

UDBETALING AF ARV

Hvis der skulle udbetales arv til medarbejdere, blev boet tappet for kapital, og det kunne senere være svært for indehaveren af ejendommen at betale sine forpligtigelser. Det var måske tilfældet for Christen Laursen Mægbeck.

MÆGBECK

Det kom til at gå så gruelig ned ad bakke for min tipoldefar Christen Laursen Mægbeck. Allerede i 1818 var han i pengevanskeligheder, for da blev han udpantet for en stor skattegæld. Han prøvede at klare sig ved at sælge jord fra og få udbetalt lån, men i 1824 var han igen bagefter med skat, og værre var det, at han samme år umuligt kunne betale Den almindelige Enkekasse, en pensionskasse, de forfaldne

<i>Nørre Munksgaard</i>				
<i>År</i>	<i>Hartkorn. Ejer i alt</i>	<i>Købesum</i>	<i>Låner / Gæld</i>	<i>Betaler lån</i>
1816 - 1817	7-0-0-1½	1500 rbd. NV (= 800 SV) + opholdskontrakt (værdi 500 NV)	Låner 2700 rbd. NV	
1820-1822			Låner 1300 rbd. S. Udpantes for gæld til Enkekassen	1200 rbd. NV
1823		Auktion: 1230 rbd. rS + forringelse af aftægtskontrakt Vurdering: 1000 rbd. rS.	Skattegæld. Gæld ved auktion: 2100 SV + rentegæld til Enkekassen.	350 rbd. S (efter auktion)
1830				800 rbd. S
1844	Gammel: 7-0-0-1½ Ny: 6-2-3-¼			

renter, så »han maatte derfor nødes at underkaste sig de Følger der maatte flyde af dette Søgmaal«, som han resigneret erklærede i retten i december. Det har været en trist jul! I marts 1825 troppede pantefogden og Enkekassens repræsentant, prokurator Gierulf, op i Mægbeck for at udpante for gælden på mindst 900 rbd. S. Gierulff kunne imidlertid kun tage selve gården i pant, for han havde ved gennemsøgning »aldeles intet fundet ... undtagen nogen pialtede Sengeklæder, der tiente til Beskyttelse for 6 nøgne Børn«. Det må have været en barsk oplevelse for de 6 børn fra 1½ til 10 år. Det jo var i prokuratorens interesse at finde noget, så gården var ganske givet helt ribbet. Kort inden havde sognefogden været på besøg og havde hentet »den liden Rest af Besæt-

ning«, der havde været i gården, og det havde ikke engang været nok til at dække forfaldne skatter. Men Christen ejede også Gammelgaard, og her havde han været snu nok til at flytte ejendele i sikkerhed. Allerede i oktober samme år blev han i denne gård udpantet for en dragkiste og et skrin, som han næppe har haft råd til at købe siden pantefogdens besøg i marts!

Mægbeck blev solgt på auktion til Poul Jensen på meget fordelagtige vilkår, idet han lånte købesummen i Enkekassen, og det gamle lån blev slettet, altså et stort tab for Enkekassen. Køberen skulle dog betale auktionsomkostningerne, forfaldne renter mv. efter de normale auktionsbetingelser. Desuden overtog han lånet af Andreas' arv.

<i>Galtmose</i>			
<i>År</i>	<i>Hartkorn Ejer i alt</i>	<i>Købesum</i>	<i>Låner / Gæld</i>
1816	4-2-0-2	150 rbd. SV + 918 rbd. NV. + opholdskontrakt	
1817-1822			Låner 268 rbd. NV + 581 rbd. S
1823		Auktion: 595 rbd. S. Vurdering af gård 400 rbd S af tiende: 100 rbd S. Derefter salg: 500 rbd. S	Gæld ved auktion: 639 rbd. S + 268 NV
1844	Gammel: 4-2-0-2 ny: 3-1-0-1¼		

Heldigvis var Gammelgaard og retten til at få tiendeafgift fra de 2 gårde ikke pantsat til Enkekassen. Normalt var tiende en afgift som man enten betalte eller modtog. Men beboerne i Vandborg ejede den konge- og kirketiende, der hvilede på deres jordlodder, og de betalte så at sige til sig selv. Christen sparede derfor udgiften til tiende af Gammelgaard og fik en indtægt fra Mægbeck. Men den hjalp ham ikke nok, for han var stadig bagefter med skat.

I 1829 fik hans trængsler ende, for da døde han, 65 år gammel. Skiftet viser et underskud, og det samme er tilfældet da hans kone Ellen Nielsdatter døde 2 år efter, men begge gange skyldes underskuddet, at Christens ældste søn Andreas ved sin fødsel i 1815 havde arvet 600 rbd. S. Arven blev forvaltet af Overformynderriet, og den stod som prioritet i de to gårde. 600 rbd. S var unægtelig meget mere værd nu end i 1815.

Ved Ellens død begærede skifteretten, at der blev holdt auktion over Gammelgaard og over retten til at få tiendeafgiften fra begge gårde, og det hele blev købt af ejeren af Mægbeck, Poul Jensen, så de to gårde igen hørte sammen. Poul overtog også lånet af Andreas' arv.

Hvorfor gik det så galt for Christen Laursen?

Ungkarl Christen Laursen Nyegaard blev i 1797 ejer af de to gårde Mægbeck og Gammelgaard idet han giftede sig med enken Anna Elisabeth Jensdatter.

Af lensbaroniet Ryssensteen købte Christen den jord, der var i fæste, så al jord nu var i selveje. Han besad dermed en af de tre højst vurderede gårde i sognet, og skiftet i 1797 viser et rigt bo.

I 1798 købte han sammen med 8 andre sognemænd sognets konge- og kirketiender og dermed selve kirken. Købet blev betalt i 1806, og måske for at finansiere

<i>Guldberg</i>			
<i>År</i>	<i>Hartkorn. Ejer i alt</i>	<i>Købesum</i>	<i>Låner / Gæld</i>
1816 – 1817	5-0-2-½	750 rbd. SV (= 1421 NV)	Har lån på 500 rbd. SV. Rykket for købesum. Låner 1000 rbd. NV
1818		500 rbd. SV. Vurdering: 500 rbd. SV.	Skattegæld. Gæld ved salg: 500 rbd. SV + 2411 NV
1819 – 1820		764 rbd. S.	Køberen låner: 300 rbd. S
1824 – 1826			Skattegæld
1827	3-7-1-0 + 1-1-1-½	Auktion: 64+76 rbd. S dvs. i alt 140 rbd. S	Skattegæld. Gæld ved auktion: Mindst 500 rbd. SV
1844	Gammel: 3-7-1-0 Ny: 3-0-2-¼		

sin andel solgte han samtidig et par parceller af sin jord. De tiendeanparter, der hørte til de enkelte jordlodder, blev efterhånden solgt til disses ejere, og det gav Christen og de andre kirkeejere indtægter, men de mistede selvfølgelig den løbende tiendeindkomst.

Den unge Christen på 31 år havde gjort et godt giftermål, men med den besiddelsesrige enke fulgte i alt 5 børn, hendes egne 2 og hendes afdøde mands 3 fra et tidligere ægteskab. Allerede ved skiftet i 1797, altså inden Christen giftede sig til de 2 gårde, havde enken udhulet sin del af arven, ved at hun gavmildt gav de 5 børn tilsammen hele 200 rd. af overskuddet på 284. Hun kunne have nøjedes med at give dem halvparten, altså 142 rd. Måske havde hun penge skjult på kistebunden, selv om hun, som det var almindeligt, nægtede at have rede penge!

Anna Elisabeth døde i 1810, og Christen giftede sig igen, men i 1815 døde hans nye kone i barselseng efter at have født Andreas. Christen var meget gavmild ved skiftet mellem den nyfødte søn og ham, det syntes selv barnets værge! Christen huskede det dyre og bitre skifte i 1810 mellem ham og hans 2 stedbørn, Anders og Bodil. Her fæg det med gensidige beskyldninger om at genstande og penge var blevet fjernet, inden boet blev vurderet. De to medarvinger arvede dengang store beløb, så nu skulle hans eneste barn i hvert fald tilgodeses! Christen kunne jo ikke vide, at han ville få 6 børn med sin nye kone Ellen Nielsdatter, og dem skulle der også være noget til! Foreløbig stod Andreas' arv som et rentefrit lån i ejendommen, indtil han fyldte 18 år, så det ville vare længe, før Christen mærkede noget til sin gavmildhed. Endnu i 1815

<i>Hiousel</i>			
<i>År</i>	<i>Hartkorn Ejer i alt</i>	<i>Købesum</i>	<i>Låner / Gæld</i>
1813	Hiousel: 0-4-0-2½(Begge: 1-0-2-1½	400 rd. = 66 rbd. NV	Har lån på 160 rbd. SV. Låner 445 rbd. SV.
1819 – 1820	1-0-2-1½	325 rbd. S for begge	Rykkerdom

var Christen så velhavende, at han kunne udlåne et stort beløb. Han håbede vel også optimistisk på god avl og høje priser på sine produkter.

I 1819 forlangte stedsønnen Anders at få resten af sin arv udbetalt. Han var nemlig blevet gift og ville købe svigerfaderens gård. Med stort besvær lykkedes det Christen at betale gælden. Af det lånte beløb havde Christen årligt betalt 21 rbd. SV i renter, og til Enkekassen skulle han betale 30 rbd. SV om året, altså store, faste udgifter nu da indtægterne faldt drastisk, mens renteudgifterne næppe var noget problem under inflationen.

I Mægbeck/Gammelgaard var der hele 3 skifter fra 1797 til 1815, og hver gang skulle formuen ifølge arveloven deles med den ene halvdel til den efterlevende ægtefælle og den anden til de øvrige arvinger, så det betød jo en formindskelse af kapitalen hver gang. Særlig katastrofalt var det at skiftet i 1810 fandt sted under inflationen, og derfor skulle der udbetales et meget stort beløb til de to medarvinger.

De andre bodelinger i sognet bragte imidlertid ikke ejendomsbesidderne på fallittens rand, heller ikke dem der straks udbetalte arven til medarvingerne. Bodeling var derfor næppe den eneste årsag til Christen Laursens fallit. En medvirkende grund var måske at Christen betalte for

meget i skat og andre afgifter, for i den nye matrikel blev hartkornet væsentligt nedsat, og afgifterne var beregnet ud fra hartkornet.

Da Ellen døde i 1831, var der intet tilovers til hendes og Christens børn, deriblandt min oldefar, men snydt blev han ikke, som myten ellers sagde! Men det er ikke så underligt, at rygtet opstod hos de forældreløse børn, for de blev enten sendt ud at tjene eller blev bortliciteret som almisselemmer. Samtidig oplevede de, at halvbroderen fik udbetalt en formue, for Overformyndieret havde passet godt på hans arv. Faderen havde vel tit fablet om sin storhedstid, men en herregård havde han nu ikke ejet!

KØB OG LÅN

I INFLATIONSÅRENE

En årsag til konkurs kan være, at ejendommen blev købt og belånt i inflationsårene, og derfor skulle der betales renter af et stort beløb. Selv om inflationen som nævnt toppede i 1813, faldt priserne kun langsomt.

NØRRE MUNKSGAARD

Niels Gravrsen solgte i 1816 Nørre Munksgaard til sin svigersøn Christen Jensen. Salgssummen var, som det ofte var tilfældet, blevet stående som lån i gården,

Østergaard					
År	Hartkorn. Ejer i alt	Købesum	Låner / Gæld	Betaler lån	Får lån udbetalt
1816 - 1819	4-0-0-2@		Har lån på 712 rbd S. Låner 332 rbd. NV. Rykkerforlig. Skattegæld		
1819		912 rbd. S	Overtager lån på 712 rbd. SV + 200 rbd NV	Søren betaler 132 rbd. NV	
1820-25			Låner 100 rbd. S	112 rbd. SV + 200 rbd. NV	Fået 50, måske lidt mere, af sine udlånte 250 rbd. S
1826		Auktion: 440 rbd. S. Vurdering: 500 rbd. S for gården	Skattegæld. Gæld til Enkekassen ved auktionen: 600 + renter, i alt mindst 711 rbd. S. Nyt lån på 440 rbd. S	600 rbd. S slettes	
1828 - 1830			Skattegæld		
1844	Gammel: 4-0-0-2@ Ny: 2-7-3-1½				

og opholdskontrakten gik ud på at Niels skulle have en jordlod med et hus, så det kunne ikke have været ret belastende for Christen, selv om han ikke fik indtægten fra den lod. Men Christen havde nok slet ikke råd til at eje den store gård, for allerede i 1817 var han ude på det private, lånemarked for at låne »deels til Skatters og deels til mine Smaagiels Afbehjælpning«⁵, og han blev ved med at låne indtil

en privat kreditor i 1823 mistede tålmodigheden og forlangte gården solgt på auktion. Den blev købt af Jens Nielsen, mod at aftægtskontrakten blev forringet, idet Niels og konen mistede jordloden. De beholdt dog huset og måtte samle gødning fra et anvist sted og »den Bygdeel som kan falde i første Kjørøv«. Niels Graversen erklærede sig »efter Omstændighederne fornøjet med det givte Bud«.⁶,

<i>Kirkensgaard</i>						
År	Hartkorn Ejer i alt	Overskud ved skifte	Købesum	Låner / Gæld	Betaler lån	Får penge
1806- 1807	7-0-1-1		1100 rd. + Aftægtskontrakt	Låner 1055 rd. af Enkekassen		
1818- 1819				Låner 150 rbd. SV (sikkerhed i tiender) + 280 NV. Auktion over løsøre. Skylder Enkekassen renter		
1822		÷10 rbd. S	Auktion: 1205 rbd. S Vurdering: Gård: 1055 rbd. S tiender: 200 do	Gæld ved skiftet: 1519 rbd. S		
1823- 1824				Skattegæld	121 rbd. NV	
1825			Auktion: 155 rbd. S uden tiender Vurdering: gård 300 rbd. S	Skattegæld. Gæld til Enkekassen ved auktionen: 1135 rbd. S Nyt lån: 155 rbd. S	Enkekassens lån på 1055 rbd. SV slettes	
1827- 1833			Køber gårdens tiender tilbage for 150 rbd. S	Skattegæld. Låner 600 rbd. S	155 rbd. S. 150 rbd. S, med sikkerhed i tiender	Arver 418 rbd. S
1844	Gammel: 7-0-1-1 Ny 4-6-0- ½					

Udsigten syd for kirken. September 2002. (Eget foto).

men han havde vist også bedre styr på økonomien end svigersønnen, for samme år fik han udbetalt et lån på 175 rbd. SV, ydet 1815, og han fik årligt 32 rbd. SV i renter af salgssummen fra 1816. Den nye ejer var i stand til at beholde gården, og han boede der stadig i 1844, selv om han egentlig havde købt dyrt i forhold til priserne på andre gårde i de år. Han havde endda overtaget både lånet i Enkekassen og hos Niels Graversen.

GALTMOSE

Galtmose kom også på tvangsauktion i 1823. Peder Mikkelsen Bendgaard købte den lille gård i 1816, og samtidig flyttede hans forældre ind på gården. Peder oprettede en opholdskontrakt til dem; jeg kender ikke betingelserne i den, men en udgift til de gamle var der jo. Han lånte en del i de næste år og kunne ikke betale renterne, så i 1823 forlangte 2 private kreditorer gården sat på auktion. De havde 639 rbd. S til gode, men måtte købe den for 595 rbd. S, og de solgte hurtigt videre for vurderingssummen på 500 rbd. S, altså

et tab for dem. Køberen Bertel Laursen overtog både opholdsforpligtigelsen for Peder Mikkelsens moder, faderen var død, og lånet på 268 rbd. NV hos en tredje kreditor. Han klarede disse og andre udgifter i kriseårene og ejede stadig gården i 1844.

Som nævnt er det meget svært at sammenligne priserne mellem de enkelte år og også at finde ud af kursforskellen mellem rbd. NV, SV og S., men umiddelbart ser det ikke ud til, at Peder købte gården for dyrt. Som Christen Jensen i Nørre Munksgaard havde han måske slet ikke råd til at blive selvstændig, eller han blev ramt af uheld?

GULDBERG

I 1816 købte Mads Sørensen den mellemstore gård Guldberg, men da han ikke var i stand til at betale købesummen, måtte købet gå tilbage, og sælgeren solgte gården til en ny, som heller ikke kunne klare forpligtigelserne og derfor hurtigt solgte gården. Den næste ejer blev ofte udpantet på grund af skattegæld, og da Enkekassen

<i>Gammelgaard Bjerg</i>				
År	Hartkorn. Ejer i alt	Overskud ved skifte	Købesum	Låner / Gæld.
1806	1-4-3-¼		350 rd.	
1814 – 1816		370 rbd. SV deraf til børn 200 rbd. SV.		Gæld ved skiftet: 214 rbd. SV Låner: 225 rbd. NV
1821		3 rbd. S		Gæld ved skiftet: 321 rbd. S
1824			Auktionsbud på 100 rbd. S Vurdering i 1821: 300 rbd. S	Skattegæld. Gæld ved auktion: Mindst 270 rbd. S
1828			Ejer: David Nielsen Katkier	
1844	Gammel: 1-4-3-¼ Ny: 1-0-1-2½			

ikke fik de forfaldne renter på sit lån, ønskede den i 1827 gården solgt på en auktion.

De 3 uheldige ejere af Guldberg købte nok for dyrt. De havde betalt fra 500 rbd. SV til 764 rbd. S, og nu blev selve gården solgt for kun 64 rbd. S, og en parcel, der siden 1802 havde hørt til gården, blev igen skilt fra og solgt for 76 rbd. S, altså 140 rbd. S i alt. Guldbergs nye ejer, Peder Andersen Katkier, var da også i stand til at beholde gården, selv om Enkekassens lån blev stående i gården. Til gengæld mistede de andre kreditorer deres penge.

HIOUSEL OG FAALTOFT, OGSÅ KALDET HOUSELHUUS OG FOLDTOFTHUUS

I 1813, da inflationen var på sit højeste, købte Henrik Gregersen Strande stedet Hiousel. Han havde ejet nabostedet Faal-

toft siden 1802. Han må have sat sin lid til at inflationen fortsatte, så pengene ville blive mindre og mindre værd, for samtidig lånte han langt mere end købesummen af en af sognets store långivere, Poul Poulsen i Vester Dahlgård. Det skulle han aldrig have gjort, for han kunne ikke betale de forfaldne renter, så Poul endte derfor med at købe begge steder uden at det dog kom til tvangsauktion.

Henrik boede nu til leje i Faaltoft, men havde stadig svært ved at klare sig, for i 1824 blev han udpantet, fordi han ikke havde betalt husleje i 2 år.

MUUSHOLM

I 1812 mageskiftede den kun 28-årige Simon Pedersen sig til den store gård Muusholm og 3 parceller af Skidengård, så han i alt ejede 10-0-1-1½ td. htk. Prisen på Muusholm og de 3 parceller kan vanske-

Lån uden påviselig grund 1817 – 1828	14 fordelt på 2 steder og 9 gårde, idet de 3 ejendomme lånte 2 gange. Fra 0-4-2-1 til 11-3-3-1/4d. htk.
Rykkerretssager 1817-1828	7 fordelt på 1 sted og 4 gårde, idet de 2 ejendomme havde 2 sager hver. Fra 0-7-2-2 til 13-4-3-2@ td. htk. Forlig i de 3 tilfælde.
Skylder præstetiendekorn i 1820	3 fordelt med 2 steder og 1 gård. Fra 0-5-2-1 1/2 til 3-3-2-2 td. htk.
Udpantning på grund af skattegæld.	24 fordelt på 6 steder og 8 gårde, idet det på de 5 ejendomme skete 2 eller 3 gange, men i Muusholm 4 gange. Fra 0-5-0-1 til 13-4-3-2@ td. htk. Kun i 3 tilfælde blev det udpantede solgt. Resten blev betalt evt. via kautionist.

ligt sammenlignes med andre ejerskifter i 1812-13, da der var tale om et mageskifte, men sælgeren af Muusholm mv., justitsråd Skønau, var storspekulant, så han forærede i hvert fald ikke noget væk. Simon var meget foretagsom i de følgende år, købte og solgte, lånte og udbetalte lån, og han endte med at eje 13-4-3-2? td. htk. og var dermed den næststørste jordejer i Vandborg. Allerede i 1817 blev han udpantet på grund af manglende tilbagebetaling af et lån. Det var ikke tinglyst, og han kan have haft en del ukendte lån. 5 gange fik Simon besøg af pantefogden på grund af skattegæld, men han klarede sig gennem kriseårene i modsætning til mange andre store gårdmænd og spekulanter. De gik konkurs i disse år, fordi de enten ikke kunne komme af med deres korn eller havde mange penge på højkant. Heldigvis var Simon ikke afhængig af kornsalg, for efter al sandsynlighed havde han opdræt af heste og stude.

ANDRE SALG I DEN PERIODE
Fra 1809 til 1816 skiftede i alt 18 gårde eller steder ejer, men kun i de 4 nævnte ejendomme – jeg holder Muusholm udenfor – var der alvorlige økonomiske vanskeligheder inden 1824, hvor krisen blev mere generel. Der er måske blevet betalt for meget for disse landbrug i forhold til, hvad de øvrige kostede. På grund af de store kursudsving er det dog umuligt at sammenligne priserne, og desuden ved vi ikke, i hvilken tilstand bygninger og jorden var.

KØBT FOR DYRT I KRISEÅRENE OG/ELLER SAT FOR HØJT I HARTKORN

Gården kunne være købt for dyrt i selve kriseårene, fordi priserne ikke var justeret nok nedad, nu da der var deflation. En anden årsag til konkursen var måske, at jorden ikke var så meget værd som hartkornet angav, og den gav derfor ikke det høstudbytte, som køberen havde forventet. Som nævnt under Mægbeck var de

faste udgifter til skat m.m. så også uforholdsmæssigt høje. Hvis køberen var klar over at hartkornsansættelsen var for høj, kunne han selvfølgelig trykke prisen.

ØSTERGAARD

Peder Jensen Munksgaard købte i 1819 Østergaard af Søren Andersen. Søren havde ejet den helt siden 1791, men i hvert fald fra 1816 var han i pengevanskeligheder. Han optog lån, skyldte i skat og måtte indgå et forlig med en kreditor om et lån. Det var ikke tinglyst, så han kunne have haft mange andre lån ud over de kendte tinglyste. Han var nu 65 år gammel, så det kneb vel med at have kræfter til at klare landbruget. Han døde året efter som forgældet indsidder i V. Dahlgaardhuus.

Peder Jensen havde overtaget næsten alle lån i gården. Han gik også fallit, idet Enkekassen i 1826 forlangte gården sat på auktion, fordi han ikke betalte renterne af lånet. Matriklen i 1844 nedsatte hartkornet meget, så han har betalt for meget for gården, samtidig med at priserne på korn faldt katastrofalt. Desuden skulle han udbetale to lån, og i 1824 mistede han penge på et lån til en gårdmand i Engberg.

Østergaard blev på auktionen solgt til Hans Christian Jensen på meget gunstige vilkår, idet han lånte købesummen i Enkekassen, som slettede det gamle lån. Gården havde da også samme ejer i 1844, selv om han – som normalt – har skullet betale forfaldne renter og skatter, auktionsomkostninger mm.

KIRKENSGAARD

En alt for høj hartkornsansættelse var måske en af grundene til de to fallitter i Kirkensgaard, for den blev væsentligt

nedsat i den nye matrikel. Ejeren skulle om året betale 48 rbd. S i skat og desuden 42 rbd. S i renter til Enkekassen, store beløb i 1820'erne.

Ungkarl Mads Jensen havde været økonomisk trængt siden 1818. En medvirkende årsag var muligvis hans svigtende helbred. Han døde i 1822, kun 47 år gammel, og gården blev på det tidspunkt passet af en broder på grund af Mads' sygdom.

Skifteretten forlangte fallitboet solgt på auktion. Køberen, Christen Jensen, betalte en alt for høj pris for gården og magtede heller ikke at drive den. Allerede 3 år efter forlangte Enkekassen gården solgt; det mistede Enkekassen nu penge på, for salgsprisen blev kun 155 rbd. S. Det beløb lånte køberen af Enkekassen, og samtidig blev det gamle lån på 1055 rbd. S slettet. Det var optaget i 1807, da Mads købte fæstegården for 1100 rd. Beløbene siger noget om pengekurserne og om Enkekassens tab i de år! Den kunne forhåbentlig udbetale enkerne deres pension!

Den nye ejer fik altså gården meget billigt mod kun at betale forfaldne renter mv. Han besad da også gården i 1834, og inden var han i stand til at købe gårdens tiendeandel, som Christen Jensen havde beholdt. Den var belånt med 1. prioritets sikkerhed hos en anden kreditor, så Enkekassen kunne ikke disponere over den.

ANDRE EJERSKIFTER I KRISEÅRENE OG HARTKORNS- FASTSÆTTELSEN

Mange andre gårde og steder skiftede ejer i disse år uden at gå fallit. Men det er svært at vide om køberen gav en rimelig pris. Mange salg skyldtes et generationsskifte, og her kunne den unge have er-

hvervet gården fordelagtigt, men den kunne også være nedslidt.

Med hensyn til hartkornsfastsættelsen blev 2 af de 7 konkursramte gårde nedsat med ca. 40 %, nemlig Kirkensgaard og Mægbeck, men flere andre ejendomme i sognet blev nedsat lige så meget. 21 af de i alt 78 matrikler blev nedsat en del, så selv om der skulle betales for høje skatter mv., var det kun en medvirkende årsag til fallitten.

ANDRE ÅRSAGER

Gammelgaard Bjerg

Som nævnt under Mægbeck kunne en deling være katastrofal for den efterladte ægtefælle. Der blev foretaget skifte 2 gange i den lille gård Gammelgaard Bjerg, også kaldet Bjerg, men det var ikke årsagen til, at der i 1824 blev afholdt begæret auktion over gården. Da husmoderen døde i 1814, blev børnenes arv nemlig stående i ejendommen, og der skulle først betales renter i 1825. Jens Gregersen giftede sig igen, og da han selv døde i 1821, viste boet kun et overskud på 3 rbd. S., så der var ikke noget at dele mellem arvingerne.

Enken kunne åbenbart ikke klare at føre gården videre, for i 1824 forlangte hovedkreditoren David Katkier ejendommen solgt på auktion, men tilbudene var så ringe at han selv måtte overtage gården, for ellers ville de to børns arv efter deres mor gå tabt, og han var formynder for dem! For øvrigt blev auktionen den 21. december holdt hos rekvirenten i nabogården Katkier »da Stormen har revet Taget af Huset ... at næsten Ingen formedelst den stærke Regn og Slud kan opholde sig der«,⁷ så gården var sikkert i en elendig forfatning.

Jens Gregersen må have været i pengeforlegenhed længe, for de to skifter viser en del lån. De var ikke tinglyst, så datoerne for lånene kendes ikke, men de mange beløb tyder på, at Jens gennem årene havde svært ved at få det hele til at løbe rundt. Han købte den lille gård i 1806, men ligesom Christen Jensen i Nørre Munksgaard og Peder Mikkelsen i Galtmose magtede han nok slet ikke at være selvstændig.

ANDRE I

PENGEVANSKELIGHEDER

Men også andre skyldnere end de allerede nævnte blev slæbt for retten af kreditorer eller fik besøg af pantefogden, der udtog bohave, korn og/eller besætning, som så blev råbt op ved masseauktioner på torvet i Lemvig.

De mange rykkersager startede i 1817 og varede til 1828. Foruden de sager, der endte med tvangsauktion, var dog kun 7 retssager i Vandborg, og heraf tegnede Muusholm og Hiousel/Faaltoft sig for de 4. Men jeg kan meget nemt have overset sager, for der blev virkelig ført mange ved Skodborg-Vandfuld herredsret i disse år, og ofte står der i tingbøgerne blot »Sagen NN mod NN« fra den starter til den langt om længe slutter, altså uden angivelse af sogn. Til sammenligning var der i Vandborg fra 1801 til 1816 kun 3 sager fordelt på 2 ejendomme.

Skattesagerne hos andre end de konkursramte varede fra 1824 til 1828 inkl., og pantefogden havde travlt i de 2 herreder. Staten skyndte sig at få forfaldne beløb indkasseret fra de kriseramte bønder, for udpantning skete allerede i halvåret efter at skatten var forfaldet.

Auktionsprotokollerne er bevaret for hele den undersøgte periode, mens der kun findes fogedprotokoller fra 1819. Dog er dokumenter til dem bevaret fra 1802 til 1818, men pakker med løse dokumenter er generelt meget ufuldstændige. Skifter viser, at det var almindeligt at skyldte først landgilde, siden skat, så der kan have været fogedforretninger før 1819, men de er ikke resulteret i auktioner eller i retssager.

En del andre end de udpantede må have haft behov for kontanter, for de lånte uden påviselig grund, dvs. uden at de havde købt jord eller udbetalt arv, eller uden at de havde ført retssager om uerholdelige tilgodehavender. Men derudover var der alle de lån, som ikke var tinglyst og derfor først kom for dagens lys, når et bo skulle gøres op! Til sammenligning lånte i tiden 1813-1816 kun 2 personer, uden at lånet kan forklares.

Antallet af lån og gældssager fra 1817 til 1818: Kun i 3 tilfælde blev det udpantede solgt. Resten blev betalt evt. via kautionist. Som man kan se, ramte krisen ejere af ejendomme i alle størrelser.

ANDRE TEGN

PÅ FATTIGDOM I SOGNET

Skifter

Boopgørelser i skifterne fra 1817 til 1828 viser også fattigdom, for i alle var der underskud, mens der i alle skifter fra 1807 til 1816 var overskud. Fra 1829 var den økonomiske situation blevet bedre, så der var overskud i nogle boer i de følgende år. Selvfølgelig skal skiftevurderingerne tages med et gran salt, for aktiverne blev næppe vurderet for højt, mens alt hvad der var muligt blev regnet for passiver, men der

var i hvert fald ikke noget at fordele i kriseseårene.

EJENDOMSHANDEL

Handelen med jord var også præget af krisetiden: Der var i alt 33 ejendomssalg i årene 1817-1828, og desuden skiftede nogle parceller ejer. I hele 11 tilfælde var salget krævet af en kreditor. Generations-skifte var årsagen til i hvert fald 5 handler, idet gården blev overdraget til en søn eller svigersøn, eller enken gav op. Ved flere af de resterende salg havde sælgeren haft økonomiske vanskeligheder.

ANDRE KLAREDE SIG

Selv om mange ejere havde økonomiske problemer og 9 endda så alvorligt, at det endte med tvangsauktion, så gjaldt det dog langt fra alle de ca. 65 ejendomsbesiddere i Vandborg sogn. Nogle var endda i stand til at låne penge ud eller lade være med at optage nye, når de gamle blev udbetalt.

Jeg har s. 32 omtalt den store gårdejer og spekulant Simon Pedersen Muusholm. En anden foretagsom overlever var Anders Pedersen, ejer af den lille gård Sdr. Raaberg. Ved hans kones død i 1811 erklærede vurderingsmændene at »Eiendommene ere ikkun meget maadelige og dertil særdeles højt skattede«. Da Anders selv døde i 1832, var gården stadig kun på 2 td. htk., og den blev i matriklen fra 1844 nedsat til 1-3-0-2½. Men Anders havde sandelig klarret sig fint i de forløbne år, for skiftet efter ham viser et overskud på hele 722 rbd. S. Han havde handelstalent, for gennem alle årene, også i krisetiden, drev han en større udlånsvirksomhed, og desuden købte og solgte han megen jord, bl.a. ejede han på et tidspunkt 2 gårde i Lomborg sogn, hvoraf den ene var blevet erhvervet billigt på en

Vandborgbjerg op mod år 1900. (Foto: Lemvig Museum).

auktion og derefter solgt med fortjeneste, nu udstykket i parceller.

Men han prøvede også at skaffe sig indtægter på anden måde, for i 1824 blev han og 7 andre grebet på fersk gerning i at hugge 4 stykker fyrretræ og nogle saftvandsflasker på stranden i Trans sogn. Værdien af det stjålne gods satte de anklagede til højst 1 rbd. og 3 mark NV, men tyveri var en alvorlig forbrydelse, så Anders blev idømt 2 gange 5 dage på vand og brød i Lemvig Arresthus. De andre fik en lignende dom, alle »med den befalede Mellemløst.«, så de kunne tjene nogle penge til at betale ikke bare erstatning til ejeren af stranden og sagens omkostninger, men også for fængselsopholdet. Det var andre tider dengang!

VAR DER KRISE I VANDBORG, OG HVAD VAR ÅRSAGEN TIL EN EVENTUEL KONKURS?

Der er ingen tvivl om, at krisen også ramte i Vandborg i årene 1817 til 1828 inkl. Der blev afholdt 9 tvangsauktioner,

og på andre ejendomme blev der foretaget 24 udpantninger på grund af skattegæld, og der blev ført 7 rykkersager ved retten.

Til sammenligning var der meget få rykkersager og ingen tvangsauktioner i årene inden, og fra 1829 til 1834 var der kun 2 auktioner, hvoraf den over Gammelgaard hang sammen med en tidligere. Krisen afspejledes sig også i skifterne, for der var underskud i alle boopgørelser i de år, mens der havde været overskud i alle fra 1809 til 1816.

Derimod kan jeg ikke pege på en bestemt årsag til, hvorfor nogle gik konkurs, for andre klarede sig, nogle endda glimrende med de samme vilkår. Folk kan gå fallit af mange forskellige årsager, og de gør det oftere i nedgangstider som her end ellers. Der kan være tale om et sammenfald af uheldige omstændigheder. Måske var de fallerede dårlige landmænd eller økonomer, var ramt af sygdom og misvækst, eller de havde spillet eller drukket ejendommen op, og det vil aldrig blive opklaret!

TRYKTE KILDER

- Bjørn, Claus (red.): Det danske landbrugs historie, bd.3, 1988.
- Dansk kulturhistorisk opslagsværk. Bind 1-2. Kbh., 1991
- Hald, J.C.: Ringkøbing Amt. 1833
- Helmer Pedersen, Erik: Landbrugskrisen 1818-1828. I: Landbohistoriske studier, 1970, s. 174-197.
- Olesen, Søren: Det danske landbrug 1815-30. En undersøgelse af det danske landbrugs produktions- og afsætningsforhold. I: Bol og By. 2.rk. nr.6, 1984, s. 9-42.
- Poul Thestrup: Mark og skilling, kroner og øre. 1991.

UTRYKTE KILDER

- NB Bortset fra Rentekammeret gælder alle signaturer Landsarkivet for Nørrejylland.
- Auktionsprotokol for Ryssesten Birk 1805-1821 (B77C-26).
Dokumenter til auktionsprotokollen. 1786-1821. 1 pk. (B77C-27).
- Auktionsprotokoller for Skodborg-Vandfuld herreder. 1809-1851 (B77B-251, 252 og 253).
Dokumenter til auktionsprotokollerne. Fast ejendom. 1821-1825 (B77B-255).
Dokumenter til auktionsprotokollerne. Løsøre. 1823-34 (B77B-266).
- Auktionsforretninger. 1823-1828. (B77B-268 til 273).
- Domsprotokoller for Sk.-Va. her. 1828-1846 (B77B-99).
- Fogedprotokoller for Sk.-Va. her. 1819-1842 (B77B-169 til 171).
- Fogeddokumenter til Sk.-Va. her. Årene 1802-1818. 1. pk. (B77B-174).
- Folketællingerne 1787, 1801 og 1834.
- Hartkornsfortegnelse for Sk.-Va. her. 1822, 1831 og 1840. 1 pk. (B77B-147).

- Kirkebog for Vandborg sogn. 1710-1844 (C494 A, B og C).
- Matrikel for Vandfuld herred. 1844 (B77B-144).
- Notarialprotokoller til Sk.-Va. her. 1820-1831 (B77B-176).
- Rentekammeret. Hartkornsspecifikationer 1788. (Vandborg i RA: 313.25).
- Skitteprotokoller. Ryssesten, Skodborg Herred. 1775-1801 (G412-2) og 1790-1802 (G412-4).
- Skitteprotokoller. Sk.-Va. her. 1805-1849 (B77B-183 til 189).
- Dokumenter til skifteprotokollen. 1828-1829. 1.pk. (B77B-202) og 1832-33 1 pk. (B77B-204).
- Tingbøger for Ryssesten Birk. 1785-1821 (B77C-4 til 7).
- Skøde- og pantebøger dertil. 1799-1821 (B77C-SP 1 til 3).
- Tingbøger for Sk.-Va. her. 1790-1835 (B77B-7 til 12).
- Skøde- og pantebøger dertil. 1779-1833 (B77B-SP 3 til 9).

NOTER

- 1 Sådan staves han som regel. Retskrivningen og herunder stavning af person- og stednavne lå ikke fast dengang. Derfor har jeg generelt valgt den mest brugte form. Godset Ryssesten staves sådan i alle de læste dokumenter.
- 2 B77B-11 fol.226a.
- 3 begge citater i B77B-170 fol.59b.
- 4 Dokumenterne kan have mindre afvigelser i hartkornssopgivelserne. Det gælder ved alle ejendomme. 9-5-3-2 er forkortet fra 9 tønder, 5 skæpper, 3 fjerdingkar, 2 album.
- 5 B77B-10 fol.53a.
- 6 begge citater i B77B-252 fol.347a-b.
- 7 B77B-252 fol.423b.
- 8 B77B-183 fol.379a.
- 9 B77B-170 fol.8b.

Søren Kårre, en original eneboer på heden

Af Freddy Boysen

En person, som udviklede sig til at blive en meget kendt original, levede i den østlige del af Ringkøbing amt fra 1823 til 1903. Han hed Søren Kårre. Hans rigtige navn var Søren Rasmussen, men under det navn var der ingen, der kendte ham.

Datidens børn kendte navnet Søren Kårre, fordi forældre, større søskende og tjenestefolk brugte ham som bussemand. Fra børnene var ganske små, blev de indprentet, at hvis de ikke var artige, så hentede Søren Kårre dem i nattens mulm og mørke og kogte suppe på dem og spiste dem. Og de børn, der selv havde set Søren Kårre, fik ny næring til fantasien.

Søren Kårre gjorde ved sin fremtræden et stærkt indtryk på sin samtid, og der findes mange folkelige beretninger om ham, selv om han holdt sig meget for sig selv og levede en tilværelse som eneboer. Der var meget mystik forbundet med ham, og flere forfattere har brugt ham som figur uden at skelne alt for kritisk til, hvad der egentlig var sandhed.

Historien begynder den 17. september 1810. Da mødte to Bordingfolk op hos præsten i Bording. De var forlovere for Rasmus Jensen og Ane Mortensdatter fra Bording Vandmølle. De to ville indlade sig i ægteskab med hinanden, og brylluppet stod den 30. november 1810. Året efter bærer ægteskabet frugt. Parret, der da er

bosat i Moselund ved Munklinde, får datteren Ane Marie. I 1815 får de sønnen Jens Mathias. Da bor de i Lille Søbjerg. I 1818 får de endnu en søn, som straks blev hjemmedøbt med navnet Søren Rasmussen. Nu benævnes de som husfolk i Lille Munklinde. Sønnen Søren er ikke noget stærkt barn, og han dør samme år kun et kvart år gammel.

Den 16. februar 1823 får parret igen en søn, som traditionen tro bliver opkaldt efter den afdøde dreng, og det er denne Søren Rasmussen, vi skal følge. Det nævnes, at forældrene da boede i et skeldige i Over Bodholt. Det må være omkring, hvor Bording Stationsby senere opstod. Forældrene bliver her omtalt som almissemønstre, og er altså under sognets forsørgelse. Andre kalder dem for omstrejfer.

Forældrenes sociale stand kommer i høj grad til at præge drengen Søren. Han var en enspænder hele livet igennem. Allerede i to-års alderen blev han udliciteret på sognets regning. De folk, der vandt en sådan udlicitering, var dem, der fordrede mindst for at have sådan et barn af fattiglemmer i kost og pleje. Kærlighed og omsorg var ikke noget, der blev betalt for.

Omkring 1830 skete der visse ændringer i Sørens liv. Hans mor dør i en alder af 43 år, og selv om de måske ikke var så tæt knyttet til hinanden, så var det jo hans mor.

Søren Kårre foran sin bolig i Hørbylunde, ca. 1896-98. Hans jordhuler forskellige steder blev altid gravet ind i en bakkeskråning, så det kun var nødvendigt at opføre tre sider af genbrugsmaterialer og hedetørv, og hvad der ellers lige var for hånden af byggematerialer.

Det var også på den tid, han kom i sognefogedens gård. Han skulle nu til at gå i skole, og 7 år gammel skulle han nok kunne gøre nytte på gården for både føde og klæder. Hvad sådan en dreng fik lært i skolen, havde sognefogeden ikke de store skruper over. Drengen skulle jo ikke holde til bogen. Søren blev sat til at passe gårdens store fåreflok, så måtte skolen komme i anden række.

Arbejdet gjorde, at Søren udviklede sig fysisk. Han rendte godt i vejret og blev noget af en kraftkarl. Når han som 12-årig satte sig til bordet ved måltiderne, kunne han spise som en karl, der havde stået og tærsket hele dagen. Det brød, han fik med sig, når han skulle vogte får eller kreaturer,

slog ikke til, og Søren lærte hurtigt at drage nytte af de ting, som naturen kunne tilbyde af spiseligt.

I 1838 blev Søren konfirmeret i Ikast Kirke. Her nævnes det, at han er i Moselund. Præsten giver ham karakteren 'god', både i opførsel og kundskab. Der er dog et lille problem i forbindelse med konfirmationen. Søren er blevet så frygtelig lang, at hans husbond ikke havde tøj i gården, som kunne passe ham, og som han kunne være bekendt at stå frem på kirkegulvet med, så sognet måtte spendere et nyt sæt vadmelstøj på ham.

Efter konfirmationen skulle Søren gøre det ud for en karl på en af sognets andre gårde. Han var en rigtig slider, og blev hur-

tigt en værdsat karl på gården. Hans husbond blev da også ærgerlig, da Søren som 18-årig kom hjem fra et marked i Viborg, og der havde forset sig på soldaternes blanke knapper. Han havde meldt sig som soldat. Søren aftjener værnepligt, og her mister vi så nogle år sporet af ham.

I folketællingen fra 1845 ses, at Søren 78-årige far Rasmus Jensen bor hos en familie i Ruskjær. Han er stadig almissemænd. Andre omtaler ham som Sølle Rasmus eller Rasmus Kårre. Han havde beskæftiget sig med at lave løbbinding og halmkurve, deraf navnet Kårre. Det er et erhverv, som Søren også kommer til at beskæftige sig med. Det fortælles, at Sølle Rasmus skulle have været i tugthuset, bare fordi han havde fundet et stykke reb, som han havde taget til sig, og alt for sent havde han opdaget, at der befandt sig en stud i rebets modsatte ende. Søren 78-årige far døde i en alder af 80 år den 27. februar 1849.

Den 18. november 1847 optræder Søren Kårre pludselig i kirkebogen for Sunds Sogn, for da bliver forlovelsen mellem den 24-årige ungarl Søren Rasmussen og den 43-årige Mette Kirstine Chrestensdatter indskrevet i kirkebogen. I folketællingen fra 1845 ses det, at Søren 78-årige far Rasmus tilkommende brud er født i Sunds. Hun bor i et hus i Sunds By og ernærer sig som strømpebinderske.

Brylluppet blev holdt den 2. januar 1848, men den samme kirkebog afslører også, at 25-årige Søren Rasmussen, Bodholdt først ankom fra Rind Sogn den 4.11.1848 som beboer i Sunds Sogn. Så når andre fortæller, at Mette havde meget travlt med at blive gift med sin ungersvend, så skal det nok passe. Det blev dog ikke lang tid det nygifte ægtepar fik sammen, for pludselig er treårskrigen i gang,

og fædrelandet får brug for alle sine soldater. Dem er Søren jo en af.

Krigstiden blev Søren 78-årige far Rasmus glanstid, som han soledede sig i resten af livet, og han yndede at fortælle om sine bedrifter fra den periode. Det var også på den tid, han blev åndelig vakt og begyndte at beskæftige sig med det, som lå udover hverdagens fornødenheder. Han fik syner, som han omsatte til rimede vers, som han sang for soldaterkammeraterne. Hans åndelighed reddede ham fra brændevinens last og hjalp ham gennem krigens bange stunder.

I københavneravisen Forposten fra den 9.4.1901 er et af hans digte om krigstiden gengivet:

»Det var i maj, den segstende,
vi mon begive os

Fra vort kvarter på Fyensland
og til Fredericia,

I førstningen var vi muntre,
vi tænkte ikke på,

At fjenden der, kund komme
med kugler store, små«.

Efter tiden som krigskarl vender Søren tilbage til Mette i Sunds, hvor han slider i det rundt hos bønderne som daglejer og tørvearbejder sommerhalvåret igennem. Om vinteren beskæftigede han sig med at binde løb og lave pilefletning, ligesom faderen havde gjort, og i perioder gik Søren rundt for at sælge sit løb og kurve.

Det er blevet nævnt, at Søren og Mette skulle have fået et par børn, som skulle være døde som ganske små, men det kender kirkebogen i Sunds ikke noget til. Og om ægteskabeligt samkvem skulle det nu også have været så som så. Om Mette fortælles, at hun var en meget varmblodig natur og meget krævende, mere end Søren orkede.

Lysning i Plantagen med Søren Kærres mærkelige kanaler. Kanalerne fungerer i dag som vandingssted for plantagens dyreliv.

Han gik ikke så meget op i hygiejne og blev efterhånden mere og mere uhumsk og luset. Det endte med, at Mette forviste ham til at bo i et udskur, hvor han delte leje med koen og fårene.

Helt kunne Mette nu ikke undvære Søren, og når hun så havde smisket for ham en periode, lod han både sit tøj og sin person rense ude i det fri. Det var dog kun på solskinsdage, Søren sådan lod sig lufte og feje fra isse til tå, i det bare ingenting. Når den omsorgsfulde behandling var tilendebragt, så var Søren igen gæv at have i ægtesengen en periode.

Med tiden blev det for meget for Søren, og han forlod Mette. Til præsten i Sunds har Søren selv angivet, at han forlod Sunds Sogn i foråret 1854. Sørens forvisning til

skuret og bruddet med Mette kan måske også have haft andre årsager. I Silkeborg Socialdemokrat gengives den 18.4.1901 et digt som Søren har fremført for avisen, om sin ungdoms elskede:

»Til præsten jeg sagde: Hr. Pastor så god,
Den pige har lovet mig ære og tro.
Jeg hende ej taget, men hun skal betale,
fordi jeg to gange har været hendes nar,
ja tredive daler for løftet, hun brød,
dem måtte hun nu betale, og jeg blev nu glad,
at løftet var ude, og jeg var alene,
Thi så tro en pige jeg let træffe kan«.

Hvad der nu bliver af Søren, er det ikke helt lykkedes at finde ud af, men han for-

Robert Hansen, Faurholt viste i 1980'erne Søren Kårres mærkelige gravede kanaler, der stadig findes i plantagen mellem Store Hedegaard og skydebanen på Ruskjærvej.

tæller selv i et digt,; »For begjærlighed her på jord, går jeg her på nine år«. Digtet, der omhandler ham selv, slutter med en tak til Gud, der har hjulpet ham hidtil.

Andre fortæller uddybende, at Søren engang var kommet noget nemt til en kvie, som han var trukket til marked med for at sælge. Kviens ejermand fik dog fat i Søren, der så måtte vandre den tunge vej i tugthuset. Det skulle han have prøvet to gange. Præsten i Sunds skrev, at Søren sidst opholdt sig i Viborg, ifølge skudsmålssbogen, men nævner ikke noget om, hvad han laver der. Men det er nærliggende at tro, at det har været den ene af de to tugthusophold, han afsonede. Det passer godt nok med tiden, for vi møder ham først på egen igen omkring 1860.

Første gang forfatteren af dette hørte om Søren Kårre, var hos nu afdøde Robert Hansen i Faurholt. Robert Hansen fortalte om et mærkeligt anlæg fra sin barndom, som han gerne ville vide noget mere om. Når de omkring 1910-1915 kørte til deres tørvemose i Munklinde for at hente tørv, passerede de oppe midt på heden nogle grøfter og kanaler, der var gravet i en underlig rundkreds. Midt i kanalsystemet stod der nogle mærkelige ruiner af et aldrig færdiggjort byggeri. Roberts far havde fortalt om en mærkelig mand, der hed Søren Kårre, som engang havde boet der. Søren troede, at han kunne lave gold hede om til frugtbar eng, men det var aldrig lykkedes for ham.

Robert fortalte så, at det mærkelige ka-

De lokale beboere på Pårup Hedevej kunne i 1980'erne stadig påvise stedet, hvor Søren Krres jordhule havde været bygget ind i en skråning i et dalstrøg.

nalsystem stadig fandtes, men at det var skjult i en stor lysning i plantagen. Et besøg på stedet afslørede ganske rigtigt, at Søren Kårres store gravearbejde stadig var der, og virker nu som vandingssted for plantagens dyreliv. Efterfølgende var interessen for Søren Kårre vakt, og en eftersøgning bragte flere erindringer frem, hvor han var omtalt.

Omkring 1860 solgte Jens Vestergaard og Peter Staulund i Bording noget af deres hedejord til Søren Kårre. Hedelodderne havde tilhørt gårdene i Bording By, men lå langt derfra – helt ude i den nordligste del af Bording Sogn, lige nabo til Tulstrup Hede.

Søren boede alene derude i et »søjhus«, en slags hytte af græs- og hedetørv, der var gravet ind i en forhøjning i heden. På et geodætisk kort fra 1872 ses tydeligt et lil-

le stykke opdyrket jord med signatur af et eller to små huse i umiddelbar nærhed af et fugtigt område. Ifølge kortet er det et fuldstændig øde område helt omgivet af hede, og der fører hverken vej eller sti til området.

Søren havde store planer med sin ny erhvervelse og havde mod på at gå i gang med opdyrkningen af de store hedearealer. Han gravede grøfter og kanaler, hvor vandet kunne samles. Han begyndte at bygge et mølleværk, der skulle pumpe vandet ud over den omliggende hede og gøre den frugtbar.

Niels Hvam fra Knudstrup fik som 8-årig i 1883 plads i Linnebjerg, hvor han blev sat til at vogte får i heden mellem Ilskov og Munklinde. Han er en af de lokale fårehyrder, der siden har fortalt sine erindringer til Dansk Folkemindesamling:

»På heden var der en jordhule, hvor der sommetider boede en enebo. Jeg så ham sommetider komme vandrende med en del blikkøj og kobbertøj, som han skulle lodde. Han var vel nok ca. 50 år dengang, men så ældre ud. Han havde stort fuldskæg og tøjet var gerne holdt sammen med et stykke reb. Jeg var i førstningen bange for ham, men når jeg mente, han ikke var i hulen, ville jeg gerne se, hvad han gemte der. En dag, jeg var gået hen til hulen, var han der. Jeg ville straks løbe bort, men han kaldte ad mig, og siden blev vi meget gode venner. Han fik mig med ned i hulen og viste mig billeder fra Familie Journalen, som han gik og solgte. Han viste mig, hvordan jeg skulle se gennem min hule hånd, så var det som om, man så ned ad en gade. Det var fra New York. Han kunne vist hverken læse eller skrive, i alt fald forestillede han det. Han havde vel søgt om lov til at sælge bladet, og han havde fået en skrivelse fra Allers Trykkeri, hvori han fik tilladelse til at forhandle bladet. Han skulle give 8 øre pr. eksemplar og måtte tage 10 øre. Den skrivelse fik han folk til at læse op for sig, hvor han kom. Han havde måske fået den oplæst hundrede gange.

Han syslede lidt med opfindelser. Han havde lavet en slags vandmøllehjul med skovlblade. Han forklarede at den skulle sættes i et vandløb, hvor vandet så drev den, så den kunne pumpe vand op til at overvande heden, så det blev frugtbar mark. Han havde ligeledes lavet vinger til en vejrmølle, der også skulle pumpe vand op. Han fik vist ikke noget ud af det, men senere er der jo blevet pumpet meget vand op med vindmotor og hævert.«

Selv om Søren havde ideerne og viljen, så magtede han ikke det, han havde sat sig

for, og det hele smuldrede efterhånden for ham. Han blev mere og mere egensindig, og holdt stærkt på sin ret. Han havde et lille hjørne med boghvede, og hvis naboens får kom for tæt dertil, kunne han godt komme i tanke om at tage fårene til sig eller drive dem så langt væk, at en konflikt med naboen ikke kunne undgås. Flere gange måtte Søren på tinghuset for at få den slags stridigheder afklaret.

I folketællingen fra Bording Sogn 1870 bliver Søren nævnt som 46-årig fraskilt landmand boende i et hus under Munklinde. Søren har dog ikke været den store landmand. Selv om han havde 120 tønder land, var det kun en meget lille del, der var opdyrket, resten lå hen i hede.

Af dyr havde han i starten et par stude og en lille flok geder, og en kort periode skulle han endog have haft et par heste. Han fik ikke rigtigt avlet noget, så det kneb ofte med vinterfoderet, og han var så rundt for at tigge halm og foder. Det var mest på den østlige egn.

Niels Andersen, Faurholt har fortalt, at han som dreng skulle hjælpe Søren hjem med sådan et læs. Søren havde en tohjulet vogn. Det var forparten af en gammel arbejdsvogn, hvorpå der var anbragt en trækasse, og så var der et par stænger til stjert, hvor Søren selv kunne agere hest. Niels Andersen skulle gå Søren i møde, for at hjælpe ham. Han vandrede forbi Klode Mølle og helt til Frederiksdal, hvor han endelig traf Søren med læsset. Hjemturen var besværlig i nattens mørke ad de dårlige veje, og ind imellem måtte de sætte sig i vejgrøften for at samle nye kræfter.

Søren gik også ud som daglejer. Han var med til at bygge nyt stuehus i Søbjerg, og han havde også arbejdet ved tegloven i Munklinde Lund. Der var han en rigtig sli-

der. I høsttiden var der ofte bud efter ham, og så redede han sig kosten og fik ofte et fad sødmælk med hjem. Søren var vellidt, når han kom rundt, og han var altid villig til at hjælpe til rette. Han kunne klynke porcelæn, der var gået i stykker, han kunne ordne ure, »Ja han ku law al ting«, forlyder det.

Når Søren var hjemme, var det noget af en sølle kost, han fik. Niels Andersen har fortalt, at når han som dreng drev forbi Sørenns hytte med fårene, så kikkede han af og til ind til ham. Engang var Søren i færd med at koge kartofler over brændende lyngtørv. En slaget hest hang inde i søjhuset, og af den skar Søren så et stykke, som blev lagt oven på kartoflerne.

Søren havde langt hår og lang skæg, og så så han forfærdelig ud i tøjet. Det meste af året gik han barfodet rundt med bukserne smøget op, så lyngrafterne ikke skulle slide på tøjet. Han vaskede sig aldrig, men hvad der var værre: »Han wa jo ett jenne, nær han kom!« Lusene kravlede ligefrem på ham.

Med Sørenns søster An Mari Kårre var det ikke ret meget bedre. Hun bandt (strikkede) uldvarer, som hun afsatte rundt omkring. Ofte overnattede hun hos Troels Baks i Agerskov: »Det wa no ett så rår o hues hin, for hun hån så møj mæ sæ!«

At Søren var religiøs, har vi allerede været lidt inde på. Han var ind imellem med, når der blev holdt religiøse møder rundt om i hedejhemmene. Så blev han gerne bedt om at synge for, han havde en ualmindelig god sangstemme.

En søndag var han kommet i Bording Kirke, hvor han kom med de bare fødder op ad kirkegulvet. Til godtfolks forfærdelse, satte han sig i kvindesiden, indtil en gårdmandskone halvhøjt sagde: »Søren

Kårre er nok kommen i kjerki i daw, o sidder i den fejl sid!« Lidt forlegen listede Søren så over på mandfolkenes bænke.

I folketællingen for Bording Sogn 1880 er 56-årige Søren Rasmussen nævnt som enkemand og arbejdsmand og bor hos en husmandsenke i Hestlund By. Om Søren er flyttet helt fra heden, eller om det bare er et vinterophold, han har i Hestlund, er svært at sige. Men det er engang i midten af 1880-erne, han sælger heden.

Museumsforstander H. P. Hansen fra Herning fortæller i en af sine bøger, at Søren Kårre boede på Agerskov Hede i stor fattigdom, indtil han til sidst solgte sin jord til Jens Andersen i Munklinde. 120 tønder land for 120 kroner, altså 1 kr. pr. tønde land.

En anden af H. P. Hansens meddelere fortæller, at han og en anden i 1888 var inde i Søren Kårres hytte, der var gravet ind i Knudshøj, hvor den nuværende skydebane ender. Søren har formentlig været flyttet på dette tidspunkt, men i hytten stod der en kiste, som de to fik en voldsom lyst til at undersøge, men de havde meget besvær med at få den åbnet. Da det endelig lykkedes, viste det sig, at kisten var fyldt med et sværm bier, der havde brugt nøglehullet som flyvehul, og det var voks, der havde holdt låget. Så var den nysgerrighed stillet.

Efter at Søren havde solgt heden, flyttede han til Paarup Mose. Tidligere sognefoged J. P. Christensen, Stubkjær tjente i 1889-90 i Engesvanghus, og da var han inde i Sørenns hytte. Han fortæller, at den var 3-4 alen bred og 6 alen lang, opført af ler og marksten. I stuen var der kun en slagbænk og de skrækkeligste pjalter. Søren boede kun en kort periode i Paarup Mose, så flyt-

Vejen til Soldaterlejren ved Funder Å, tegnet af Emil Wennerwald til Folkets Almanak i 1894. Skydelejren fik i sin samtid stor opmærksomhed i aviser og blade. Ofte med en omtale af huleboeren Søren Kårre, der med årene på det nærmeste blev landskendt.

tede han igen, denne gang til Hørbylunde. Det har været omkring 1890-91, og det er fra den tid, at han på det nærmeste blev landskendt. I sommerhalvåret blev militærlejren i Funder-ådalen befolket med soldater fra hele landet, de skulle have uddannelse i skydefærdigheder. Søren Kårre blev hurtigt en naturlig del af militærlejren, og med soldaternes hjælp bragte aviserne landet over af og til et indlæg om den mærkelige huleboer i Hørbylunde. Hans berømted gik så vidt, at da der i København skulle åbne en ny forlystelsespark, så var en af hovedattraktionerne huleboeren Søren Kårre fra Hørbylunde. Han skulle bo i en primitiv hule i parken og vises frem for publikum, men sådan kom det nu ikke helt til at gå.

Det var i begyndelsen af 1890-erne at Søren Kårre byggede en ny jordhule i en dal der hørte til ejendommen Pårup Hedevej nr. 7. Folk på egnen kan stadig påvise stedet, hvor Søren havde gravet sig ind i den stejle brink. Hulens tre væge bestod af gamle brædder og sten, muret med ler og taget bestod af brædder, blikplader og lyngtørv.

Niels Andersen, der på den tid boede hos Sejten-familien i Pårup, beskriver Søren Kårre som en lille kraftig mand, der altid havde langt hår og fuldskæg som nåede til bæltetstedet. På hovedet havde han en høj silkehat der var fyldt med billeder og andet ragelse, som han gav til børnene hvor han kom rundt. Når han skulle have hatten af, måtte han have ved med begge hænder og bøje sig fremover for at ind-

Soldaterlejren i Funder Ådal, som var i brug i årene 1892-1902, hvorefter den blev flyttet til Borris. Det findes endnu rester af sokler fra bygninger, der sammen med telte gav plads til soldaterne. Livet i lejren er beskrevet i Verdens-Spejlet nr. 8, side 123-126 («Jorden Rundt», red. Albert Gnutzmann) fra den 28. september 1902 i artiklen »Fægteskydning«. Foto fra o. 1900. Landskabet er åbent.

holdet ikke skulle falde ud. Om sommeren gik han i en gammel frakke og et par hvide lærredsbenklæder, der kun nåede til knæene. Han havde bare fødder i træskoene og en blikdunk i hånden. Når han kom til en ejendom, fik han gerne noget at spise og en slat mælk i dunken. Søren havde ofte en gris med sig, den fulgte ham som en anden hund. Når han så var kommet i passende afstand fra ejendommen, så kaldte han på grisen, tog den ene træsko af og hældte en slat mælk deri, så var der foder til grisen.

Niels Andersen og andre af egnens drenge havde også været nede ved Søren Kårres bolig, men det var kun, når Søren ikke var der. Drengene holdt udkik efter

Søren, og når han så gik vestpå, ind over bakkerne mod Pårup, så turde de godt opsøge hulen, for at få nysgerrigheden stillet. I et hjørne var der et fyrsted, der bestod af nogle få mursten med en blikplade over. Pladen kunne trækkes til siden, så røgen kunne komme ud. Ved den ene side var der lavet et leje af lyng og halm, hvor der lå noget sengetøj og et stort skind af en hest. Køkkenredskaberne bestod af en gammel gryde, en kaffekande, en stegepande, en kop, en kniv og en ske. Midt i stegepanden var der en lille bar plet, resten var dækket af muk og skidt. Det med at vaske tøj kom Søren let om ved, han hængte bare skjorten ud på en busk og lod så vind og vejr ordne resten. Det bevirkede at lusene svul-

mede op og blev så store som små edderkopper.

I 1892 blev militærlejren anlagt i Sejlgårds eng i Funderådalen; der skulle den danske hær i sommerhalvåret have uddannelse i skydefærdigheder. Det liv, der udspillede sig der, blev Søren meget betaget af; det mindede lidt om hans egen storhedstid som krigskar. Så i 1893 flyttede Søren igen, denne gang op i Sejlgårds bakker, lige nord for militærlejren. Hans jordhule der var opført efter de samme principper som de tidligere, hvor en naturlig bakke udgjorde den ene side. En af dem, der har fortalt om denne hule, var Vilhelm Pape, der var søn af forpagteren på Sejlgård. Som ca. 10-årig besøgte han ofte Søren og så ham sidde og spise sin mælkegrød, ivrigt assisteret af 6 hundehvalpe, der spiste af det samme fad, han havde nemlig kun det samme. Med det øvrige indbo var det lige så fattigt, der var et hjemmelavet bord, men en luksus som stole fandtes ikke. Søren havde dog selv en lænestol, der var opstået ved at han havde ladet et stykke jord stå, da han jævnedes jorden ud.

I de perioder, hvor militærlejren var befolket, opholdt Søren sig hovedsageligt der, og blev efterhånden betragtet som en fast del af selve lejren. Han havde fået til ladelse til at fremføre og sælge sine markedsviser og digte for soldaterne, og ofte blev han bedt om at stå på et ben og improvisere over et opgivet emne. Der var ikke så meget, soldaterne kunne bruge penge på ude midt i hedelandet, så de fleste var villige til at betale lidt for Søren's underholdning. Der var nu vist også nogle, der godt ville betale, bare for at blive fri for det. Betalingen fik han ofte i småskilling, men også i form af naturalier, i det væsentligste nok brød. Hver femte dag var

der brøddeling i lejren, så kunne Søren ofte bære i sækkevis af brødkorper og hele brød op til sin hule. Det brød han ikke selv kunne nå at spise, mens det var godt, bar han rundt til egnens bønder, som så kunne have glæde af det. Bønderne fik nu kun brødet som en slags lån, når militærlejren var slut og Søren ikke længere havde overflod, så kom han rundt for at få tilsvarende brød tilbage.

I 1894 besøgte kronprins Frederik, den senere kong Frederik den 8., militærlejren i Funder, og ved den lejlighed sang Søren for kronprinsen. Harritz Keller fortæller i avisen, at det var et ejendommeligt syn at se den lille vejrbidte mand stå frimodigt overfor kronprinsen og fremføre sin vise, omgivet af de mange hundrede soldater, der stod i en stor rundkreds udenom. Da han var færdig sagde kronprinsen: »det var jo smukt, i hvert fald var tanken der lå bagved god og prisværdig. – Har min adjutant påskønnet dem?« – »Hva behaer?« – »Jeg mener, har min adjutant overrakt dem en gave?« – »Jo, jeg takker deres kongelige højhed«, kronprinsen slog ud med hånden til afsked, Søren bukkede dybt og forsvandt lige så stille.

Blandt officerer og befalingsmænd i militærlejrens forskellige afdelinger blev det efterhånden en tradition at der blev samlet ind til Søren, når øvelserne nærmede sig deres afslutning. Overrækkelsen blev gerne fejret med et glas vin og hurraråb, med Søren i midten. Pengene var beregnet til at han kunne klare sig igennem vinteren, indtil lejren blev befolket igen året efter. Rent økonomisk fik Søren i 1894 årligt en alderdomsunderstøttelse på 60 kroner, og med de penge og hvad hen ellers kunne handle og tigge sig til, forsørgede han 71 år gammel stadig sig selv.

Søren Kårre fotograferet foran et af teltene ved skydebanen mellem Funder og Hørbylunde, ca. år 1900. Som her gik han barfodet rundt det meste af året. (Silkeborg Lokalhistoriske Arkiv).

Den 26. februar 1894 blev en stor dag for Søren, for da skænkede krigsministeriet ham en erindringsmedalje for deltagelse i krigen 1848-50, en orden han var meget stolt af.

Hvad der helt præcist sker med Sørens bolig ved militærlejren omkring år 1900

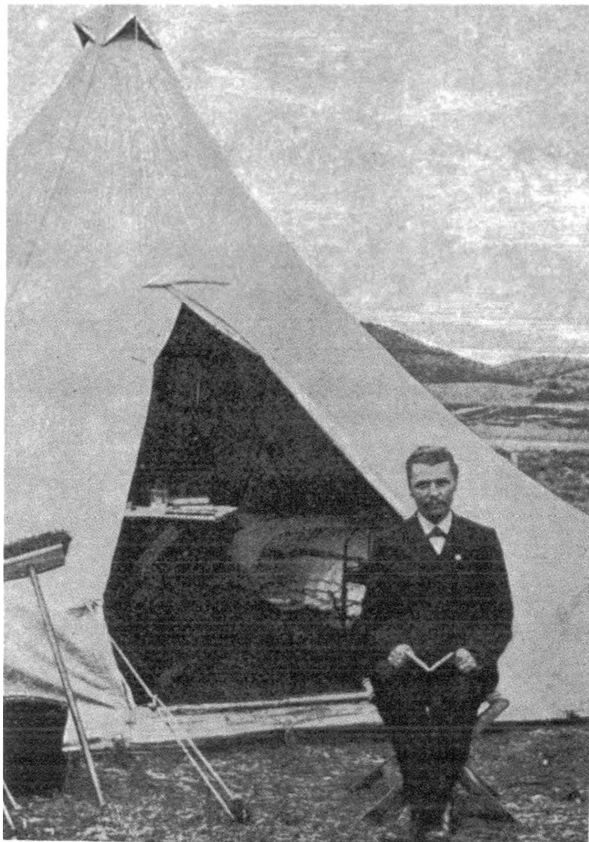
har været svært at få klarhed over. Et sted fortælles, at ejeren af jorden, hvor hulen var opført, ganske simpelt rev hulen ned. Søren skulle aldrig have erhvervet ejerens tilladelse til at bo der. Anden sted fortælles, at det var birkedommer Sylow, der på den tid var i Jylland for at assistere med opklaringen af de mange ildspåstættelser, der hærgede hovedlandet. Sylow mente, at det var brandmæssigt uforsvarligt at Søren havde bolig ude midt i lynglandet, og derfor havde han forbudt ham at bo der. De to forklaringer kan jo også udmærket have en sammenhæng, så hen mod vinteren år 1900 flyttede Søren ind til Silkeborg.

På den tid raser byens socialdemokratiske avis over det smølende byråd, som ikke kan sørge for at få afsluttet deres overvejelser om at få opført et højst tiltrængt alderdomshjem. Den 16. januar 1901 anklagede avisen igen byrådet, denne gang med Søren som skræmmende eksempel på, hvordan alderdomsudvalget behandlede de gamle fattige. Avisen skrev, at den nu snart 78-årige Søren havde vanskeligt ved at gå og klare sig selv. Det var med

stort besvær lykkedes ham at få sin aldersunderstøttelse sat op til 7 kroner om måneden, det var dog ikke nok til, at han kunne leve af den. Han havde lejet sig ind i et hummer i det gamle sygehus på Herningvej, og det var der, avisen havde besøgt ham.

Journalisten skrev, at det ikke just var nogen fornøjelse at besøge den gamle særling. Et mørkt, beskidt og koldt rum var hans eneste opholdsrum. Eneste møbel var en gammel stol. Hans seng var et bræt, der var stillet på højkant og fyldt med høvlspåner med et par gamle sække over, det var hans natteleje. Søren havde lige skiftet skjorte, og efter den skjorte han havde taget af at dømme; så var det på høje tide ikke nok med at den var utrolig snavset, den var også fyldt med utøj. Søren så både forsluttet og forhutlet ud, han var næsten helt tilgroet med snavs og ville sikkert gå helt til af kulde og vanrøgt, hvis der ikke blev gjort noget for at hjælpe ham lidt til rette. Journalisten havde i den anledning underrettet alderdomsudvalget.

I april måned omtaler den socialdemo-

Søren Kårre var ikke ene om at underholde soldaterne i skydelejren ved Funder. Teltlejren var en af de første steder hvor KFUM's Soldatermission rykkede ud i feltet. Soldatermissionær Brandt gik hver aften fra telt til telt, udleverede traktater og indbød til møde. Soldatermissionen flyttede i 1903 med til Borris.

kratiske avis igen Søren, men denne gang er de mere blide overfor alderdomsudvalget. Udvalget havde taget sig af sagen, men det havde vist sig, at Søren ikke var så nem at komme overens med. Han ville overhoved ikke høre tale om en renselsesproces, som var påtrængende nødvendig. Da byen

Soldaterlejren i Funder Ådal.

ikke rådede over noget alderdomshjem, var man nødt til at lade Søren klare sig selv, da det var umuligt at finde et hjem, der ville tage sig af ham, når han ikke ville indordne sig under almindelige renlighedsbegreber. Søren fik dog lidt ud af det, nemlig en ny seng og et mindre tillæg til aldersunderstøttelsen.

I Københavneravisen Forposten kunne man den 9. april 1901 læse, at Frederiksborg skulle have et nyt tivoli i restaurant Åhusets Have. En af hovedattraktionerne ved det nye tivoli, var den berømte huleboer Søren Rasmussen. Der skulle bygges en jordhule som Søren kunne bo i, og for betaling skulle han så lade sig vise frem, sige digte, rime og hvad han nu ellers kunne.

Da en journalist fra Silkeborg spørger Søren ud om hans københavneretur, så ville han ikke rigtig snakke om det, han agte-

de dog at tage imod tilbudet og glædede sig til at besøge sine slægtninge derovre.

Men sådan kom det ikke til at gå, igen kom birkedommer Sylow på tværs af Sørens planer, han forbød ganske simpelt den optræden. I et brev til Åhusets indehaver giver Søren afløb for sin harme, brevet bringes endda i Silkeborg socialdemokratiske avis den 1. maj 1901.

»Hr. Rosenvinge Sørensen.

Deres ærede modtaget og bitterlig må jeg beklage også at blive et uskyldigt offer for Sylow. Jeg havde glædet mig til at kunne tjene til en seng ved at optræde der i sommer. Jeg ligger, som bekendt, på jorden i nogle høvlspåner og nogle gamle sække. Jeg er 78 år gammel og kan intet tjene, og vor elendige alderslov har tilmålt mig 10 kr. om måneden, som ikke kan slå til til det allernødvendigste, så jeg må leve halvt af almisse og halvt af sult. Et fattiglem får

meget mere. Det ser ud til, at vort rådne og elendige retsvæsen vil formørke mig gamle mand min livsaften ved at forbyde mig at tjene noget, ved hvad jeg kan. Kan vor nådige justitsminister ikke give tilladelsen? Ja, jeg ved det ikke – måske sidder han skidt i det ligesom jeg, men prøv det Hr. Rosenvinge Sørensen. Hvis jeg ikke får lov, må jeg med digteren Kålund udbrøde: Så lad da mit navn i forglemmelsen dø. Rosenbelyst lig i den dybe sø mig Sylow nedtrykker i armod og nød, og nægter mig leje og tørre brød, og lader mig dø i mit hummer. Ovenstående tillades indrykket i alle landets blade. Søren Rasmussen. Gl. Sygehus Silkeborg.»

Søren blev efterhånden en kendt skikkelse i Silkeborgs gader, alle kendte ham, de lidt større børn drillede og flokkedes om ham, og det behagede ikke altid Søren.

En anden kendt skikkelse i Silkeborg var Mads Hjort, hverken hans udseende eller originale levevis stod tilbage for Søren. På et tidspunkt, formentlig i 1901, flytter Søren sammen med Mads Hjort på hans bopæl i Silkeborg. De to havde mange lighedspunkter, deres levevis, det gudelige og ikke mindst hygiejnisk er de to alen af samme stykke. Men de to har formentlig hver især levet eneboertilværelsen for længe, de kan i alt fald ikke indordne sig under hinanden, Søren flytter snart derfra igen, formentlig til den gamle fattiggård i Silkeborg.

Omkring år 1900 blev der holdt en jubilæumsfest for veteranerne fra tre års krigen, og der blev uddelt hædersgaver på 100 kroner. Denne gave modtog Søren desværre ikke, fordi han var en straffet person, det skar ham dybt i hjertet. Men så havde han heldigvis andre metoder til at

skaffe sig en ekstra indtægt på.

Engang i året 1902 mødte Søren op på socialdemokratens aviskontor, han ville gerne have indrykket en annonce om en pung han havde tabt. Efter nogen tids forløb kom han igen for at få gentaget bekendtgørelsen, men der kom dog ikke nogen pung. En måned senere ville han så igen have bekendtgørelsen om den tabte pung offentliggjort, men nu begyndte de at undre sig på avisen. Søren forklarede, med et lunt blik i øjet, at flere havde betænkt ham med en lille skærv efter at de havde læst om hans uheld, og nu agtede han at rejse en tur i omegnen, og så måtte han have annoncen taget op på ny, da den jo ikke længere havde den tilsigtede virkning. Søren fik dog ikke annoncen genoptaget, men nu forstod de bedre, hvorfor Søren gentagende gange havde hentet aviseksemplarer, hvori annoncen fandtes.

Søren havde hele sit liv aldrig været syg, hvad der var heldigt nok, for han ville ikke vide af læger. Til sine venner gav han dette råd:

Om nogen af eder, mine venner, bliver syg, Så lad aldrig doktoren komme. Det er kun for at gøre apotekeren rig- Og sig selv. Han fylder sin lomme. Recepter på dråber og piller, – hans gang er en vise om at gøre vor levetid lang, men jeg måtte være en tåbe, Om jeg tog en pille eller dråbe.

Men midt i februar 1903 blev Søren syg, og en tilkaldt læge beordrede ham indlagt på det nybyggede amtssygehus i Silkeborg. Det var dog under store protester fra Søren side. På sygehuset måtte han gennemgå en større renselsesproces, hvor han skånselsløst blev befriet for et helt livs

snavs og utøj. Søren kunne ikke klare at blive befriet for de mange års snavs, han fik en lungebetændelse og døde på amtssygehuset den 26. februar 1903 og blev den 4. marts begravet af sognepræst Viborg på Silkeborgs ny kirkegård.

Sørens person havde for folk i Silkeborg altid været omgivet af en vis mystik, og mange i byen mente, at Søren slet ikke var så fattig som han gav det udseende af. Ryg-

tet ville vide, at Søren havde aldeles mange penge gravet ned eller gemt. Den 5. marts foretog politiet en undersøgelse af hans lejlighed på den gamle fattiggård. De fandt dog kun 24 kroner og 5 øre, ikke engang nok til at dække hans begravelse. Men måske ligger der stadig penge gemt et sted, hvem ved? Den hemmelighed tog Søren med sig i graven.

Freddy Boysen
Født 1952 i Herning
Slagter/lokalhistoriker
Julsgårdsvej 27
7430 Ikast

Fra tørvegraver til forfatter

Om digteren Jørgen Nielsen fra Pårup Mark

Af Agnete Bang og Dorte Fogh

Forfatteren Jørgen Nielsen fra Moselund gav i sine værker et præcist bud på det moderne menneskes problemer.

Jørgen Nielsen blev født den 18. november i 1902 på en lille ejendom ved Hørbylundevej mellem Pårup og Engesvang. Allerede som ganske ung gav han et signalement af nogle af det moderne menneskes problemer, og da hans beskrivelser

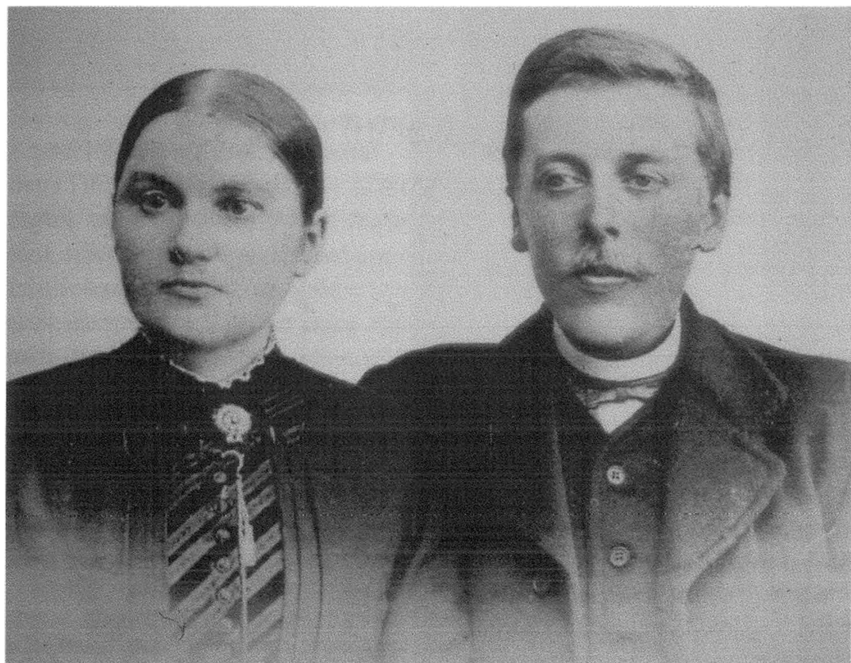
fra 1900-tallets første del med få justeringer også gælder mennesker i dag, er de stadig interessante. Først et erindringsbillede.

EN BARNDOMSERINDRING

»Hver morgen, naar jeg blev vækket og skulde i Skole, følte jeg mig som en af de evigt fordømte i Dantes Helvede.

Jørgen Nielsens fødehjem på Pårup Mark, i dag Hørbylundevej.

Jørgen Nielsens forældre, Ane Sofie Pedersen (1867-1932) og Søren Nielsen (1872-1947).

En Gang gik det særligt groft for sig. Et Par af de ovenfor omtalte store Drengene lokkede mig paa Hjemvejen fra Skolen til at krybe ind i en af de saakaldte Stenkister, flere Meter lange, smalle Tunneler, der med bestemte Mellemrum løber under vore Landeveje fra den ene Vejgrøft til den anden – de lokkede mig til det ved først at smide min Hue derind. De sagde, at jeg kunde jo kravle ind og hente den. Det gjorde jeg saa, men da jeg vendte tilbage, sad den ene af Drengene (han var 10 Aar og jeg 7) og spærrede for Udgangen. Ikke Tale om, at jeg kunde komme ud der, nej! Men jeg kunde jo - hi-hi - krybe igennem hele Tunnelen og komme ud ved den anden Ende! Det forsøgte jeg saa i

min Troskyldighed, men da jeg var naaet til Tunnelens anden Munding, mødte den anden Dreng naturligvis prompte frem og forhindrede mig i at komme ud, men jeg kunne jo hi-hi! – krybe tilbage igen. Dreng Nr. 1 havde naturligvis i det Moment fjernet sig fra Udgang Nr. 1«.

Denne erfaring, som lå langt tilbage i tiden, da forfatteren Jørgen Nielsen beskrev den, kan mange sikkert nikke genkendende til. Mobning er ikke et fortidigt fænomen. Det gælder stadig, at kan man ikke klare sig i verden på andre måder, kan man altid udøve tortur mod den, der er mindre og sartere.

Der er stadig god grund til at stifte bekendtskab med Jørgen Nielsen. Hans es-

says er levende læsning, og ikke mindst de indlevede drengeskildringer i romanerne bevæger stadig. Hans forfatterskab fik i sin tid betydning for mange. Ikke bare for de læsere, der blev klogere på den moderne tilværelse, men også for danske forfattere i årene efter Anden Verdenskrig.

VOLDSOMME OPLEVELSER

Men først må man gå så grueligt meget igennem. Og det gjorde den følsomme dreng. Fra barnsben måtte han tidlig og sildt arbejde med i marken og i Funder Ådals tørvemoser. Det var i fattige kår, han voksede op. Endog meget fattige. I dag ser området helt romantisk ud. Den hvidkalkede gård ligger i et smukt landskab med udsigt over grønne marker. Der er højt til himlen i det lave land mellem de stejle bakker. – Men dengang var livet der ikke romantisk. Det var nødvendigt at arbejde meget hårdt for at få brød på bordet, for jorden var mager, og den skulle renses for trærødder og sten.

»Min Barndom (her taler jeg ikke om de allerførste Aar) erindrer jeg som en varig Tilstand af næsten feberagtig Travlhed og Higen, alt for stor indre Spænding og alt for stærkt Pres fra alle Sider ... det hastede altid med alting ... Fra mit syvende Aar var jeg Landarbejder ... ingen Landarbejder har i forhold til sine Kræfter arbejdet hårdere.«²

Det hårde pres hang sammen med, at Jørgen Nielsen ikke bare affandt sig med de barske kår. Den usædvanligt begavede dreng oplevede sig selv som andet og mere end arbejdskraft. Han ville ikke overraskende tænke over livet og læse bøger.

Derfor sagde man der på egnen om ham, at han ikke ville bestille noget, selv om han sled og slæbte mere end godt var. Et fotografi fra 1912 viser den kun ti år gamle dreng med ansigtstræk som en gammel mand. Sindets følsomhed led under omverdens hårde krav, og hans trang til eftertanke satte spor i det unge ansigt.

Om sine første skoleår skrev han siden, at det var »Oplevelser, der har gjort et voldsommere (og dyberegaaende) Indtryk på mig end alt, hvad der ellers er hændt mig gennem fyrretyve Aar«³.

Det, han oplevede, var, at livet var som en indespærring, og at man ikke kunne komme fri af det ubehagelige, lige meget hvor ihærdigt man arbejdede på en udfrielse. Der var en afgrund mellem hans præcise registrering af miljøet og de forestillinger om sand menneskelig udfoldelse, som han gjorde sig. Han voksede op i et strengt pietistisk, indremissionsk miljø, der engang havde budt på en sammenhængende tilværelsesforståelse i et statisk landbosamfund. Men i begyndelsen af 1900-tallet var den ikke længere dækkende, og den meget tænksomme dreng gennemskuede tidligt den livsfor nægtende opfattelse af tilværelsen som hul og selvplagerisk, men han var som an-

Niels Jørgen Nielsen – hans fulde navn – fotograferet i 1912, 10 år gammel, sammen med storesøsteren Kirstine. Begge børn er mærkede af den alt for hårde barndom.

Tørvegravning var hårdt arbejde.

dre fattige landboere mere eller mindre offer for religiøs undertrykkelse. Han hverken ville eller kunne overtage det missionske dommedagssyn: »men jeg havde min egen uforgribelige Mening om den Ting, jeg satte min Lid til det time-

lige, ventede mig alt godt af det. Siden – siden kunne man altid se!!«.

Både hans bedstemor og hans egen mor belærte ham om synd og skyld. Han oplevede, hvordan hans sarte og sygelige

mor vendte sig så meget bort fra verden, at himmerige blev det vigtigste. I 27 år forlod hun ikke sin bopæl, og hun overførte sin angst for livet til sin søn. Det var hendes ønske, at den lille, spinkle Jørgen, som hun syntes, var for skrøbelig til at leve, måtte følge hende i døden. Men han havde ikke lyst til at dø, for han var fyldt med livslyst og nysgerrighed. – Dette modsætningsforhold blev et voldsomt traume for ham. At skulle længes efter himmeriges guldbelagte gader, var umuligt, når man krævede paradiset på jord.

Han kæmpede sig fri af troen på, at først efter døden får man fuld forløsning. Han kæmpede for at opnå den her på jorden. Betalingen var en ubændig og hektisk arbejdsindsats. En evindelig utilfredshed med verden og livet. Splittelsen mellem drøm og realitet.

TØRVEGRAVER OG JOURNALISTELEV

Jørgen Nielsen havde set farens håbløst hårde arbejdsliv, og hans modsætningsforhold til ham voksede. For at komme fri cyklede han gerne den lange vej til Silkeborg for at låne bøger på folkebiblioteket. På biblioteket traf han den jævnaldrende Vilhelm Gernhammer, som fik at vide, at den kun 16-årige Jørgen Nielsen allerede vidste, at han ville være forfatter.

Men hjemme måtte han ikke læse ved lys. Det var dengang en almindelig opfattelse på landet, at læsning var en overflødig luksus, rent tidsspilde, ja en synd, hvis det da ikke gjaldt gudelige bøger. En så voldsom modsætning mellem trang og mulighed var ubærlig.

16 år gammel havde han sparet en beskedent sum sammen, så han kunne melde sig til et præliminærkursus på Kornmod

Jørgen Nielsen som ung journalistelev.

Realskole. Men det var dyrt at leve i Silkeborg, så allerede længe inden eksamen var i hus, måtte Jørgen Nielsen give op og vende tilbage til tørvegravningen, et liv som han flere gange skildrede i et lidt romantisk skær: »jeg var meget ung. Fuldstændig alene med Solen og Sommerblæsten og Lærkerne og Tørvene. Og jeg var omtrent så lykkelig, som man – tror jeg i Belysning af senere Erfaringer – kan opnå at blive her i denne Jammerdal».

Som tørvegraver var han vel vidende om, at han aldrig ville kunne lægge så mange penge til side, at han kunne tage en akademisk eksamen og blive »rigtig» forfatter.

Til sidst lykkedes det dog at komme fri af det indskrænkende barndomsmiljø.

Jørgen Nielsen fik plads som journalist-elev på Silkeborg Venstreblad (en avis med tilknytning til Det radikale Venstre). Det fortælles, at hans far bag hans ryg havde kontaktet avisen og lovet at betale lønnen, når blot drengen fik lov til at skrive. Om det er sandt, vides ikke, men sønnen havde alligevel svært ved at forlige sig med sin far.

FORFATTERSKABET

Det er de voldsomme oplevelser af menneskers utilpassethed, kombineret med håbet om et helt liv, som Jørgen Nielsens forfatterskab kredser om. Denne kredsen danner sammen med beskrivelsen af børns og voksnes uforløste liv på magre jorder kernen i hans forfatterskab.

Der er en meget nær sammenhæng mellem Jørgen Nielsens eget liv og hans værker. Men hans romaner og noveller rækker ud over det selvbiografiske, for de er hudløst ærlige skildringer af det moderne menneskes situation.

Overalt, hvor Jørgen Nielsen kom, iagttog han menneskers reaktioner og spekulerede på baggrunden for dem. Sammen med en omfattende læsning gav det ham en dyb indsigt i menneskers sammensatte sind, og hans forståelse for deres følelsesliv var usædvanlig præcis. Længe før psykologisk faglitteratur var tilgængelig for hvermand, viste Jørgen Nielsens bøger, hvordan mennesket piner sig selv og andre. Derfor blev hans værker generelt vel modtaget af anmelderne, da de udkom, selv om de ikke umiddelbart blev så store publikumssucceser, som han havde drømt om.

Men efter hans død og Anden Verdenskrigs afslutning vendte billedet, og hans mest kendte roman, En Kvinde

ved Bålet, udkom i mere end 40.000 eksemplarer.

EN KVINDE VED BAALET

Det er en roman om en hæmmet ung mand, der gerne vil giftes med naboens Lise. Vi, der er vant til at se amerikanske film, kan have svært ved at sætte os ind i, hvor vanskeligt det kan være for et indadvendt menneske at omsætte ønsker og drifter i handling. Den 30-årige Daniel, som er hovedperson, tager sig først sammen til at fri, da hans fætter Carl dukker op og hurtigt kommer i kontakt med Daniels udkårne. Han frygter, at fætteren vil rende hen med pigen, så han frier, men der er et sådant tryk på ham, at frieriet næsten udvikler sig til voldtægt.

Daniel, der har et eftertænksomt sind efter sin mor, plager sig selv med en forestilling om, at hans og Lises førstefødte i virkelighed er søn af Carl. Da han løber efter Carl for at få opklaret sagen, falder fætteren død om, så Daniel frygter at blive dømt for mord. Til alt held kan den lokale læge bevidne, at Carl led af dårligt hjerte, så de dramatiske begivenheder ender med, at Daniel tør tro på en smule lykke for sig selv og sin lille familie.

DYBET

I romanen Dybet fra 1940 skildrer Jørgen Nielsen den tiårige Thomas' opvækst på en lille landbrugsejendom. Dagene går med hårdt arbejde og store bekymringer. Thomas forestiller sig ofte, at hans sygdomssvækkede mor dør, så han må ustandseligt undersøge, om hun stadig lever. Samtidig plages den arme dreng af sin faders strenge krav til hans arbejdsindsats. Konflikten mellem de to tilspidtes, mens moderens livskraft svækkes.

De trange kår skærper konflikten, og fremstillingen får til tider kriminalromanens karakter med spænding og mennesker fulde af mistanker om mord. Men romanen er ikke skrevet blot for spændingens skyld. Den handler først og fremmest om forholdet mellem personlighed og vilkår. Menneskers personlighed præges af deres barske vilkår. Om Thomas hedder det: »Det var ikke en Forestilling om sin egen Begrænsethed og Ringhed, der fik en Lykke til at pible frem i ham, tværtimod, det var en Følelse af Grænseløshed, hans egen og Verdens«.

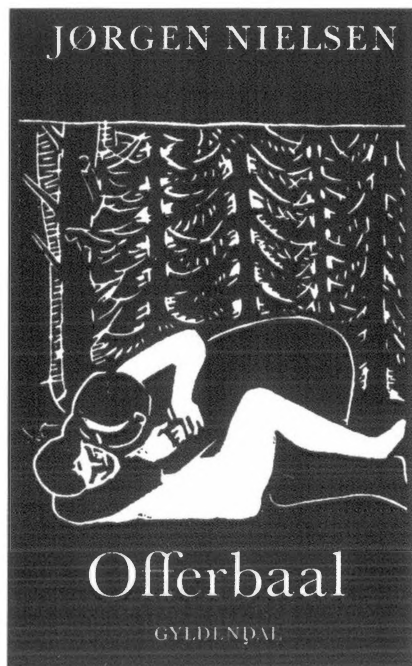

Jørgen Nielsen fotograferet omkring sin debut i 1929, hvor han både udsendte novellesamlingen «Lavt Land» og romanen «Offerbaal». Gyldendal.

Når han på trods af sin drøm om lykke alligevel plages af angst for moderens død, skyldes det, at der ikke levnes plads til nogen form for lykke. Han livsdrift vendes til det modsatte. Det hedder således om faderen, der forsøger at opdyrke hedeområderne: »Det blev nogens Skæbne at tage fat paa dem, undertiden at forbløde sig paa dem. Ikke en Skæbne man havde valgt, ikke et Erhverv, og et Liv, man efter modent Overlæg havde bestemt sig for – det kom udefra, det skyldtes Omstændighederne. Graves var ikke skabt af sine Vilkaar, men han var sine Vilkaars Fange«.

I Jørgen Niensens efterfølgende og sidste roman, Et Hus splidagtigt med sig selv, fra 1945, skifter synsvinklen fra Thomas til faderen, og vi ser, hvordan den voksne mand bliver tvunget til at opgive sin halsstarrige kamp for tilværelsen og samtidig opgive alle andre værdier.

»Han havde opgivet at kæmpe, det skal være sagt, men alligevel stod der jo et Oprør i ham. Hverken Livet eller Døden vilde vide af ham, det havde han ubodeligt erkendt, og en medfødt praktisk Sans forarsagede derfor, at han blindt, med vild Stædighed, rettede sine Kræfter ind på at vare, at holde ud med Ulykken, i en Ild af Pine«.

Samtidens kunstnere har udført omslag til flere af Jørgen Nielsens bøger, her Dan Sterup Hansens omslag til »Offerbaal«.

De glimt af lykke, som En Kvinde ved Baalet rummer, er helt bortviskede i Jørgen Nielsens sidste roman. Det hænger sammen med en erkendelse af, at lykken ikke ligger i arbejdet. Graves har rod i den gammellutherske og især pietistiske tro på, at arbejde i kald og stand, som vi synger om i Thomas Kingos salme: Nu rinder Solen op, er vejen til frelse. I løbet af romanen spiller den tro fallit ligesom alle de andre værdier, Graves oprindeligt havde.

Når Martin Luther engang prædikede arbejdets velsignelse, hang det sammen med, at han mente, at djævelen ikke så let

kunne friste det skrøbelige kød, hvis man var beskæftiget. Pietisterne betonede med henvisning til Paulus, at den, der ikke vil arbejde, heller ikke skal have føden. Vejen til frelse gik gennem arbejde og atter arbejde. Succes i arbejdet er udtryk for, at gud er med mennesket. Men Jørgen Nielsens personer bliver som deres navn og arbejde: de graves ned af livet og erkender tomheden som et grundvilkår.

Arbejdsneurosen medfører ikke lykken, højst materiel velfærd. Erkendelsen af tilværelsens tomhed lader håbet ude for Graves, men måske ikke for Graves' unge søn. Thomas løsriver »sig fra sin Far«. Bogens slutning er dog efter Jørgen Nielsens ønske skrevet af Poul la Cour.

Desværre fulgte der ikke flere romaner efter Et Hus splidagtigt med sig selv. De kunne måske have vist, at man kan definere sig via udfoldelser i sin fritid ligesom de gamle grækere og romere. De hentede deres identitet i deres udfoldelser i fritiden, jævnfør det græske ord for fritid: »skole« og det latinske ord: otium. Havde Jørgen Nielsen læst Karl Marx, havde han måske i sine bøger vist den gyldne middevej mellem hvile og arbejde, nemlig det skabende arbejde, som et sted hvor man kan skabe sin identitet.

PSYKOLOGISK REALISME

Jørgen Nielsens modernitet ligger for det første i hans præcise skildring af menneskets splittelse mellem næsten umulige kår og en næsten ligeså håbløs drøm om fuld udfoldelse af alle evner her på jord. For det andet i erkendelsen af tilværelsens tomhed. Det budskab betyder sammen med hans særlige fremstillingsform, at det stadig er værd at læse hans bøger. Som en gammeldags alvidende fortæller træder

Jørgen Nielsens (1902-1945) og hustru Diddis (1904-1982) gravsted på Bispebjerg Kirkegård i København.

han gang på gang frem og gør læseren opmærksom på, hvordan noget skal fortolkes, og at dette er en fortælling om mennesker, der ikke selv har overskud til at forklare deres egen tilværelse.

Forfatterskabets styrke ligger i den dybe indsigt i moderne menneskers psyke. Jørgen Nielsen opfatter mennesket som bestemt af arv. Men samtidig lever det i et miljø, som påvirker dets muligheder og tilbøjeligheder. Han bruger nænsomt ordet skæbne, når et tilfælde gribes, så det får afgørende betydning for livet. En næsten eksistentielistisk tone fornemmes i forfatterskabet.

Jørgen Nielsens præcise realisme tegner

sammensatte mennesker med samme stilfærdige styrke, som hans gode ven, Søren Hjorth Nielsen, gengiver folk med i sine raderinger. Den kloge skildring af det moderne menneske som udsat og splittet var uden tvivl en af grundene til, at den unge generation af forfattere, der fik sit gennembrud i sidste del af 1950'erne, blev så påvirket af hans bøger. En anden var romanernes særlige opmærksomhed på fremstillingsformen. De forfattere, der blev påvirket af Jørgen Nielsens værker, var bl.a. Peter Seeberg, Poul Vad og Tage Skou-Hansen, hvis forfatterskaber kan læses i forlængelse af Jørgen Nielsens. De oplevede mere end nogen tidligere, at li-

Jørgen Nielsen, 1934.

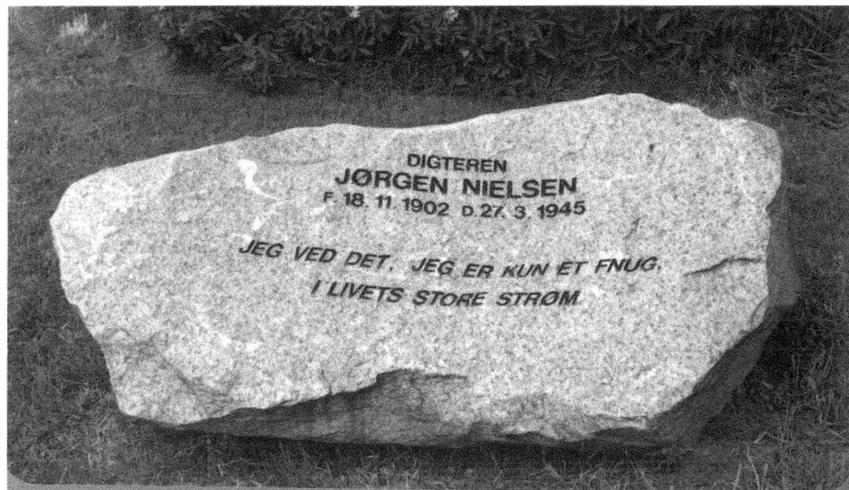
vet i atombombens skygge var meningsløst. De valgte selv at tillægge tilværelsen en mening, og gennem deres bøger belyste de det moderne menneske, der er udsat og presset i en søgen efter mening og forløsning. De fandt inspiration i Jørgen Niensens bøger og artikler, idet han gang på gang betonedede respekten for individet og de humanistiske holdninger midt i en tid, da fascismen tilbød de lette løsninger til søgende og usikre.

GRUNDLÆGGENDE SPØRGSMÅL

I 1955 udkom på Martin A. Hansens foranledning et udvalg af Jørgen Niensens artikler under titlen: Hvem er vi. Det var et afgørende spørgsmål dengang som nu. Med ligeså stor ret kunne man have spurgt: hvad gør livet værd at leve?

Jørgen Nielsen opgav at leve. Hen mod krigens slutning blev livet ham for hårdt. Måske var det en depression som følge af hans erkendelse af livets tomhed, erkendelsen af, at hans projekt: Fuld forløsning af alle evner her på jord, var utopi – selv for den, der anstregte sig ud over det yderste. Det hektiske arbejde, som han oplevede allerede i sin barndom, fulgte ham hele livet. Det interessante er, at da Jørgen Nielsen i årene efter Anden Verdenskrig fik sit egentlige genembrud, betonedede flere litteraturhistorikere hans opfattelse af arven som en afgø-

rende faktor i menneskers liv. Dermed så de Jørgen Nielsen som en lidt gammel-dags fortaler for fatalismen. I dag ser vi ham snarere som den, der skildrer det moderne menneske efter det værdisammenbrud, som Første Verdenskrig forårsagede. Når man ikke længere kan se frem til et lykkeligt liv efter døden, presser man sig selv i forlængelse af Martin Luthers opfattelse af arbejde til at jage lykken her på jord i arbejdet. Men forgæves.

Mindesten for Jørgen Nielsen ved Hørbylundvej.

EN MODERNE OPFATTELSE AF LIVET

Opholdet i stenkisten var uden tvivl en traumatisk oplevelse for skoledrengen Jørgen Nielsen. Følelsen af at være inde-spærret har sammen med desperationen over ikke at kunne klare sig, været en initialerfaring, der satte så dybe spor, at han først kunne beskrive den umiddelbart inden sin død. Historien blev offentliggjort i Social-Demokraten få dage efter selvmordet i marts 1945. Man kan se flere af Jørgen Nielsens personer i forfatterskabet som klaustrofobisk kæmpende skæbner. Hans præcise analyse af, hvem der bliver mobbet og omverdenens reaktion, maner til eftertanke. Sladrede et barn om en sådan oplevelse, så blev situationen for alvor ydmygende. Ufølsomme voksne var ikke sene til at sige: Du var selv ude om det. Men ligesom dyr ikke kan gøre for, at de møder dyrplagere, er børn heller ikke selv ude om at blive mishandlede. Det var

med kras ironi, Jørgen Nielsen i essayet Ogsaa en Dobbeltmoral skrev: »Gudske-lov, at man er udenfor, sagde Degnen, da Drengene sloges«.

Sådan kunne skoletiden gå den gang i begyndelsen af 1900-tallet, da Jørgen Nielsen var barn. Man kan dog ikke lade være med at tænke på, om degnens kommentar var dobbeltbundet. Essayet blev oprindeligt udgivet i 1944. Dengang som nu var der heldigvis også andre, der modarbejdede knægtelsen af individet og forsvarede en human tilværelse. Barnets desperate kamp mod overmagten kan ses som et billede på det moderne menneskes vilkår.

OM SKRIBENTERNE

Bibliotekar Agnete Bang og lektor Dorte Fogh har i samarbejde med bibliotekar Per Hofman Hansen på Silkeborg Bibliotek udarbejdet en hjemmeside, der hedder Den Vingede helhest: <http://www.silke->

borg.bib.dk/om-silkeborg/den-vingede-helhest/j-nielsen/default.asp. Her kan man læse mere om Jørgen Nielsen og hans forfatterskab. Også forfatteren Poul Vads værker bliver behandlet på "den-vingede-helhest". Det er tanken, at med tiden skal endnu flere forfatterskaber med tilknytning til det midtjyske behandles på hjemmesiden.

De to skribenter har også holdt foredrag om Jørgen Niensens liv og værk i Engesvang Lokalhistoriske Forening.

ARTIKLEN

Artiklen her er en let omarbejdet udgave af en artikel, som blev bragt i Midtjyllands Avis i forbindelse med 100 året for Jørgen Niensens fødsel.

VÆRKER AF JØRGEN NIELSEN

- 1927 Skriver Det onde land, roman, udgivet posthumt (1957)
- 1929 Debut med Lavt land, noveller
- 1929 Offerbål, roman
- 1930 De hovmodige, roman

- 1933 En kvinde ved bålet, roman
- 1934 Vi umyndige, noveller
- 1936 En gård midt i verden, roman
- 1940 Dybet, Roman
- 1944 Figurer i et landskab, noveller
- 1946 Et hus splidagtigt med sig selv ufuldendt roman, fortsættelse til Dybet
- 1955 Hvem er vi? Udvalgte essays udgivet af Tage Skou-Hansen
- 1957 Det onde land, trykt som manuskript med efterord af Tage Skou-Hansen

NOTER

1. Citeret efter: Underlige Mennesker. Hvem er vi s. 111
2. Citeret efter: En Dreng mellem Dyr. Hvem er vi s. 78-79
3. Citeret efter: Ogsaa en dobbeltmoral. Hvem er vi s. 11
4. Hvem er vi. Det religiøse s. 65
5. Jørgen Nielsen: Mine Tørvegrave. Social-Demokraten 11.04. 1942
6. Dybet s. 51-52
7. Dybet s. 51
8. Et Hus splidagtigt med sig selv s. 150-151
9. Et Hus Splidagtigt med sig selv s. 151

Vostrup Skole 1934-1941

Af Ruth Brogaard

LILLEKLASSEN

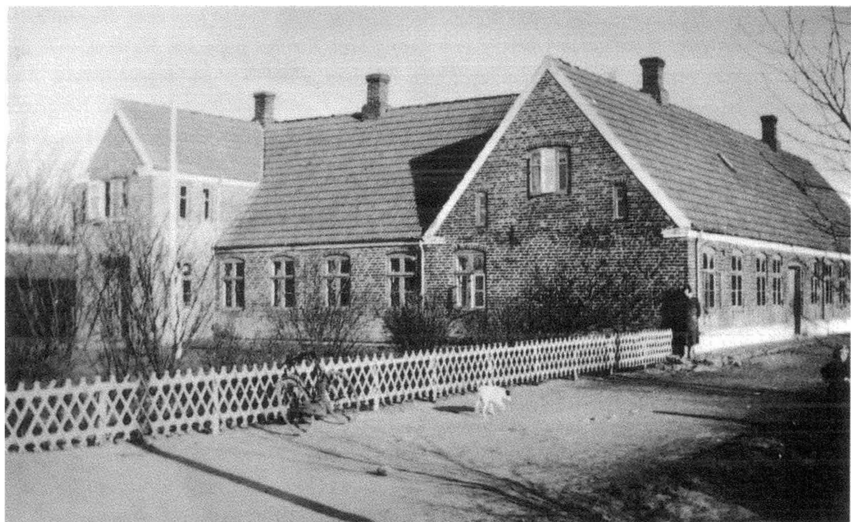
Vostrup Skole havde i 1934 tre klasser. I første gik man to år, ligeledes to år i anden klasse og så de sidste tre år af den dengang lovpligtige skolegang i tredje klasse. Vi kaldte det også for lille, mellem og store klasse.

Mit barndomshjem var på stationen, og dens tilliggende grænsede op mod sko-

lens legeplads. Så snart det var frikvarter, løb jeg derover for at lege.

Ved skolen var ansat en førstelærer, en vinterlærerinde og en vinterlærer. Undervisningen om vinteren var fra klokken 9-16 med en times middagspause.

Om lørdagen fik lilleklassen og alle drengene fri klokken 12, mens pigerne fra mellem- og storeklassen skulle have hånd-

Den gamle Vostrup Skole, som ikke eksisterer i dag. Undervisningen foregik i hovedbygningen til højre på billeder. Mellemklassen lå til venstre for indgangsdøren, mens klasseværelserne til de store og de små havde udgang fra gården. På 1. sal boede vinterlærerne i hver sit gavlværelse, mens skolens førstelærer boede i mellembygningen med sin familie. Tilbygningen helt til venstre husede bl.a. tjenestepigen øverst oppe, fornedet forgangen til privatboligen.

Alle eleverne i Vostrup Skole 1937: Bageste række fra venstre: Niels Rasmussen, Henry Nielsen, Gunner Jørgensen, Laurids Høj, Frode Møller, Arne Larsen, Niels Jørgen Jespersen, Magnus Hansen, Martin Nielsen. Næstbageste række: Lærer Krogsgaard, Kirstine Jespersen, Maren Krogh, Else Jensen, Rigmor Møller, Jenny Mikkelsen, Ketty Pedersen, Erna Nielsen, Ingrid Jensen, Ruth Grønborg, Lærer Rønn. Midterste række: Ane Krogsgaard, Svend Mortensen, Mowrids Krogh, Elvig Andersen, Kristian Mikkelsen, Oskar Mortensen, Emma Jørgensen, Laura Mogensen, Jenny Meyer, Tinne Faber, Laura Mortensen, Viola Majholm. Næstforreste række: Stinne Clausen, frk. Pedersen, Hans Andersen, Hans Meyer, Anna Henriksen, Marie Mikkelsen, Anna Jespersen, Ruth Hansen, Johanne Pedersen, Eva Bech, Gudrun Nielsen, Else Mathisen, Lisbeth Sørensen, Petra Jespersen, Vera Nielsen. Forreste række: Laura Meyer, Kristine Nielsen, Kamma Jensen, Dagny Bech, Karen Aase Jespersen, Grete Hansen, Lilly Mathisen, Bitten Jørgensen, Bodil Lautsen, Svend Gade, Hans Egon Bech, Harald Meyer, Peder Mikkelsen, Anders Noe, Lars Larsen.

gerning med lærerinden. Stakkels hende, som skulle lære os at strikke og sy! Nogle ville gerne lære, med andre var der besvær.

Om sommeren gik lilleklassen i skole tre formiddage om ugen fra klokken 9-12, mellemklassen to formiddage fra klokken 8-12 og storeklassen én formiddag fra klokken 7-12.

GRIFFEL, TAVLEVAND ELLER SPYT

Jeg skulle begynde min skolegang i sommeren 1934. En dag vinteren forinden sagde lærerinden, Karen Krogsgaard, til mig, at jeg lige så godt kunne komme med ind og deltage i undervisningen, når jeg alligevel var på legepladsen i frikvartterne. Det ville jeg gerne, så det meste af vinteren mødte jeg op.

Dengang brugte man tavle til at skrive på i stedet for papir, og dertil brugte man en griffel, som knækkede, hvis man var uheldig at tabe den på gulvet. Tavlen tørrede man af med en våd klud, og vi havde vand med i en lille flaske.

Jeg fik engang foræret en tom parfume-flaske af lærer Krogsgaards tjenestepige, og den brugte jeg til vandet, som jeg farvede med grøn frugtfarve. Det var jeg meget stolt af.

Der var nogle, som spyttede på tavlen og tørrede det af med hånden eller i trøje-armet.

DET STORE E VAR SVÆRT

Når vi kunne skrive bogstaverne pænt, fik vi lov at skrive med pen og blæk i et hæfte, hvis omslag havde flotte billeder af naturen eller af slotte, men det var ikke nemt at blive så dygtig. For mig var det store E et problem, som gik min ære meget nær.

Da jeg endelig fik lov at skrive med pen og blæk, kom jeg selvfølgelig til at klatte med blækket, for pennen havde en tilbøjelighed med at kradse, hvis man tog for hårdt på den.

Blækhuset sad fast i en fordybning øverst i bordet, og kom man til at skubbe med bordet, sprøjtede det ud og forårsagede en vældig ravage med efterfølgende rengøring, som den formastelige selv måtte ordne.

HÅRPLUKNING

Engang, hvor jeg sad ved et af de bageste borde sammen med Gudrun, fandt vi på at trække hovedhår af. Vi ville se, hvem der kunne finde det længste. Vi havde efterhånden fået plukket mange af, da lærerinden opdagede det. Og så var den leg brat forbi.

Jeg husker også, at Gudrun havde en ualmindelig flot håndskrift. Det var noget andet end de kragetæer, jeg skrev.

HVILKET NUMMER HAVDE TRÆSKOENE?

Dengang havde de fleste træsko på til skole og tøjsko til indebrug. Der var en af drengene, som – da han havde fået et par nye træsko – blev spurgt om, hvad nummer det var. Han svarede 39.

Det troede vi ikke rigtig på, men det var et statussymbol i den lille klasse at have et stort nummer i fodtøj.

Vi ville gerne se nummeret, men det fik vi ikke lov til, og for at vi ikke skulle se det, var han den første ude i gangen, når vi fik frikvarter, og den sidste som kom ind i klassen, når timen begyndte. Det varede ved, til han endelig fik nummeret slettet, så vi ikke kunne se det.

Engang var der et heftigt tordenvejr, og lærerinden begyndte at fortælle om Thor, som var ude at køre med sin vogn. Hun gik meget op i de gamle gudesagn.

Det var jeg meget sur over. For hun forventede vel ikke, at vi skulle tro på det. Jeg vidste da, at torden havde noget at gøre med vejret, selv om jeg ikke vidste hvordan. Men hun ville nok bare berolige dem, der var bange i tordenvejr.

KUN FOR DRENGE

Når jeg var glad, og det var jeg næsten altid, så fløjtede og sang jeg. Men Karen Krogsgaard sagde, at fløjte var noget, kun drenge gjorde. Det var ikke feminint.

Så da jeg fortsatte dermed, truede hun med at ville kalde mig »Fløjte Ruth«. Det generede mig ikke, tværtimod. Jeg fløjtede, når det passede mig, og hun gjorde da heller ikke alvor af truslen.

Når degnen, som også var kirkesanger, måtte af sted til en begravelse, kom lærerinden og alle ungerne fra lilleklassen ind i storeklassen i de par timer, han var fraværende. Hun havde så regning med både store og små.

Vi små blev placeret midt mellem de store, og med lidt god vilje kunne der godt sidde fire ved hvert bord. Bord og bænke kunne ikke adskilles. Det var altid spændende, hvem man fik lov at sidde hos.

UNDER KATEDERET

Dengang legede vi inde i klasseværelserne i frikvartererne, og en dag vi var inde hos de store, gemte jeg mig inde i katederet, som var lukket på tre sider. Det var et stort monstrum, som stod på en forhøjning.

Da jeg blev fundet, ville de store have, at jeg skulle blive derinde, når timen begyndte. De troede selvfølgelig ikke, at jeg turde.

Op så var det da først, at jeg blev rigtig opsat på det.

Det gik også godt i begyndelsen, selv om jeg skulle passe på at sidde godt klemmet sammen længst inde, så lærerinden ikke kom til at støde til mig med benene.

Der var et rend af elever, som ville have hjælp med regnestykkerne, selv om de godt vidste, hvordan de skulle regnes. De kunne selvfølgelig ikke lade være med at sparke til mig, og nogle tabte med vilje noget på gulvet for at komme til at kigge ind til mig.

Jeg så det uholdbare i situationen og spekulerede på, hvordan jeg skulle slippe uset ud. Så fik jeg en tosset idé, for noget måtte gøres: Jeg kildede lærerinden ganske let på skinnebenet.

Der lød et gennemtrængende skrig, og hun stødte så hårdt mod katederet, at hendes stol væltede bagover mod den sorte tavle. Hendes arme og ben spjættede højt op, og jeg fór hurtigt ned på plads.

Karen Krogsgaard blev så lettet over, at det ikke var en mus, at hun skyndte sig at få sig ordentlig anbragt på stolen og fortsatte undervisningen. Så jeg slap for den afklapsning, jeg så rigeligt havde fortjent, og resten af timen var der ro i klassen.

GAMMELDAGS DAS

Ude i skolegården var der to vandpumper. Ved hver af dem hang der et bulet emaljekrus, og vi kunne så pumpe vand op med håndkraft. Når der ingen voksne var i nærheden, kunne der godt blive noget vandslatteri.

Toiletterne – nej, det er for fint et navn – der var gammeldags das i en bygning, hvor dørene vendte ud mod skolegården. Det første var forbeholdt privaten og lærerne. De to næste var til pigerne og dernæst to til drengene.

Det das, som stødte op til drengenes, gik pigerne helst ikke ind på. For dér havde drengene pillet en stor knast ud af skillevæggen, som bestod af træ.

Gamle aviser, klippet i passende stykker, gjorde det ud for toiletpapir. At vaske hænder efter besøget på das var der ingen anledning til.

FÅRESYGE

Engang fik jeg fåresyge. Det blev en længere omgang – først 14 dage i den ene side af hovedet og så 14 dage i den anden side. Hvor jeg fik smitten fra, aner jeg ikke, men det endte med, at næsten alle i skolen blev smittet.

HJERNERYSTELSE

En anden gang fik jeg hjernerystelse. Det skete under en leg, som vi kaldte »at sejle«. Vi krydsede armene og tog hinanden i hånden, lænede os godt tilbage og sejlede rundt. Hu hej sikken fart vi kunne få på.

Det var en udendørs leg, for til sidst blev vi svimle og tumlede omkuld, hvis ikke vi var så fornuftige at stoppe i tide.

En dag var vi to, som gav os til at »sejle« inde i gangen, som var alt for lille til den slags leg. Det gik da også galt. Jeg knaldede bagehovedet mod væggen og faldt om, og da vi blev kaldt ind til timen, kunne jeg slet ikke orientere mig og finde min plads. Det har jeg fået fortalt, for selv husker jeg intet. Lærerinden sendte mig hjem, og for en sikkerheds skyld var der et af de andre børn, som skulle følge mig og fortælle min mor, hvad der var sket.

Det viste sig, at jeg havde fået en kraftig hjernerystelse og måtte holde mig i ro et stykke tid. Heldigvis fik jeg ingen mén efter det.

UDFLUGT TIL HUSBY

Karen Krogsgaard havde engang et sommerjob på en gård ved Husby Klit, hvor der var pensionærer. Gården lå mellem hav og fjord, og i stormvejr kunne bølge-skummet ramme gårdens vinduer. Man kunne også købe slik dér. Måske var det dér, hun fik ideen til at bygge Skavenhus ved Ringkøbing Fjord tre-fire kilometer fra Vostrup.

Lilleklassen var på udflugt til Husby den sommer, hvor hun var der. Jeg kan endnu se gården for mig og omgivelserne med fjorden, som gik helt op til vejen.

Desværre er det mig umuligt at komme i tanke om, hvordan vi blev befordret

frem og tilbage. Der er jeg fuldstændig blank, og det ærgrer mig usigeligt.

MELLEMKLASSEN

Klasseværelset i mellemklassen i Vostrup Skole var meget smalt. Der var en gang imellem de to rækker borde, som i begge sider stod med den ene side ind mod væggen.

Det vil sige, at når de elever, der sad inderst, skulle hjælpes af læreren eller op til den sorte tavle, ja, så måtte den, som sad yderst, rejse sig og træde ud på gangen, så den anden kunne komme forbi. Det gav ofte anledning til lidt drillerier med at puffe og skubbe.

Forgangen, hvor vores fodtøj og overtøj skulle være, var meget lille. Der var en central varmekedel og lidt brændsel samt opgang til loftet, hvor vinterlærerinden og vinterlæreren havde deres værelser.

DEN FORSVUNDNE TRÆSKO

Hvordan der i gangen blev plads til vores overtøj, undrer mig. Overfyldt var der, og det var da også årsag til mange gnidninger eleverne imellem.

Jeg husker, at jeg en dag efter sådanne kontroverser tog en af drengenes træsko og satte den lige udenfor døren, hvorefter jeg skyndsomt forsvandt hjem for at spise.

Da vi sad ved bordet, hørte vi en underlig hoppende lyd udenfor. Et øjeblik efter blev der banket på køkkendøren. Det var drengen, hvis træsko jeg havde sat udenfor. Han sagde, at jeg havde gemt hans ene træsko, og at han ikke kunne finde den.

Far kiggede hen på mig, og jeg skyndte mig at sige, som sandt var, at træskoen stod lige udenfor døren, så han kunne

Mellemklassen. Forfatteren yderst til højre i forreste række.

ikke undgå at få øje på den. Og med den besked forsvandt han igen.

Der blev ikke snakket mere om træsko, og måltidet fortsatte. Hvorfor drengen kom hjem til os for at sladre, aner jeg ikke.

SNAVSEDE HÆNDER

Gymnastikken foregik i forsamlingshuset, som lå i udkanten af Vostrup. Det var kun det yderste lag tøj, vi tog af. Og så trak vi en gymnastikdragt uden på det øvrige.

Efter endt time – af med dragten og i det andet tøj udenpå det svedige undertøj. Brusebad kendtes ikke. Og hænderne blev ikke vasket, fra vi tog hjemmefra om morgenen, og til vi atter var hjemme om eftermiddagen.

Karen Krogsgaard var blevet vinterlærerinde i Bølling, og i hendes sted var

kommet Nitte Pedersen fra Foulum ved Ullits. Det var hendes første stilling som nyuddannet lærerinde.

Hun var i Vostrup flere vintre, og jeg sluttede et godt venskab med hende. Det varede lige til hendes død.

Med Karen Krogsgaard havde jeg ligeledes et godt venskab. Hele Krogsgaard-familien har jeg mange gode minder om.

DEN SAMME SANG

Vores vinterlærer hed Knud Rønn. Han var fra Harboøre og var også i Vostrup mere end én vinter. Om ham har jeg også kun godt at sige.

Da digteren Johan Skjoldborg døde i 1936, skulle vi lære at synges »Når vinteren rinder i grøft og i grav«, som han havde skrevet. Men vi kunne den ikke, så lærer Rønn spillede på violin, og vi måtte

Frk. Pedersen med gymnastikholdet foran Vostrup Forsamlingshus i 1937-38. Der var gymnastik én gang ugentlig i forsamlingshuset.

pænt lære at synge den. Men en dag blev det mig for meget, og jeg sagde, at det var ærgerligt, at Skjoldborg var død, for så var han pludselig blevet berømt. Det var han ikke, da han levede, og nu skulle vi synge hans sang hver dag.

Rønn kunne ikke lide, at jeg sagde det, men resultatet blev da, at vi snart blev fri for at synge sangen. Den var da god, men at synge den hver dag var lidt for meget af det gode, syntes jeg.

IND MED TRÆSKO PÅ

Håndgerning havde pigerne fra mellem- og storeklassen hver lørdag eftermiddag. Det var frøken Pedersen, der underviste os.

Vi lærte meget, og kunne vi nå mere end det foreskrevne, måtte vi selv vælge, hvad vi gerne ville lære.

Når foråret kom, havde hun særlig travlt med at få dem, som ikke havde væ-

ret alt for flittige i vinterens løb, færdige. Vi andre, som var ved det frivillige, fik så lov at gå før de andre. Så forstyrrede vi ikke, hvis vi skulle have hjælp.

Således var vi en dag en tre-fire stykker, som fik at vide, vi gerne måtte gå, så hun kunne koncentrere sig om de andre.

Vi fik travlt med at komme af sted. Ude i gangen fik vi hurtigt overtøj og træsko på, men så kom jeg i tanker om, at jeg havde glemt noget. Det måtte jeg ind efter.

En af de andre sagde, at jeg ikke turde gå ind med træsko på. Men det mente jeg selvfølgelig nok, at jeg turde. De sagde også, at jeg ikke måtte lukke døren helt i, når jeg gik ind. De ville jo følge med i, hvordan jeg klarede det.

Jeg gik ind og trampede unødigt hårdt i gulvet. Frøken Pedersen stod lige ved siden af det bord, jeg havde siddet ved, men med ryggen til. Da jeg havde fundet, hvad

Ruth Grønborg og en veninde i pyjamas, som de havde syet i håndgerningstimerne.

jeg havde glemt og ville til at gå ud, vendte hun sig om og gav mig en knaldende lussing, men sagde ikke et ord.

Jeg blev selvfølgelig forskrækket. Sved gjorde det også. Men hverken frøken Pedersen eller de andre skulle se mig tude. Så jeg bed smerten i mig og spankulerede nok så trodsigt og stadig trampende, ud af skolestuen.

Det var en velfortjent afklapsning, jeg fik, og jeg glemte at fortælle det, da jeg kom hjem. Men æren havde jeg i behold over for kammeraterne.

HØNSEMØG

Inde i lilleklassen var der nogle urolige hoveder. Hvad de kunne finde på af skarnsstreger, var ikke småting. Men en gang gik det dog for vidt, syntes alle vi andre elever.

Der var en dreng, som gik ind i degnens hønsegård og samlede den største lort op, han kunne finde. Derefter puttede han den i en af pumperne. Efter den tid drak vi kun vand fra den anden pumpe!

LANG VEJ

De fleste af eleverne havde langt til skole – for nogles vedkommende det meste af seks kilometer, som de gik. Hvad mon nutidens elever ville sige til at gå cirka 12 kilometer hver dag for at komme til og fra skole.

I vintertiden så disse elever kun deres hjem ved dagslys om søndagen. De andre dage var det mørkt, fra de gik hjemmefra, og mørkt når de kom hjem, men de mødte altid til tiden, og selv dårligt vejr kunne ikke holde dem hjemme.

SOKKEFØDDER I SNE

Dengang havde vi megen sne hver vinter, og hvis der en nat var falden meget, håbede jeg på, at de ikke kom ude fra landet, så skolen lukkede. For selv om jeg var glad for at gå i skole, ville det være dejligt med en fridag.

Men de kom altid. Så når jeg fra køkkenvinduet så dem komme, måtte jeg skyndsomst i overtøjet og have røjerne på og af sted. Ikke alle havde støvler, og de, som gik med træsko, havde besvær med sneen, som ville klumpe under fodtøjet. Der var andre, som tog tøjsko på og uden på dem tykke hjemmestrikkede uld-sokker, som nåede helt op til skridtet. Det

Frk. Pedersen rejser hjem i foråret 1937. To af eleverne er på vej til toget med lærerindens riskuffert. Artiklens forfatter til højre.

var både behageligt og varmt udenpå de almindelige hjemmestrikkede uldsokker, som de fleste både drenge og piger brugte.

FÆLLES SOMMERCYKEL

Om sommeren skete det, at de, som havde langt til skole, var på cykel. Da skulle der ikke så mange af sted de samme dage, men var der flere, kunne de godt være fælles om én cykel.

Det gik således for sig, at den første cyklede til et nærmere aftalt sted, lagde cyklen i grøften og fortsatte videre til fods. Når så den næste nåede frem til cyklen, fortsatte han eller hun og kom forbi den første. Og længere henne blev cyklen så igen lagt i grøften, så den første igen kunne overtage den og så videre.

Jeg tror, at det mest var dem fra mellem- og storeklassen, der kom frem på den måde. Det behøvede ikke at være søskende, men kunne godt være nabo-børn.

De fleste var ude at tjene i sommertiden, og de skulle skynde sig hjem, når den halve ugentlige skoledag var omme. Vi var kun få elever fra selve Vostrup by.

DAMERNE FOR SIG

Når Nitte Pedersen kom om efteråret, havde hun blandt andet en stor riskuffert med. Den bar Ingrid og jeg fra stationen og over til skolen, og når hun rejste om foråret, bar vi den den anden vej.

En vinter deltog hun sammen med Elisabeth Andersen i et esperantokursus i Tarm.

Det var skik og brug, at lærerstaben var med til de fleste af vintergilderne i hjemmene. De skulle ikke selv gøre gengæld.

Når de vandrede af sted, gik hr. og fru Krogsgaard forrest med hinanden under armen. Nogle meter bag dem og med et par meters mellemrum gik Pedersen og Rønn.

En morsom tildragelse fra sådant et

gilde skal også lige med. Den er fra en gård udenfor Vostrup. Mændene sad i den ene stue og damerne i den anden. Sådan var skikken dengang.

Damerne snakkede mad, børn med mere. Og frøken Pedersen kedede sig bravt og havde længe siddet og lyttet til mændenes snak inde i den anden stue. De havde det sjovt, kunne hun høre. Latteren rusede.

Da hun får øje på en tom stol lige inden for den åbentstående dør, lister hun stille ind og sætter sig uden at blande sig i snakken.

Men ak og ve! Der går ikke mere end en fem minutters tid, så mærker hun en hånd på sin skulder. Det er Ane Krogsgaard, der hvisker til hende, at det kan man sandelig ikke, lille frøken Pedersen!

Og så måtte lille frøken Pedersen pænt med ind til damerne igen.

Faktisk var hun slet ikke lille, men meget høj og slank, hvorimod Ane Krogsgaard var lille og buttet.

RAKKERPAK

Sommeren 1936 var vi på udflugt til Grindsted for at se Midtjysk Udstilling. Vi rejste med »Nebelgrisen« til Varde og derefter til Grindsted.

Da vi kom ind i toget i Vostrup, masede og skubbede vi til hinanden for at komme hen til vinduerne, som vi rullede ned, så vi kunne vinke og råbe hurra. Det gentog sig ved alle de stationer, vi holdt ved, så vi var næsten hæse, da vi nåede Grindsted.

Fra lokalhistorisk arkiv i Grindsted har jeg fået oplyst, at udstillingspladsen lå, hvor nu Søndre Skole og Hedehallen ligger.

Det, jeg husker mest, er rakkerparret med deres ged. De boede i en jordhule.

Ovenpå lå der afgnavede dyrekranier. Det skulle vel forestille at være resterne fra huleboernes måltider.

I Hedekroen kunne vi købe sodavand. Jeg var så heldig at have en kusine, som serverede dér, og hun forærede mig en sodavand.

Udstillingen var inde i store haller, hvor alt nyt på fremskridtes vej var udstillet. Det skulle sikkert markere, at ved flid og nøjsomhed var man kommet langt.

På hjemturen var alle trætte, og der var knap så megen larm som på udturen. Det havde været en rigtig god dag.

FOR SENT TIL TOGET

Himmelbjerget var vores mål for udflugten i 1937. Der var to brødre, som skulle have besked om dag og tid for afgang. Jeg blev sendt ud til deres hjem med besked nogle dage før. Jeg havde ingen seddel med, men oplyste mundtlig beskeden til deres mor.

Da dagen kom, mødte brødrene ikke op på stationen sammen med os andre. Vi kiggede ud ad vejen, men de var ikke at se. Jeg blev spurgt om, hvem jeg havde givet beskeden og svarede, at jeg havde snakket med drengenes mor.

Toget kunne ikke blive ved med at vente, så vi var nødt til at tage af sted uden de to. En halv time efter, at vi var kørt, kom de til stationen. Men da var det jo for sent at komme med.

Skylden var min. Jeg havde sagt, at toget kørte et kvarter over i stedet for et kvarter i syv. Om jeg havde hørt forkert, da læreren sendte mig af sted, eller jeg huskede fejl, blev aldrig opklaret.

Men hvor var det synd for de to drenge. For dengang var en udflugt en dag, man glædede sig meget til.

Men jeg hørte aldrig et bebrejdende ord fra drengene eller fra andre, hvad jeg selvfølgelig var glad for. Men sådan en bommert glemmes aldrig.

HIMMELBJERGET

Efter megen vinken og råben hurra kom vi andre af sted. Alle var meget spændte på, hvad vi skulle opleve.

Vi sejlede fra Silkeborg og til Himmelbjerget og tilbage igen, da det var tid at vende næsen hjemad. Mine forventninger var store. Tænk at komme så højt op! Og jeg blev ikke skuffet. Sikken udsigt, der var oppe fra tårnet.

Der var god plads at lege på nede ved kiosken, hvor der kunne købes slik, bal-loner, møller, stokke, hatte og meget mere. Jeg købte en stok, hvorpå der stod Himmelbjerget. Vi nød vores medbragte mad og sodavand.

De fleste af os kom vist hjem med tomme lommer, men pengene, vi havde med, var jo også beregnet til at blive brugt. På hjemvejen var alle meget trætte, men det gjorde ikke spor. Vi var en oplevelse rigere.

STOREKLASSEN

Storeklassen i Vostrup Skole anno 1938 var et forholdsvis stort rum, hvor bordene stod i tre rækker. Der var god plads mellem dem og også ud til ydervæggene.

Da der var vinduer til begge sider, var det et lyst rum. På væggene hang store billeder af blandt andet Grundtvig og Kingo. I gangen var der nogenlunde med plads til vores overtøj og fodtøj.

Bordene med de faste bænke var større end i de to andre klasser. Jo, vi følte os som lidt mere nu, og tænk, om tre år skulle vi konfirmeres!

Sidste års-eleverne kunne godt være lidt overlegne overfor os opkomlinger, men det var ikke så slemt ment, og de behøvede jo ikke at snakke med os, når de nu var de største og klogeste.

DET TÆLENDE ÆSEL

Dengang var det skik, at der kom omrej-sende, som måske havde en abe med og vise frem – måske var det en tryllekunst-ner. Det kostede nogle få øre pr. barn.

En dag troppede der en mand op med et æsel, som han sagde kunne tælle. Hvis han for eksempel bad den om at tælle til fem, skulle den med det ene forben give et tramp i gulvet fem gange.

Først var jeg meget imponeret af det kloge dyr. Men så opdagede jeg, at man-den enten gav et ryk i dens hovedtøj eller et skub i siden, når den skulle trampe. Og så var jeg ikke interesseret mere.

ODDESUND-BROEN

I 1938 var vi på udflugt til Oddesund for at se den nye bro, som nu forbandt Vest-jylland og Thyholm. Broen havde på mid-ten en klap, som kunne hejses op, når der skulle skibe igennem farvandet.

Der var både tog- og vejbane, og i den ene side kunne man gå over, hvad vi også prøvede. Det var spændende at stå stille og kigge ud over vandet. Det var noget nyt, som vi ikke havde oplevet før.

Vi var selvfølgelig også nede ved van-det. Nogle fik vist en våd sok, men det be-tød ikke så meget. Vi havde det dejligt.

I en kiosk købte vi is, sodavand og slik. Der var også forskellige souvenirs, hvorpå der stod »Oddesund« og trekantede flag til at binde på cyklen. De kunne fås i for-skellige farver. Jeg købte et, og så vidt jeg husker, kostede det 49 øre.

Ruth Grønberg.

De traditionelle hurraråb og vinken ved stationerne glemte vi ikke. Men hvor var der meget spændende at fortælle om, når vi kom hjem.

Endnu skrev og regnede vi med griffel på vores tavle, men skønskrift og diktat blev skrevet med pen og blæk i hæfter. Udenpå skrev vi vort navn.

Engang, jeg havde fået et nyt hæfte, skrev jeg »Frøken« foran mit navn. Da Krogsgaard opdagede det, sagde han: – Hø, hø, sådan en kylling! Og så stregede han frøken over.

Engang Krogsgaard var syg, havde vi en afløser, som hed Randers. Hans fornavn husker jeg ikke, men han var meget flink.

SPILDT VAND

Vi havde frikvarter, og da jeg kom ind i klassen igen, efter at jeg havde været ude på das, stod flere af pigerne mod alvorlige miner henne ved mit bord, mens en anden stod lidt derfra.

Jeg så forundret på dem, og så opdagede jeg, at mit bord var sølet til med vand fra den flaske, jeg havde mit tavlevand i.

Jeg ville selvfølgelig vide, hvem der havde gjort det. Der var ingen, som svarede, men alle så hen på pigen, som stod for sig selv.

Det kom fuldstændig bag på mig, at hun kunne finde på sådan noget og hvorfor. Jeg vidste ikke, hvad jeg skulle sige.

Der var ikke andet at gøre end hurtigst muligt at få tørret op, inden timen begyndte. Det var lettere sagt end gjort, men nogle tavleklude og lommetørklæder klarede sagen.

Der blev ikke snakket mere om det skete, og den dag i dag aner jeg ikke årsagen.

FINLANDS-KRIGEN

En af drengene havde arvet et stort lommeur med kæde. Det var han naturligvis meget glad for. Når drengene havde gymnastik, fik en af os piger lov at passe det for ham. Jeg var den heldige flere gange.

To år før jeg skulle konfirmeres, stoppede Nitte Pedersen i Vostrup og blev heltidsansat på »Korsevad« i Ringsted på det hjem, hun senere blev forstanderinde for. Jeg savnede hende meget.

Da Finland var i krig, sendte Danmark blandt andet gode hjemmestrikkede sokker op til soldaterne. Vi store piger fik udleveret garn, hvis vi ville strikke sokker til dem. Det var selvfølgelig frivilligt, og

Gymnastikpiger fra mellem- og storeklasser efter gymnastik i forsamlingshuset. 1936-1937. Drengene kom løbende, da de opdagede, der skulle fotograferes. Tjenestepigen Stinne stod i døren og så til.

for mit vedkommende blev det kun til et par.

NY LÆRER

Lærer Krogsgaard gik på pension, og i hans sted fik vi Thomas Borup, som kom fra en stilling i Bredsten.

Ved juletid opførte vi en nissekomedie. Det var mægtig sjovt både for os, som medvirkede, og dem, som så på. Alle morede sig herligt.

NYBYGGET SKOLE

Der havde længe været snakket om at få bygget en ny skole i Vostrup, og endelig blev bestemmelsen taget.

Den gamle skole skulle rives ned, og så måtte vi i forsamlingshuset, mens byggeriet stod på. Da det var sommer, betød det ikke noget.

Den nye skole kom til at ligge med klasseværelserne ud mod skellet til banens

arealer og med legeplads ud mod landevejen.

Ovenpå klasseværelserne var der to små lejligheder beregnet til vinterlærerinden og vinterlæreren. Der var også lærerværelse deroppe.

Førstelæreren havde et hus til rådighed. Det var med en gang bygget sammen med skolen. Der blev også sløjdsal, gymnastiksal og brusebad.

Vi kunne vaske hænder i forgangen, og i kælderens var der rigtige toiletter med træk og slip. Og nu skulle vi heller ikke mere sidde på bænke. De var blevet skiftet ud med stole.

Vi måtte ikke opholde os inde i klassen i frikvartererne, men kunne vælge at blive på den lange gang eller gå ud på legepladsen.

Når vi skulle ind til timerne, måtte vi stille op på række ude på gangen først, for derefter roligt at gå ind på plads. Morgen-

sang foregik inde i klassen. Vi havde altid religion i første time. Et nyt fag var botanik. Det var jeg ikke særligt interesseret i.

Nu skulle drengene have sløjdt lørdag eftermiddag, hvor de ellers havde fri. Det syntes vi piger, at de havde rigtig godt af.

LUSSINGEN

I et frikvarter var der en af drengene, som drillede en pige, der var et par år yngre. Det irriterede mig, og da han sagde noget, som han absolut ikke burde sige til hende, gik jeg hen og stak ham en lussing!

Han forsvandt til den anden ende af legepladsen, men han hylede ikke. Det gjorde han derimod, da vi kom ind i klassen.

Da læreren spurgte, hvad han var ked af, sagde han, at jeg havde slået ham.

Det bebrejdede læreren mig, men jeg mente, drengen havde fortjent det, når han drillede én, som var yngre.

Jeg fik at vide, at jeg ikke måtte slå ham en anden gang, og timen begyndte.

Kort tid efter begyndte drengen igen at tude, og på lærerens spørgsmål, om hvad det var i vejen, klagede drengen over hovedpine. Derefter fik han lov at gå hjem.

Næste dag mødte han på skolen igen, og alt gik sin vante gang.

Nogle dage efter denne tildragelse var jeg sendt i brugsen efter varer til mor. Samtidig var drengens mor der. Da hun var for udadgående, vendte hun sig om i døren og sagde, at nu måtte hun ind til brødudsalget efter et rugbrød til sin søn, så han kunne få kræfter til at klare sig for pigerne i skolen! Derefter forsvandt hun.

ADVENTSKRANSEN

Da adventstiden nærmede sig, fik vores

lærer den idé, at vi skulle have en adventskrans op inde i skolestuen – det var nyt og ukendt med adventskranse den gang – og vi skulle alle være med til at betale den.

Men dette forslag blev ikke gennemført, da flere hjem nægtede at være med til at betale. Skulle der hænges adventskrans op, måtte læreren selv betale.

Det var blevet ordnet sådan, at geografitimerne skulle vi have med vinterlæreren, mens førstelæreren tog time med anden klasse.

Hvis man i regnetimerne ikke blev færdig med det antal stykker, der var beregnet, måtte man klare det som hjemmeopgaver.

Anne og jeg var næsten altid færdige, længe før timen var forbi, og så sad vi der og kedede os, indtil læreren fik den gode idé at give os en regnebog for viderekomne.

Det var vi vældig begejstrede for, da vi derved lærte meget nyt, og vi konkurrerede også om, hvem der først kunne regne et stykke. Men kneb det med at hitte ud af alt det nye, hjalp vi hinanden. Vi satte en ære i at klare os selv og nød disse timer.

FORBUDT RØG

En dag, da vi troede alt åndede fred og idyl i vores klasse, var vi nogle elever, hvis navne blev råbt op.

Da vi var kommet op at stå, blev vi spurgt, om vi ville erkende, at vi havde røget cigaretter.

Det indrømmede vi og fik besked på at fortælle det hjemme. Læreren ville derefter have bekræftet, at vi havde sagt det.

Min far spurgte, om det var på skolens

grund og i skoletiden, det var foregået. Jeg kunne, som sandt var, sige, at det var det ikke. Far spurgte ikke om mere.

Jeg har spekuleret over, hvem der havde sladret om os, men ikke fundet ud af det. Ærlig talt kunne jeg ikke se, det kom læreren ved, når det var uden for skoletiden.

HOVEDSTADEN

Sommeren 1939 var udflugten planlagt til København, og hele vinteren inden spæredede vi sammen til turen. Det var med til at øge spændingen om alt det, vi skulle opleve.

Endelig, endelig blev det afrejsedag. Der var højt humør over hele linien. Vi opdagede undervejs, at der også var andre skoler med toget. Når vi holdt ved stationerne og hang ud af vinduerne, vinkede vi til dem og prøvede at overdøve dem med råb og hurra.

For at vi ikke skulle tabe vores lomme-penge, kunne vi aflevere dem til læreren og løbende hæve af dem efter behov.

Lillebæltsbroen blev passeret. En kort, men ny oplevelse. På Storebælt skulle vi sejle i cirka halvanden time. Det var spændende. Mågerne fulgte skibet på vej. De håbede på godbidder og var fantastiske til at gribe maden, når man kastede den op i luften til dem.

SOV I FREGATTEN

Foruden lærer Borup var også Dagmar Nielsen og Anne og Thomas Sørensen med for at passe på os. Vi var 22 elever – 12 piger og 10 drenge.

Ved ankomsten til København blev vi modtaget af en fører. Han var studerende og fra Brejning, og hans navn var Klokmose.

Han skulle vise os byens seværdighe-

der, hente os om morgenen og aflevere os om aftenen på fregatten »Jylland«, hvor vi overnattede sammen med elever fra andre skoler.

I fregatten var der mange køjer, og pladsen mellem dem var meget smal. Det var kun dunkelt oplyst, og derfor virkede det skummelt nede i lasten.

PÅ KRONBORG

Ih, hvor kom vi til at opleve meget. Tivoli med rutschebane, Pjerrot med mere. På Bakken var der spøgelseskabiner og al slags gøgl. Syngepigerne var jeg meget optaget af, og det var først langt senere, jeg blev klar over, at ikke alle deres viser var stuerene.

Vi var i Rundetårn, og vi kørte over Knippelsbro med sporvogn. På Kronborg var vi nede i kasematterne og se Holger Danske. Luften var meget dårlig dernede, og en enkelt blev utilpas. Jeg tror, de fleste var glade, da vi igen kom op i dagslyset og den friske luft.

Kong Christian X fik et nifoldigt hurra, da vi kørte forbi ham, mens han var ude på den daglige ridetur.

DAELLS VAREHUS

På Tuborg blev vi vist rundt, og bagefter fik vi sodavand og kage. Vi fik også et emblemtil at fæste på tøjet. Vi beundrede de flotte heste foran ølvognene.

I Daells Varehus var der meget at se på eller købe, hvis man havde lyst til det. Jeg købte en lille pynteskal, hvorpå der stod »København«. Jeg har den endnu, men den er mærket af tidens tand.

Vi var også henne ved Grundtvigskirken, som på dette tidspunkt ikke var helt færdigbygget. Den blev først indviet i efteråret 1940. Men flot så den ud udefra.

Storeklassen på udflugt til København med nogle af forældrene sommeren 1939.

Øverste række: Dagmar Nielsen, Anna Sørensen, Hans Andersen, Niels J. Jespersen, Gunnar Jørgensen, Svend Mortensen, Arne Larsen, Niels Rasmussen, Mourids Krog, Thomas Sørensen og rundviseren, der var fra Brejning og studerede i København.

Midterste række: Jenny Mikkelsen, Anna Jespersen, Laurids Høj, lærer Thomas Borup, Martin Nielsen, Frode Møller, Gudrun Nielsen, og Ingrid Jensen.

Forreste række: Kristine Jespersen, Else Jensen, Laura Meyer, Anna Henriksen, Emma Jørgensen, Elisabeth Sørensen, Ruth Grønborg, og næsten skjult Eva Andersen.

Thorvaldsens Museum beså vi også, men der, syntes jeg, var kedeligt. Vi blev fotograferet på trappen udenfor. Billedet har jeg endnu.

Fra hjemturen husker jeg ikke noget særligt. Vi var alle godt trætte, men dejlige oplevelser rigere.

UOPDRAGENT »DU«

Dengang var der ikke ret mange, som havde telefon, så da vores lærer skulle have en besked ned til lærer Sigaard i Løn-

borg, blev jeg bedt om at cykle derned. Jeg kunne hurtigt løbe hjem efter min cykel, så det ville jeg gerne. Der var to-tre kilometer derned, og det var en rar afveksling fra timen.

Jeg kom derned midt i en time og bankede pænt på, inden jeg gik ind. Jeg afleverede beskeden og cyklede hjem igen. Senere fortalte Sigaards elever mig, at han havde været noget forarget over, at jeg sagde du til ham. Det var meget uopdragent efter hans mening.

Da vi i Vostrup Skole var dus med lærerstaben, kunne jeg da ikke vide, at det gik så stilfuldt til i Lønborg Skole.

SILKESTRØMPER

Med års mellemrum dukkede en fotograf op på skolen. Vi blev alle samlet ude på legepladsen sammen med lærerstaben samt fru Krogsgaard og tjenestepigen. Når så endelig der blev ro, blev billedet taget. Det er morsomt nu at se, om man kan kende de forskellige.

Hver gang et nyt hold begyndte »at gå til præst«, var det som om de steg lidt i graderne overfor os andre. Nu var de jo snart voksne og skulle ud og opleve, hvad livet havde at byde på.

Vi andre måtte pænt vente, til det blev vores tur, og i den alder følte ventetiden lang. De vordende konfirmander skulle til at gå med silkestrømper og hat, og rigtig være med på moden, som den var dengang.

DEN 9. APRIL 1940

Holdet før os blev konfirmeret søndag den 7. april 1940. Tirsdag den 9. april besatte tyskerne landet. Det var en ganske almindelig skoledag.

Jeg var ordensduks i den uge, og da det første frikvarter kom, løb de andre ud. Læreren, som havde lejlighed i forbindelse med skolen, gik ind til sin kone.

Jeg lukkede alle vinduerne op og var blevet færdig med at omdele det papir, vi skulle bruge i den næste time, og var parat til at gå ud til kammeraterne, da der lød et underligt øredøvende motorbrøl. Alle de omdelte papirer fløj rundt i klassen.

Jeg blev egentlig ikke bange, men derimod godt gal over, at det var tilladt at flyve så lavt, at det generede. Jeg så ikke

maskinerne tydeligt, men troede selvfølgelig, de var danske.

Jeg måtte til at samle papirerne op igen og fordele dem endnu engang. Da jeg kom ud til de andre, fortalte de, at de havde set tre sorte maskiner flyve lavt hen over skolen.

Vi undrede os over, at vi ikke blev kaldt ind til time, for frikvarteret var for længst forbi, men det varede meget længe, før vores lærer kom.

Da vi var kommet på plads, sagde han, at nu måtte vi ikke blive forskrækkede, men tyskerne havde besat landet om morgenen. Der var ikke krig, og kongen opfordrede til ro og orden.

Vi fik fri resten af dagen og skulle møde til sædvanlig tid næste dag.

CYKELTUR

I sommeren 1940 blev vores udflugt en cykeltur til Brejning Krat. Vi startede i højt humør. De fleste havde nok givet cyklen et ekstra eftersyn forinden.

En af pigerne havde lånt en cykel i sin sommerplads. Sadlen sad alt for højt til, at hun kunne nå pedalerne, så hun måtte op at stå. Men når det gik ned af bakke, kunne hun slappe af på frihjul og sidde på sadlen.

Hvorfor vi andre ikke skiftedes til at bytte med hende, ved jeg ikke. Det kunne vi ikke være bekendt, men måske var det bare tankeløshed.

Vi sang, hvad vi kunne udenad, og da vi var ved »Se Norges Blomsterdal«, mødte vi en bonde, som kom kørende med hest og vogn. Han sang sidste linie med, men med ny tekst. Han sang: »Blandt heste, kører og får«.

Jeg mener, vi holdt hvil i Hanning hos lærer Borups familie, hvor der blev ser-

Lønborg Kirke.

veret saftvand for os. Alt i alt, en dejlig dag. Vi var godt trætte efter den lange tur, men det fortog sig efter en god nats søvn.

SALMEVERS

I efteråret 1940 begyndte mit hold »at gå til præst«. Det var en af de hårde isvintre – særlig slemt i januar-februar 1941.

Vi cyklede for det meste de to kilometer ned til præstegården, men til tider var det så glat, eller der var så megen sne, at vi ikke kunne cykle, så vi måtte gå, og det havde vi megen morskab ved.

Præsten var Anders Bork Hansen, den senere landskendte gøglerpræst i Løgumkloster. Da vi startede, fik vi lov at gå om i haven og spise af nedfaldsæblerne.

Men da vi opdagede, at der i et af udhusesne stod kasser med æbler, som skulle gemmes til vinteren, var det fristende at spise af dem.

Vi var i alt 19, som gik til konfirma-

tionsforberedelse. Bork Hansen var god til at fortælle og kunne holde vores opmærksomhed fangen.

Men vi var nok ikke altid så begejstrede for de mange salmer, som skulle læres udenad. Det var tit salmer med mange og store vers.

I dag, synes jeg, det var helt i orden. For hvad man i barndommen nemmer, man ej i alderdommen glemmer.

KONFIRMATIONEN

På holdet var der en af drengene fra Lønborg, som kort forinden havde mistet begge hænder ved en ulykke. Derfor skulle vi ikke give præsten hånden oppe ved alteret, når vi blev konfirmeret.

Det skete søndag den 20. april i Lønborg Kirke. Det var en dejlig dag med solskin, gæster og gaver.

Om mandagen kom vi igen i stadstøjet og tog til præstegården for at blive foto-

Præstefamilien Bork Hansen med konfirmanderne fra Vostrup og Lønborg den 20. april 1941 foran Lønborg Præstegård. Øverste række fra venstre: Magnus Hansen, Kristian Jensen, Martin Nielsen, Kristian Thomsen, Laurids Ladekjær, Gunner Vestergaard, Frode Møller, Folmer Nielsen, Arne Larsen. Midterste række fra venstre: Else Jensen, Anna Jespersen, fru Bork Hansen, Bork Hansen, Ingrid Jensen, Ruth Grønborg. Forreste række fra venstre: Laura Meyer, Martha Bordinggaard, Martha Jensen, præstens to børn Christine og Niels, Inga Sørensen, Karen Lange, Martha Christensen.

graferet sammen med præsteparret og deres to børn.

Bagefter var vi nede at få kaffe, og præsten skrev et skriftsted i vores salmebog.

Den dag var det også godt vejr bortset fra, at det blæste lidt, hvad man også kan se på billedet.

Der var en af pigerne, som ikke blev konfirmeret. Hun havde deltaget i undervisningen i præstegården og var med i kirken sammen med os andre, men præsten gik diskret forbi hende, da han konfirmerede os.

Det var efter aftale med hendes forældre, da hendes far var blevet medlem af Jehovas Vidner. Men det foregik så diskret, at ikke alle i menigheden opdagede det.

DRØMMENE

Af holdet fra Vostrup var der kun én, som fortsatte med at læse videre. Vi havde i løbet af foråret drøftet fremtiden. De, som ikke skulle være karl eller pige hos forældrene, fik plads hos fremmede.

Når jeg blev spurgt, hvad jeg skulle til, svarede jeg for det meste, at det var jeg

Lønborg Kirke.

ikke klar over endnu. Det kunne de andre ikke forstå.

Jeg vidste godt, hvad jeg allerhelst ville, men det var der ikke nogen grund til at komme frem med, hvis ikke det lykkedes.

Jeg ville gerne i forretning, og mine forældre lovede, at jeg måtte være hjemme om sommeren og håbede på, at det ville lykkes at finde en læreplads.

Heldet fulgte mig, jeg kom i lære i Vostrup brugs fra august.

Vil nogen læse mere om Vostrup, så læs min bog »I det lille Vostrup«, som udkommer på Forlaget Heebro i november 2005.

Ruth Bergenhammer Brogaard
Født 2/1 1927 på Vostrup Station
Damtoften 22, 2.th.
6950 Ringkøbing

Om illegal modstand uden helte

Af Aksel B. Christensen

FORORD

Her fortælles ikke en heltehistorie, men der gøres et forsøg på at anskueliggøre for de efter 1945 opvoksede danskere hvorledes den organiserede modstand mod tyskerne opstod under deres besættelse af Danmark fra 1940 til 1945, og hvorledes den bredte sig ud over hele landet med det fælles mål i fuld enighed at genskabe friheden i Danmark. Det er også et forsøg på at vise, hvorledes de efterhånden mange medlemmer af organisationen, hvis antal den 5. maj 1945 var ca. 40.000, heraf 500 i Holstebro, mod kun 1/10 heraf i sommeren 1944, alle passede deres daglige arbejde og forberedte sig til den afslutning, som de vidste ville komme, og som ville være farlig og livstruende for enhver som mødte op når mobiliseringsordren kom.

9. APRIL 1940

Mit kendskab til den tyske værnemagt og dens besættelse af Danmark indledtes den solfyldte forårmorgen den 9. april 1940, da jeg kl. 7.30 kom ned fra min ungarkebolig i en nedlagt afdeling af Knudsens Hotel i Nørregade i Holstebro.

Livet på gaden var anderledes end det plejede at være, alle de sædvanlige travle og hastende morgenmennesker var ligesom stivnet i grupper, der syntes meget optaget af at fortælle og lytte. Det blev

hurtigt klart, at årsagen dertil var radioens chokerende oplysninger om, at Danmark i nattens løb var blevet besat af den tyske værnemagts hær, luftvåben og marine og om kampe ved Jyllands sydgrænse og på Amalienborgs Slotsplads.

Formiddagen i forretningen »Boston Herremagasin«, hvor jeg var forretningsfører, gik med lytten, snakken og kiggen på gaden, hvor der ca. kl. 12 dukkede en forpost af besættelseshæren frem fra Torvet. De var kommet ind i byen fra Skjernvej gennem Sønderlandsgade. Det var en mindre gruppe, men den var på trods deraf frygtindgydende med atletiske skindbeklædte SS soldater på store motorcykler. De fortsatte gennem byen mod Struer og endte nok dagen i Frederikshavn, men inden aften kom der mange andre soldater i biler, som hurtigt fyldte på Skolegade og i Danmarksgades Skoles skolegård. Dagen efter fik vi travlt med at mørklægge samtlige vinduer over alt og snart begyndte indskrænkningerne i dagliglivet at melde sig sammen med rationeringerne. På gaderne og i butikkerne så vi de tyske soldater, som vi dog intet samkvem havde med, da vore sædvanlige myndigheder fortsatte deres funktioner.

Sådan fortsatte livet i de første krigsår i Holstebro på trods af det chok, besættelsen havde været for alle i et land, hvor der i næsten 100 år havde rådet fred og

Legitimationskort for Sikkerhedsområdet i Jylland, 1941, udstedt i Holstebro til forfatteren i dennes rigtige navn.

ingen fare, og hvor socialistiske regeringer havde fulgt de vesteuropæiske lændes nedrustninger, efter at disse i første verdenskrig havde nedkæmpet og ydmyget Tyskland. Vi stod alle i en situation, der var uvant, og som vi ikke vidste, hvordan vi skulle reagere på.

At gøre modstand mod tyskerne eller øve sabotage mod deres transportkrævede organisationer, som ikke fandtes og våben med dertil hørende ammunition, som ingen havde. Dertil kom, at det var halsløs gerning, som også kun ville være som bistik.

Alligevel spirede modstanden langsomt frem, enkeltpersoner drillede med sabotage i det små, og kommunisterne opbyggede modstandsgrupper over alt i landet

under ledelse og instruktion af Børge Houmann, som gik under jorden d. 9. april 1940. I efteråret samledes befolkningen i tusindvis til algang, som var maskeerede protestmarcher og til alsang for at demonstrere national enighed mod regeringen, som mange følte var for følgagtig.

Mod regeringens advarsler begyndte modstandsorganisationer at spire frem. Det var Dansk Samling under Arne Sørensen, som allerede var startet som et legalt parti, og Dansk Studiering under Frode Jacobsen. Men også politikerne indgik i modstandsarbejdet. Det var kommunisternes politiske leder Aksel Larsen og den konservative Christmas Møller. Disse 2 mødtes i foråret 1942 i et forsøg på at få samlet alle kræfterne til en tværpolitisk landsdækkende modstandsorganisation med det formål at føre landet frem til et nyt, frit og fredeligt demokrati.

De 2 politiske modstandere blev enige og startede den modstandsorganisation, som fik navnet Frit Danmark, og som blev alt samlende og retningsgivende for alle danskere, modstandsfolk såvel som uorganiserede, og som under Frode Jacobsens ledelse i 1943 oprettede Danmarks Frihedsråd. Dette udsendte d. 16. september 1943 sit manifest »Når Danmark igen er frit« og styrede herefter suverænt udviklingen frem til freden og efterkrigstiden.

Frit Danmark blev også navnet på det blad, som i løbet af 1942 blev landsdækkende og efter Frihedsrådets oprettelse officiel og styrende organ for dettes meddelelser til offentligheden.

I 1941 udkom 40.000 illegale blade af mange slags, i 1942 var antallet 301.000, og i 1944 10.935.000. Det første nummer af Frit Danmark i Århus udkom den 22.

Om illegal modstand uden helte

Af Aksel B. Christensen

FORORD

Her fortælles ikke en heltehistorie, men der gøres et forsøg på at anskueliggøre for de efter 1945 opvoksede danskere hvorledes den organiserede modstand mod tyskerne opstod under deres besættelse af Danmark fra 1940 til 1945, og hvorledes den bredte sig ud over hele landet med det fælles mål i fuld enighed at genskabe friheden i Danmark. Det er også et forsøg på at vise, hvorledes de efterhånden mange medlemmer af organisationen, hvis antal den 5. maj 1945 var ca. 40.000, heraf 500 i Holstebro, mod kun 1/10 heraf i sommeren 1944, alle passede deres daglige arbejde og forberedte sig til den afslutning, som de vidste ville komme, og som ville være farlig og livstruende for enhver som mødte op når mobiliseringsordren kom.

9. APRIL 1940

Mit kendskab til den tyske værnemagt og dens besættelse af Danmark indledtes den solfyldte forårmorgen den 9. april 1940, da jeg kl. 7.30 kom ned fra min ungarkelebolig i en nedlagt afdeling af Knudsens Hotel i Nørregade i Holstebro.

Livet på gaden var anderledes end det plejede at være, alle de sædvanlige travle og hastende morgenmennesker var ligesom stivnet i grupper, der syntes meget optaget af at fortælle og lytte. Det blev

hurtigt klart, at årsagen dertil var radioens chokerende oplysninger om, at Danmark i nattens løb var blevet besat af den tyske værnemagts hær, luftvåben og marine og om kampe ved Jyllands sydgrænse og på Amalienborgs Slotsplads.

Formiddagen i forretningen »Boston Herremagasin«, hvor jeg var forretningsfører, gik med lytten, snakken og kiggen på gaden, hvor der ca. kl. 12 dukkede en forpost af besættelseshæren frem fra Torvet. De var kommet ind i byen fra Skjernvej gennem Sønderlandsgade. Det var en mindre gruppe, men den var på trods deraf frygtindgydende med atletiske skindbeklædte SS soldater på store motorcykler. De fortsatte gennem byen mod Struer og endte nok dagen i Frederikshavn, men inden aften kom der mange andre soldater i biler, som hurtigt fyldte på Skolegade og i Danmarksgades Skoles skolegård. Dagen efter fik vi travlt med at mørklægge samtlige vinduer over alt og snart begyndte indskrænkningerne i dagliglivet at melde sig sammen med rationeringerne. På gaderne og i butikkerne så vi de tyske soldater, som vi dog intet samkvem havde med, da vore sædvanlige myndigheder fortsatte deres funktioner.

Sådan fortsatte livet i de første krigsår i Holstebro på trods af det chok, besættelsen havde været for alle i et land, hvor der i næsten 100 år havde rådet fred og

cker havde forladt stedet. Hermed var alle hidtidigt anvendte pladser gjort ubrugelige, og han havde bedt Frihedsrådet om at få en militær hjælper. Det blev oberstløjtnant Vagn Bennike, som var ingeniør og sprængningseksper, og som under navnet Middelboe overtog kommandoen fra april. I mellemtiden måtte Niels Aage Nielsen, som var den eneste af de midtjyske ledere, som havde illegal erfaring, og som havde adgang til det kommunistiske net af modstandsfolk, tage sig af opbygningen af Frihedsrådets nye organisation i Midtjylland.

MARTS 1944

I Holstebro skete der i marts en henvendelse til den kendte sportsmand og ungdomsleder tandlæge Harald Agger fra medlem af regionsledelsen ritmester Feddersen, der bad ham finde en egnet mand, der både kunne og ville påtage sig arbejdet og risikoen med for Frihedsrådet at opbygge de grupper, der skulle indgå i det landsdækkende modstandsarbejde. Hr. Agger påtog sig opgaven og rettede en henvendelse til bibliotekar Arne V. Frandsen, der dog betakkede sig, hvorefter Agger selv påtog sig arbejdet som leder. Det meddeltes Århus, som informerede ham i alt, hvad dermed fulgte.

I Århus forberedte Niels Aage Nielsen sig på arbejdet, og hertil fik han i midten af marts en meget kærkommen og dygtig hjælp, da de 2 stærkt eftersøgte sabotører havnebetjentene Einar Sørensen og Henrik Wessel Platou kom hjem fra deres asyl i Sverige. Disse 2, der også var kommunister, kunne Niels Aage Nielsen bruge som kurerer og instruktører i sin region, hvorfor han forsøgte at få dem installeret

i Holstebro, hvorfra de skulle dække Midtjylland udenfor Århus.

Det var i mellemtiden lykkedes for Flemming Juncker med hjælp fra Dansk Samling manden Christian Ulrik Hansen at få opbygget et nyt net af nedkastningspladser, som efter Christian Ulrik Hansens arrestation den 27.2. 1944 dog igen blev uanvendelige. Det var et hårdt slag for Juncker, som dog ikke var til at stoppe; han tog den 8. marts til Skive, hvor bylederen toldassistent Anton J. Jensen havde vist sig som en beslutsom og effektiv leder. Denne sagde omgående ja til opfordringen fra Juncker til at blive hans nærmeste medarbejder som chef for nedkastningerne og fordelingen af godset. Det var en post, hvor han under dæknavnet Toldstrup gjorde sig bemærket i England som Europas bedste og mest ansætte nedkastningschef.

Sammen tog de til Århus, hvor de den 9. marts fik bekræftet det nye samarbejde fra England. Den 10. marts besøgte de Hvidstengruppen, som den 11. blev taget af Gestapo. Den 12. tog Juncker til København og Toldstrup til Holstebro for der at starte et nyt modtagernet. Han op søgte forgæves Agger og besøgte derefter sin gamle ven, Hans Larsen, fra F.D.F. tiden under sin ansættelse på Holstebro Toldkontor. Han fik denne til at påtage sig at oprette en modtagergruppe og dertil at søge samarbejde med Agger.

Efter 3 begivenhedsrige og stærkt belastede måneder først i 1944 var man ved at være klar til at bygge nye organisationer op med rekruttering til såvel militærgrupper som sabotagegrupper og udvide de bestående bladgrupper.

Den modløshed og usikkerhed, der tidligere havde hersket i befolkningen, var nu, hvor man kunne se de voksende mu-

ligheder for en allieret sejr, ved at vende til en tro derpå og med vilje til at kæmpe derfor. Og rekrutteringen gik derfor nu let på trods af, at ingen vidste eller spurgte om, hvad der hidtil var sket, og hvem der havde deltaget deri. Man accepterede, at disse menneskers sikkerhed var betinget af anonymitet, og at det fremtidige arbejde foregik på samme betingelser til gensidig sikring.

Selv havde jeg ikke mange betænkeligheder, da jeg af tandlæge Agger blev opfordret til at deltage i dette arbejde under et møde på biblioteket formidlet af bibliotekar Arne V. Frandsen. Her fortalte Agger, som jeg kun kendte periferisk, at han fra Århus havde fået oplyst, at de allierede havde planer om invasion på Europas vestkyst, og at de dertil havde brug for og bad om støtte af enhver art og også militær. Denne støtte havde Frihedsrådet, hvis eksistens havde vært kendt siden den 16. september 1943, lovet at fremskaffe og søgte derfor tilhængere dertil over alt i landet. Agger fortalte, at han havde fået en opfordring til at lede dette arbejde i Holstebro og nu bad han mig være ham behjælpelig dermed. Jeg skulle være forbindelsesledet til grupperne og koordinator for disse, da det var vigtigt, at bylederen var ukendt for alle.

Efter at have talt med min kone Helga derom, sagde jeg med hendes billigelse ja til Agger, og dermed startede jeg min egen deltagelse i modstandsarbejdet uden dog at vide noget om, hvori det ville komme til at bestå.

Allerførst i april bad Agger mig møde ham på bibliotekets mødesal, hvor der aldrig var nogen om dagen. Her blev jeg præsenteret for en ung mand på ca. 30 år, høj, rank og spændstig. Det blev fortalt

Henrik Wessel Platou kaldet »Knud«.

mig, at han, der blev præsenteret som »Poul«, var kommet til byen i et illegalt arbejde, der ikke blev oplyst og at han nu skulle indlogeres diskret i flere dage. Jeg aftalte, at han kunne møde mig efter lukketid udenfor butikken og gå med mig hjem og spise aftensmad og så måtte vi tale om logi. »Poul« var en flink og behagelig mand, som vi godt kunne få plads til i et lille værelse, vi havde stående, blev Helga og jeg enige om. Og her kom og gik han periodevis i de næste 2 måneder. Hvad han lavede om dagen og hvor han opholdt sig fik vi kun meget få oplysninger om. Dog fortalte han, at han på opfordring havde været i Sverige i en kortere periode sammen med en også eftersøgt ven, og at de fornyligt var vendt hjem, for det var for kedeligt at gå der og spille billard hele dagen.

Passértilladelse.

Ihændeoveren er berettiget til i Dag at
færdes fra Københavns Hovedbanegaard
til Hotel eller Bopæl i Tiden fra Kl. 2 0
til Kl. 21

Københavns Politikammer, d.

4 JAN. 1944

I. STAMM.

BOGTRYKKER L. WICHMANN
København A/S

Passértilladelse udstedt 4. januar 1944 i København.

Grunden til »Pouls« ankomst til Holstebro skyldtes en nedkastning af våben ved Skive den 1. april. Disse våben skulle Region 2 disponere over, hvorfor Niels Aage Nielsen sendte Poul og Aksel Petersen – en århusiansk sabotør – ud på den opgave at få våbnene fordelt i 5 portioner og sendt til 5 byer i Midtjylland til opgivne adresser, der ikke var skrevet ned og hvorimellem Holstebro og Skive ikke var. Det lykkedes for dem, og de 4 portioner blev vel modtaget af de rette modtagere, medens den 5. aldrig ankom til adressaten, som muligvis var husket forkert. Til gengæld fik Holstebro og måske også Skive kommunisterne en portion våben, som de 2 uofficielt pakke og overrakte til deres partifæller. Om Niels Aage

Nielsen havde accepteret dette svigt vides ikke, men det blev gjort hver gang, der var mulighed dertil. Dette forhold var ikke ukendt for officererne, der frygtede, at våbnene skulle bruges efter krigen til et regeringskup.

Aksel Petersen så vi ikke noget til; han var vant til at komme i byen til sine partifæller, som nok også husede ham.

Derimod kom »Poul« en aften sent i april med en ven ekstra til middag på Jenle, vores nybyggede hus ved åen på Porsevej i den østlige udkant af byen. Det var en slank, lyshåret, blåøjet mand på »Pouls« alder. »Poul« præsenterede ham som sin ven »Knut«, som han havde været sammen med i Sverige. Senere blev jeg bekendt med, at disse 2 mænd var tysker-

nes mest eftersøgte sabotører fra Århus Havn, hvor de gjorde tjeneste som havnebetjente og for likvidering af en tysk håndlanger i Århus. »Knud« var en yderst behagelig gæst, som vi gerne have huset også, hvis pladsen havde været til det. Dagen efter fik vi ham indlogeret i kælderen på Langelinie 5, hvor Helgas onkel Sigurd Vestergaard Christensen havde en 2 families ejendom. Under et nyt besøg på biblioteket fortalte Agger, at han havde fået underretning om, at de allierede stod for en landgang i Vesteuropa og derfor ville mobilisere de underjordiske modstandsgrupper i alle de besatte lande. Da disse grupper manglede våben, skulle der hurtigst muligt udlægges nogle nedkastningspladser til modtagelse af våben og ammunition. Dette bad Agger mig om at udføre hurtigt og oplyste samtidig, at der allerede fandtes begyndelsen til en modtagergruppe under Hans Larsen og Herforth oprettet på foranledning af Toldstrup. Jeg tog forbindelsen til gruppen, hvor forretningsfører for Kontant-Wejlstrup Svend Ryberg syntes at være den ledende. Jeg blev enig med ham om, at vi sammen skulle finde en egnet modtagelsesplads og at muligheden derfor måtte ligge ude i Feldborg Plantage.

Grundlovsdag, hvor vi begge holdt fri fra kl. 12, kørte vi så på vore cykler ud ad Viborgvej til Skave, hvor vi nogle kilometer længere ude ad vejen på venstre side holdt ind til skovfoged – vist nok Jespersen, som jeg kendte som kunde i Boston. Efter lidt sonderende snak rykkede vi ud med vort ønske om en modtagelsesplads inde i de store plantager. Han var straks med og var til stor hjælp.

Vi valgte en af de besigtigede pladser og tegnede den ind på et målebordskort, som

vi afleverede til Agger, der ekspederede det videre til Århus og derfra kom oplysningerne til England. 3 uger senere fik vi at vide, at pladsen var egnet og derfor antaget, og at den havde fået kaldenavnet Karla, som ville blive annonceret i BBC radioen den dag, pladsen ville blive brugt til nedkastning.

Den 7. maj 1944 kom der våben ned ved Skive på en plads udtaget af Toldstrup, og også denne portion skulle fordeles og ekspederes fra Århus og denne gang giver Niels Aage Nielsen opgaven til »Poul« og en ny mand i Århus kaldet »Svend«. Han var kommet fra Køge, hvor han havde arbejdet på gummivarefabrikken, og han var en lidt kraftigt undersættelig mand. Uden at kende noget til denne sag mødte jeg de 2 sammen med Agger på Biblioteket, og her fortalte Agger, at de 2 i løbet af dagen skulle flytte et større parti våben fra en udsat plads i Skive til en sikker plads i Holstebro, hvor man så skulle pakke og afsende det.

Hertil bad man mig sørge for at fremskaffe en lastbil eller varevogn og et passende roligt stort lokale, hvor man kunne arbejde helt uforstyrret. Nu var gode råd dyre. Jeg bad »Poul« og »Svend« møde mig udenfor butikken efter lukketid. Selv gik jeg til Sigurd Vestergaard, der var bestyrer af et engros lager for elektriske artikler i nærheden af Boston.

Han lovede at skaffe plads til »Svend« hjemme i kælderen, og da jeg drøftede kravene til flytningen, tilbød han at prøve at skaffe plads i laden hos hans jagtvært i Sørvad syd for Holstebro. Det ville han straks ordne, og så skulle vi mødes kl. 6 og tage de 2 sabotører med ud og spise for i ro og mag at gennemdrøfte mulighederne. Det gjorde vi så, og det blev på

Knudsens Hotel, hvor Sigurd fik orienteret »Svend« om logiet og os alle om tilbuddet på laden hos Karl Knude i Sørvad. Vi spiste, men manglede stadig køretøjet, men 1/2 time senere så jeg Orla Olesen fra Ford Motorkompagni stå ude ved baren. Sigurd kendte ham fra et foreningsfællesskab så vi gik derud, gav en genstand og spurgte til en køreklar bil. På spørgsmålet om brugen angav vi nogle sortbørsvarer, der skulle i sikkerhed. Efter en ny genstand havde han en køreklar ældre varevogn, som vi kunne låne straks på betingelse af aflevering inden arbejdstids begyndelse. Nu gik Sigurd og de 2 kurerer op og hentede vognen, kørte til Skive, læssede våbnene på og kørte til Sørvad, vækkede Karl og læssede af. De nåede lige at komme af med vognen 1/2 time før morgen mødetid.

I løbet af de næste dage fremskaffede Sigurd nogle trækasser, som han i en personbil lånt af en ven kørte ud til Karl Knude. Bilens nummerplader havde vi fremstillet i Boston af sort lakeret krydsfiner forsynet med falsk nummer. Derefter tog Poul og Svend i et par dage ud til Karl, hvor de ændrede kasserne til passende størrelser og fyldte dem med de fordelte våben. Her gik igen en pakke til partivennerne i Skovgården på Herringvej under Robert Birch Hansen.

Da Forsendelsen var klar, må Poul have meddelt det til enten Agger eller Niels Aage Nielsen, for førstkommende søndag, hvor Poul var på Jenle til middag, kom Agger ved 2 tiden til os for første og eneste gang. Agger brugte aldrig sin telefon til illegale samtaler, men egentlig var vel hans besøg på en helt uventet adresse som Jenle og Skovgården lige så farlige.

Nu fortalte han, hvad Poul aldrig havde nævnt med at ord, at der stod nogle kasser i Sørvad, som skulle afhentes i en bil og ekspederes som fragtgods fra Holstebro Godsbanegård. Den opgave bad han mig påtage mig til hurtigste ekspedition i en næsten bilfri periode med benzinrationering og køretilladelse og i et ærinde, der var vanskelig at forklare og noget farlig at røre ved.

Så jeg tog cyklen og kørte rundt i den yderst søndagsstille by uden trafik. Jeg forsøgte hos 2-3 vognmænd, heraf vognmand Brauner, en helt forretningsmæssig bestilling på legal vis. Jeg fik et nej med beklagelse over, at de ikke at kunne hjælpe mig på grund af benzinmangel og bestillinger på andre kørsler i flere dage.

Hvad de ellers mente om min noget mærkelige henvendelse på et lige så mærkeligt tidspunkt om afhentning af brugt værktøj og under ledsagelse af 2 montører ved jeg ikke, men det resulterede i et besøg i butikken, hvor disponenten hos den store kreatur eksportør Ivar Lundgård, der var i familie med vognmand Brauner, advarede mig mod uforsigtighed i mit fritidsarbejde.

Men jeg kørte lidt rundt på må og få for måske at falde over en mulighed. På vej hjem til Jenle gennem Lægårdvej så jeg forretningsfører Svendsen fra Ægexporten i smedens (MV i dag!) gård på Nørregade. Jeg vidste, at de havde ture rundt i hele oplandet til afhentning af æg, så jeg stod af cyklen og indledte en sludder om vejr og vind og opland. På et spørgsmål om de også besøgte Sørvad og Vind fik jeg at vide, at de netop havde en tur dertil førstkommende onsdag, hvorefter jeg klagede min nød om afhentning af en ven og hans materiale derude. Han,

Legitimationskort fra Modstandsbevægelsens Jyllandsledelse. Udateret.

der var en yderst flink mand og en god kunde i Boston, indvilligede i at tage det med på hjemturen denne dag. Vi skulle bare ringe til Chaufføren og aftale nærmere. Det gjorde »Poul« så, og efter enighed om tid og sted kørte »Svend« og »Poul« ud til Karl Knude for at være der og hjælpe med at læsse og derefter køre med til stationen og klare forsendelsen. Jeg husker dagen som noget nervepirrende, og da jeg ikke havde hørt noget fra »Poul« kl. 16, kørte jeg på cykel ud ad Skjernvej og nogle kilometer ude lagde jeg mig på en skråning bag nogle buske for at spejde efter bilen. Den kom 1/2 time senere, og jeg så med tilfredshed, at både Svend og Poul var med foruden de 2 chauffører.

Om aftenen på Jenle fortalte Poul, at alt var gået fint, kun havde portørerne på

godsbanegården beklaget sig over alt det tunge værktøj, der kom så sent.

Hvad chaufførerne mente om deres hjælp den dag, ved jeg ikke, men nogle måneder senere blev både de og forretningsføreren afhentet af Gestapo. De henviste til mig, der da var over alle bjerge, og de kendte jo heller ikke noget til indholdet af kasserne. De blev løsladt efter nogle dage. De bebrejdede mig ikke noget, da jeg efter den 5. maj traf dem som modstandsfolk, og dog havde jeg narret dem i en farlig situation.

Af Sigurd Vestergaard Christensen havde jeg fået at vide, at en af hans kunder elektriker Robert Birch Hansen havde maskinpistoler og sprængstof liggende. Det var af stor interesse for os, som var modstandsfolk uden så meget som en ærtebøse, så jeg bad Sigurd Vestergaard

Ejnar Sørensen kaldet »Leif«.

Christensen forsøge at få Robert Birch Hansen til at vise os disse sager og resultatet blev, at han en søndag formiddag møder op på Jenle, hvor også Svend Ryberg og 2 andre af hans folk var til stede. Her beundrede vi en maskinpistol, som vi fik lov til at holde på, så på ammunitionen, og yderligere fik vi demonstreret plastisk sprængstof med en skøn marci-panduft. Det undrede mig meget, hvor Robert Birch Hansen havde fået godset fra, og hvorfor han oplyste Sigurd derom. Robert Birch Hansen har jo nok fået »varerne« på den før beskrevne måde, og det har så Svend fortalt Sigurd, som helt korrekt ikke fortalte det videre.

I Region 2's ledelse i Århus havde man fundet det praktisk at få organiseret en kæde af folk, der var villige til at huse en modstandsmand, der var nødt til i en akut

situation at forlade sin adresse og sit arbejde af arrestationsfrygt. De bad Dansk Samlingsmanden, dyrlæge Andersen i Aulum udbygge nettet i Vestjylland med nogle kontakter, hvor flygtningen kunne henvende sig og få anvist et brugbart og sikkert logi. Under arbejdet dermed dukkede han, der var fuldstændig ukendt for mig, op på Jenle en søndag eftermiddag, præsenterede sig og fortalte, at han havde fået mig oplyst og anbefalet af Agger. Han fortalte om formålet for sit besøg, som var at få min accept til at være en af disse kontakter, hvor man først henvendte sig, og at han var ved at finde logier rundt hos landboerne, som lettest kunne gemme en gæst, og jeg skulle så sende dem videre til en af disse mere blivende adresser. Her måtte jeg stoppe ham for at fortælle, at jeg havde den første af disse flygtninge gående ude i haven, hvor han var ved at rydde op og slå græsplæne. Så den samtale sluttede brat, da dyrlæge Andersen jo hurtigt kunne indse, at jeg ikke kunne påtage mig mere aht. til sikkerheden for så vel Helga og mig som for vores »logerende«.

Flygtningen havde Helga og jeg mødt en aften 3 til 4 dage før, da vi kom hjem fra byen ved 9 tiden. Han, en høj slank mand på ca. 30 år gik foran huset, hilste og spurgte om, vi var beboerne, hvortil vi jo svarede ja. Derefter præsenterede han sig og fortalte, at han kom fra Århus og skulle her møde en ven ved navnet »Leif«. Vi forstod ikke et ord og var yderst opmærksom på, at det kunne være en fælde af en eller anden art. Vi inviterede ham med ind for om muligt at kunne finde ud af sagens rette sammenhæng. Vi talte sammen en 1/2 times tid og spurgte på mange måder. Hvordan så denne »Leif« ud?

Hvornår var denne »Leif« kommet til os? Problemet var, at »Poul« ikke var der den aften, men dagen efter ville »Poul« komme tilbage. Ingen af parterne turde spille rent ud. Vi afsluttede med, at vi ikke forstod noget og ikke kunne gøre noget, men nu skulle jeg følge ham på vej og prøve at hjælpe ham til et værelse på et hotel. Vi talte videre på turen ind til byen, og jeg fik det indtryk, at han var rigtig og tilbød ham så natlogi for en enkelt nat, og vi skulle så se, om denne »Leif« kom i morgen, som flygtningen bedyrede, og kom denne »Leif« ikke, så måtte han forlade os. Jeg lod ham sove på Jenle, fordi vi jo alligevel havde fået sagt mere, end vi kunne snakke os fra! Den næste dag kom »Poul« og undskyldte meget, at han ikke havde fået fortalt om muligheden for, at der kom en ny logerende, og at vi heller ikke var underrettet om, at han var blevet døbt om til »Leif«. (Den mand, som kun kendte »Poul« under navnet »Leif«, var Søren Lund, der den 6. juni fik besøg af stikkeren Oscar Willy Baggersgaard, der senere blev likvideret af »Leif«).

En aften omkring den 23. juni – tror jeg – lød det i den engelske radio BBC »Karla«, så jeg måtte pludselig i gang med at kontrollere, om alle i gruppen, der skulle i funktion, var klar til gå i aktion. Gruppen måtte være kommet op på 10 mand, som jeg nu prøvede at få forbindelse med. Kontaktmanden til hele gruppen tog ikke telefonen og var heller ikke hjemme, da jeg senere ringede på døren til hans bolig. Han dukkede slet ikke op, og herefter afbrød vi forbindelsen med ham, der dog dukkede op som F-gruppemand efter befrielsen. En forbindelse til Hans Larsen og Svend Ryberg sikrede, at de alle var alarmeret. Jeg husker ikke alle.

Men der var Ryberg og hans lærling Aage Nielsen, Hans Larsens søn, Gunnar Borritz – lærling i Boston, salgschauffør Svend Aage Petersen, materialist Povl Madsen, boghandler Heine Andersen og jeg. Vi cyklede hver for sig spredt over en time og samledes som aftalt ved 23 tiden. Vi fordeltes, som jeg mente, det var rigtigt, nogle som vagt ved indkørslen til plantagen og resten over pladsen med 3 midt på pladsen på linie i vindretningen, forsynet med hver sin kraftige lygte. Vi hørte både tyske og allierede maskiner i luften, men ingen over vores plads, så vi pakkede sammen ved 2 tiden og begav os på vej hjem – igen enkeltvis. Jeg selv måtte 2 gange ned i grøften for at putte mig for tyske køretøjer, som vi kunne se på lang afstand, fordi de var de eneste biler, der kørte ude om natten med fuld lys på lygterne. I umiddelbar nærhed af vores plads Karla kom der den 4. august en sending ned med 2 faldskærmsmænd og nogle containere, som blev modtaget af en Struer gruppe. Da nedkastningerne begyndte i større mål hen på efteråret, flyttede modtagelsespladserne under Toldstrups ledelse syd for byen til Vinding og Sørvad og Ryberg overgik til sabotage og var her efteråret og vinteren igennem meget virksom og effektiv. Men ellers var juni måned uden episoder. Hvervningen til grupperne fortsatte i det små, og jeg fik en aften besøg af en kurer fra Århus, som Agger havde sendt videre til mig: En ung mand med et væsen og sprog, der kunne antyde en københavnsk student fra et intellektuelt miljø. Han blev hele aftenen og fortalte vist mest teoretisk, for noget praktisk fik jeg ikke ud af det. Efter besættelsen erfarede jeg hans rigtige navn, som han selvfølgelig ikke anvendte den

aften i juni 1944, Elias Bredsdorff. Et tilsvarende besøg fik jeg omkring den 1. juli. Gæsten var igen adviseret fra Agger. Vedkommende præsenterede sig som R. G. Petersen, og han var en noget senet ikke særlig høj person med et vist militærisk udseende. Han spurgte til, hvad vi havde udviklet os til, og hvad vi arbejdede med og fortalte selv ikke særlig konkret om modstandsbevægelsens planer for den nærmeste fremtid. På et spørgsmål om, hvordan jeg – om nødvendigt – kunne komme i kontakt med ham, svarede R. G. Petersen, at han om dagen arbejdede som elektroingeniør ved brunkulslejerne og boede på et opgivet hotel i Brande, men under et dæknavn, som han oplyste.

Jeg kendte godt ingeniør Petersen af omtale. Han havde i 1942 eller 1943 en kortere tid fungeret som ridelærer i Ridehuset på Lægårdvej, men det har altid undret mig, hvorfor han kommer dumpende lige efter Bredsdorff, som han godt vidste havde været her og hvorfor først nu. Men jeg tror i dag, at de 2 besøg var en manifestation af det diskrete skifte, der var sket i ledelsen af hele Frihedsrådets organisation. Den kraftige tilvækst, der skete i grupperne, havde ændret kommunisternes flertal til et mindretal, og den ekspertise i organisation og militær teknik, som det indledte samarbejde med officerskorpset havde tilført sagen, satte nye mennesker – alle militæruddannede – på næsten alle pladser. Det satte også mange udenfor indflydelse i kortere eller længere perioder, og den mistro, officerskorpset hele tiden havde haft til kommunisterne, resulterede i, at det var disse, der blev gået. Det ramte f.eks. Niels Aage Nielsen og hans gruppe. Selv turede han rundt syd for Århus et par måneder, og f.eks.

Knud og Leif, som Poul jo nu hed, beklagede sig over, at R. G. Petersen, også kaldet Midtjyske Petersen, ikke brugte dem og helst undgik dem. I juni var der sket det, at Bennike, der var regionsleder for Midtjylland, med Frihedsrådets billigelse havde overtaget al militærledelse i regionen fra den Jyllandsledelse, der startede den 18. januar i Århus, og da han selv havde egnede folk med sig, ønskede han at bruge disse, så uden at afskedige Niels Aage Nielsen gik Bennike udenom ham, og hans opgaver overlod han til sin kurer og højre hånd R. G. Petersen. Denne havde også sine egne folk, og disse fik Leifs og Knuds opgaver. Så de to begyndte at se sig om efter nye opgaver og tog forbindelse til likvideringsudvalget, der arbejdede fra Randers, og hvoraf en lokal præst var medlem. Udvalget samlede alle oplysninger og anmeldelser om stikkeri og andre forbrydelser mod danskere og kontrollerede rigtigheden deraf med hjælp af illegale kriminalbetjente. I graverende vidnefaste tilfælde dømte de disse folkefjender til døden, og disse farlige ordrer blev eksekveret af blandt andre men oftest af Leif for Midtjylland og Knud fra Nordjylland. Men ellers havde jeg ikke set meget til dem i juni måned. Svend var taget til Århus. Leif kom lejlighedsvis en dag eller to, og Knud rejste land og rige rundt på sit DSB månedskort og sov for det meste natten over kørende på de lange strækninger. Der følte han sig sikker, men ret megen modstand kan der ikke have været i det.

Det blev juli. Invasionen i Normandiet den 6. juni var kommet over det kritiske punkt, som vi her dog intet havde mærket til, men dog fulgt intenst i den engelsk radio. Ferie blev trods alt gennemført, og

det gav mere ro i gadebilledet, selvom vi alle måtte holde den indenlands. Selv havde vi lovning på at låne et lille sommerhus i Hvidbjerg ved Vejle fjord af arrestforvarer Nielsen, der var gift med en nær veninde til Helgas afdøde mor. Vi skulle feriere sidst i juli og i begyndelsen af august, men begivenhedernes udvikling i Århus fremrykkede pludselig ferieplanerne! Det skete således:

DEN 13. JULI 1944!

Jeg var den 13. juli 1944 som sædvanligt mødt i butikken kl. 8, og klokken 9 kom førstemanden fra Steenstrup, Niels Rigel, som var 1. sals lejer hos Vestergaard Christensen på Langelinie, ind i forretningen for at fortælle, at han klokken 6 om morgenen var blevet vækket af tyske betjente i 2 biler. De ville ind til Sigurd Vestergaard Christensen, der med familie (hustruen Ketty og drengene Bent og Lars) var taget på ferie på Mols; det fortalte han urostifterne uden at nævne Mols. Jeg tog omgående hjem og sendte Helga til Mols for at få familien væk fra ferieadressen: Vinhandler Erik Christensens sommerhus, inden den kom til tyskeres kendskab. Tilbage på arbejdet var mine tanker langt væk fra dette. Klokken 14 gik jeg til et aftalt møde på Hotel Schaumburg, som samtlige sportsklubber deltog i i anledning af en påtænkt idrætsuge, hvortil jeg skulle lave reklamen og presseomtalen. Under mødet bad overtjener Bertelsen mig komme til telefonen, hvor cykelhandler »Olympia« Christensen bad mig komme op til sig straks efter mødet. Inden dette møde sluttede, fortalte formanden for svømmeklubben Svenning Jensen, at klubben var kommet i vanskeligheder, fordi deres dommer til et svøm-

Adgangsbillet til Storebæltsfærgerne, januar 1944.

mestævne næste søndag var taget af tyskerne om morgenen. Dommeren hed Andersen og var dyrlæge i Aulum, og han havde for en måned siden været hos mig for at aftale nærmere om proceduren for hjælp og anbringelse af illegale, der var tvunget under jorden. Nu blev mine ører røde, og værre blev det, da jeg kom op til

Rationeringskort til rugbrød eller rugsigtebrød i maj 1944.

»Olympia«. Her fortalte Laurits Christensen mig, at de havde haft en kunde inde, som fortalte, at tyskerne om morgenen havde været på besøg hos kundens nabo, Karl Knude i Sørvad, som blev taget med i den ene bil. I den anden sad en forslået »Svend«, som Karen Knude havde set og genkendt, da hun fulgte sin mand ud.

Nu besluttede jeg mig for at forlægge adressen og aftalte med sygehuslæge Aksel Møller, at jeg kunne sove der om natten. Men forinden havde jeg ringet til min chef Jens Sinding, som holdt ferie på Venø. Vi skulle mødes kl. 8 i forretningen. Tilbage på arbejde og efter lukketid

gik jeg op til Aksel Møller og for at være så diskret som mulig, gik jeg af en lille sti på bagsiden af huset. I haven til et af de andre huse stod Hans Larsen og nussede i sin have. Jeg fortalte, hvad der var sket omkring mig i dagens løb, hvorefter han fortalte, at tyskerne om morgenen havde besøgt Robert Birch Hansen i Skovgården, men ikke fundet ham hjemme, og det havde nok noget at gøre med, at »Svend i Århus var blevet syg og nu talte i vilde«. Hvem der havde advaret, fortalte han ikke, og intet om hvor længe han havde kendt dertil. Jeg tror, han fortalte, at han havde forsøgt at få forbindelse til Agger i dagens løb, men uden resultat. Samtalen med min chef husker jeg ikke meget til, men det kom ikke bag på ham. Han og Hans Larsen kom i det samme missionshus.

Efter en rolig aften hos Aksel Møller og en tung søvn opsøgte jeg købmand Harry Petersen. Under navnet HP var han en vellidt og godt kendt formand for gymnastikforeningen, som var byens førende ungdomsforening. Jeg fortalte ham, hvad jeg havde været med til og bad ham påtage sig videreførelsen af arbejdet. Harry Petersen blev helt stum og bad så om betænkningstid til om eftermiddagen, hvor han sagde ja. Jeg informerede så godt jeg kunne, og vi aftalte at holde forbindelse.

Jeg var ikke særlig glad for at færdes i byen, hvor vi havde flere formodede meddelere gående rundt, så jeg fik flere forskellige til at komme til mig ad bagdøren i lægeboligen bl.a. Svend Åge Petersen, som havde været med i Feldborg. Jeg mente, at han var bedst egnet til at føre modtagergruppen frem til gode resultater. Han indvilligede deri med nogen nølen

og lod sig også hurtig udskifte med Ryberg, der både kunne og ville gøre arbejdet. Bortset fra at dette blev ændret til sabotage især af jernbanelinierne, så klarede han det meget flot med efterhånden 2 udvidede grupper. Efter endnu en rolig nat hos Aksel Møller var jeg tidlig oppe for at nå et morgentog til Århus over Struer, hvor jeg på stationen fik et glimt af Agger.

Der er ting ved disse dage, som jeg tit har tænkt over. Den måde jeg den 13. juli fik alle oplysningerne, som var så vigtige for mig er ikke ligefrem »fra de vanlige kanaler«. Kl. 9 kommer Rigel med den første og vigtigste om Gestapo besøget på Langelinie. Jeg kendte Rigel, men kun tilfældigt, så hvis han havde holdt sig udenfor, kunne det godt forsvares. Kl. 14 hører jeg om dyrlæge Andersen i en tilfældig bemærkning, som jeg let kunne have overhørt, og lige efter fortæller Laurits »Olympia« Christensen mig om en mand fra Sørvad, som tilfældigvis har overværet gestapoarrestationen af Karl Knude og som derpå tog til Holstebro for bl.a. at købe ind hos »Olympia«. Og der fortæller han om oplevelsen, som Laurits Christensen, der var den eneste mand i byen, som kendte til Sigurds og min forbindelse med Karl Knude, straks forstod vigtigheden af og derfor omgående påkaldte mig for at fortælle mig om kundens oplevelse. Disse oplysninger fik mig til at reagere og søge væk fra offentligheden. Senere støder jeg på Hans Larsen, som fortæller, at han havde hørt fra Århus, at Svend var blevet arresteret af Gestapo den 9. juli og nu var begyndt at tale. At han ikke havde viderebragt disse alvorlige oplysninger må skyldes, at han ikke kendte til Svend eller hans forbin-

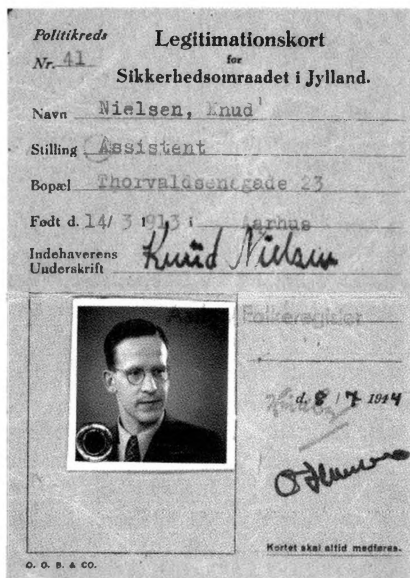
delse i byen og derfor ikke pålagde det nogen betydning. Foruden Hans Larsen kan kun Robert Birk Hansen have kendt til advarslen, som kommunisterne helt sikkert har sendt til deres medlemmer, og som også i første omgang reddede ham fra arrestation. At hverken Agger eller de af hans folk, som havde haft forbindelse til Svend, blev advaret kan kun skyldes dårlig kontakt i regionsledelsen, hvis manglende enighed hermed blev medvirkende til det uhyggelige resultat på ca. 20 arrestationer, som fulgte med Svend og Gastapos tur til Silkeborg, Herning, Aulum, Holstebro, Lemvig og Ringkøbing.

Da alt tyder på, at hverken Agger eller jeg blev eftersøgt i de første dage derefter, kan det tænkes, at Svend, der indimellem havde logi hos Sigurd, vidste, at familien var på ferie, og derfor kunne oplyses og samtidig kunne det være en advarsel for os. Svend kendte ikke Agger, derimod havde han besøgt mig flere gange og var også blevet ekviperet med blandt andet en frakke, som han var meget stolt af. Det var muligvis grunden for, at han holdt mig udenfor. Men hvad årsagen er til, at jeg gik fri på trods af 5 arrestationer i kredsen omkring mig, ved jeg ikke, men det reddede mig fra fængsel og måske noget værre.

Affæren var startet på oplysninger til Gestapo fra den århusianske storstikker Grete Bartram.

SOMMERFERIEN

Ved Helgas afrejse til Mols havde vi aftalt af sikkerhedsmæssige grunde at bruge en af mine gamle venner fra Horsens Roklub, Charles Pinnerup, som nu boede i Århus på Tøndergade 8, til kontaktpunkt. Efter ankomsten til Århus forsøgte jeg

Legitimationskort udstedt i Aarhus 1944 til forfatteren under navnet Knud Nielsen.

forgæves at ringe ham op, hvorefter jeg tog en taxi til Mols til vinhandler Erik Christensens sommerhus for at høre om Helgas besøg. Det havde resulteret i en omgående afrejse for såvel hende som hele den ferierende familie Vestergaard til Århus, og for sikkerhedens skyld vidste værtsparret ikke nærmere.

Jeg vendte derfor tilbage til Århus og ringede igen til Pinnerup, som nu var hjemme, og han kunne gladelig meddele, at Helga var hos ham, og at hun sammen med ham og hans kone om formiddagen havde været på banegården med hele familien Vestergaard Christensen. Denne var rejst til Fjellerad, hvor en af Sigurds brødre var mejeribestyrer, og her fik såvel Ketty som begge drengene bolig til kri-

gens afslutning. Pinnerup sluttede af med, at der nu var plads til Helga og mig i deres 2 værelses lejlighed, hvor de dog dagene før havde fået hjælp af deres underbo.

Vi tog gladelig mod tilbuddet, for der var godt en uge til vort lille lejede sommerhus i Hvidbjerg var ledigt, og vi trængte også til lidt ro for rigtigt at fatte vores nye og helt anderledes situation. Den ene dag var vi et velstillet ungt ægtepar med en sikker indtægt fra et godt job med et dejligt helt nyt velbeliggende hus og med en stor venneskare, og alt var nu udskiftet med en højst usikker fremtid uden bolig, uden indtægter og værst af alt uden at vide, hvor alvorlig Gestapos eftersøgning af mig ville blive, og om helvedet stadig ville være med mig under tilfældige razziaer og under modstandsarbejdet, som jeg havde til hensigt at fortsætte.

Efter et par dages forløb rejste Helga til København for at undersøge mulighederne for at bruge tiden til videre uddannelse af sin hobby, tilskæring og syning af dametøj og gerne på Margrethe skolen, som hun tidligere havde besøgt. Jeg tog en dag til Brande, hvor R. G. Petersen havde oplyst sin adresse på et hotel midt i byen for gennem ham at melde mig til yderligere deltagelse i illegalt arbejde, da mine egne forbindelser gennem tandlæge Agger var borte.

Midtjyske Petersen, som ved 12 tiden kom fra sit arbejde i brunkullene, var lidt irriteret over mit besøg, som sikkert heller ikke var særlig klogt, og han havde ikke noget at bruge mig til, hvilket nok var helt korrekt på det tidspunkt, hvor ledelsen nok selv gik rundt og søgte opgaver. På mit pres gav han mig en adresse i

Århus, som jeg kunne henvende mig på i et nyt forsøg. Det gjorde jeg et par dage senere med endnu mindre resultat. Jeg kom ikke inden for døren, som hurtigt blev spærret af 3 unge mænd med militært tilsnit, og de kendte hverken R. G. Petersen eller andre, og de havde ingen tilslutning til noget som helst. Det skulle da lige være væddeløbsbanen. Men på den anden side er det nok rigtigt, at de sendte mig væk.

Så tog jeg forbindelse til Vejle til arrestforvarer Nielsen for at høre om, på hvilket tidspunkt det lille hus ved siden af deres var ledigt, og da han hørte om vores situation, inviterede han os til at komme med det samme og til at bo i hans hus, til det andet var ledigt. Herefter takkede vi Charles Pinnerup og hans søde kone for opholdet og tog til Hvidbjerg, hvor der efterhånden skiftevis blev ryk-ind af Sigurd, Leif og Knud, som i forvejen var orienteret om vores ferieadresse, og yderligere havde Helga også inviteret sin kusine Gulle til et roligt sommerhusophold sammen med en københavnsk kursusveninde. At forholdene blev lidt ændret tog de roligt. På vejen derud tog Helga turen om Holstebro efter vores hund Lolly og noget ferietøj. Huset, som vi flyttede ind i nogle dage senere, var i forvejen for lille til os, en hund i løbetid, 2 veninder og 2 kurerer, så veninderne rejste ret hurtigt hjem, og vi søgte og fik et lidt bedre logi i halvdelen af et langt stråtekt hus og 14 dage senere den anden halvdel også. Ejeren boede i Vejle og man fortalte, at han var værnemager. Lollys løbetid gav os en del problemer for det første, fordi huset konstant var belejret af 6 til 8 hunde, hvoraf en stor schæfer en nat sprang ind af et lille vindue og faldt ned på veninderne, og fordi vi ikke kunne

færdes nogen steder uden lige så mange hunde efter, så vi blev hurtig et alt for kendt billede i byen. Selv på cykel til Børkop og uden Lolly fulgte hundene efter. Lige så til Fredericia, hvor vi lukkede en af hundene inde på toiletet på banegården.

Men ind i det nye logi rykkede Lolly, Helga og jeg og med fulgte Leif og Knud. Efter et par dage kom Leif efter en tur til Vejle med en ny gæst, som han præsenterede som sin chef, som manglede logi i et par dage, og som et par dage efter kom med Søren Lund, som vi kendte fra Holstebro, og endelig dukkede Sigurd op frisk fra Fjellerad, hvor han ikke kunne holde ud at gå længere. Leifs chef, som præsenterede sig som Bang, var en meget høj ung mand af udpræget universitets-type, og først efter krigen fik vi at vide, at han var medlem af Jyllandsledelsen og hed Niels Aage Nielsen, og at hans flugt fra Århus området var forårsaget af samme arrestationsbølge, som sendte os i illegalitet. Vi fik dog at vide, at han skulle være far og derfor skulle giftes. Det skete under opholdet i Hvidbjerg, og i stedet for bryllupsnat afholdt vi i huset en fest med alles deltagelse – dog uden bruden. Hertil havde jeg hentet en kasse øl i Fredericia på Tuborg depotet på et ølpas udstedt af depotbestyrer Alfred Johansen, Holstebro.

Men ellers var det sjældent, at alle var tilstede og især Knud, der var meget urolig, blev sjældent ud over en dag. Leif, som blev boykottet af R. G. Petersen, nød derimod ferien med enkelte undtagelser, der skyldtes hans nye arbejdsområde, likvidationer, og Niels Aage Nielsen havde sine møder med onkel Middelboe at passe.

Selv var jeg i Holstebro nogle gange. Omkring d. 1. august hentede jeg blandt andet min cykel, som jeg om morgenen kørte på til Tvis omkring ved roklubben, hvor jeg hilste på nogle morgenroere. Dagen før havde jeg talt med »Olympia« Christensen om at tage sig af Jenle og om at hæve nogle penge til mig og Sigurd af det, vi havde stående i vores fælles udstykningsjord.

Omkring den 25. august var jeg der igen på opfordring af HP, og da Grethe Fennestad havde lovet at tage sig af Lolly, som vi ikke kunne se mulighed for at passe vinteren igennem uden fast adresse, så tog jeg den med sammen med min cykel. Vi stod af toget i Vildbjerg og kørte op på landevejen, hvor vi snart blev taget op af Kaj Vium Andersen i hans lastbil. Vi tog ind til ham i hans hus ved åen på Skjernvej, og efter at vi havde spist aftensmad indlogerede han mig i sin svigermors lille hus på den anden side af vejen. Her puttede vi Lolly i en kurv og kørte derefter ned til Harrow Nielsens hus Enghuset på Østerbrogade, hvor HP og hans ven og højre hånd i modstandsarbejdet Svend Børge Müller var til stede plus en anden, som muligvis var Kaj Vium. Harrow Nielsen, som jeg kendte særdeles godt, overlod os et aflukket værelse, hvor HP først fortalte om de opnåede resultater og derefter kom til sagen, som var følgende: HP var gennem en mellemmand blevet opsøgt af Walbjørn Christensen, som foruden at være kommunens anlægsarkitekt for kirkegårde og grønne områder var en højt respekteret dirigent for et stort og godt FDF orkester. Han fortalte HP, at han var blevet opfordret af kræfter udenfor byen til at oprette og lede en bystyrelse – senere kaldet en lokalkomite – der skulle

varetage både det lokale modstandsarbejde og alle borgernes forhold og forsyninger under den afslutning af besættelsen, som vi nu kunne skimte.

Det var lige så nyt for mig som for HP, der ikke var meget for at underlægge sig noget helt ukendt, men jeg kunne vurdere, at det lød som en fornuftig løsning på alle de kommende opgaver, som HP jo heller ikke kunne magte alene.

Så jeg foreslog ham at sige til Walbjørn, at han var indforstået med, at denne fortsatte sit arbejde med blandt andet oprettelse af de kommende M grupper, men at HP selv fortsatte sit selvstændige arbejde med modstandsgrupperne til såvel sabotage som nedkastning. Efter at have drøftet sagen lidt accepterede HP den og gennemførte den med fint resultat til og med fredsslutningen.

Senere hen blev det klart for mig, at den store udvidelse af både mandskab og arbejde, der fulgte med oprettelsen af disse lokalkomiteer, var et resultat af et ønske fra SOE. Man ville have mere check på mulighederne for på bedste vis at kunne gennemføre en eventuelt invasion eller afslutte krigen på værdig vis, og dertil hørte mænd, våben og styring.

Det har undret mig meget, at vi aldrig dengang mærkede noget til, om alle de mange mere fastboende beboere spekulerede på, hvad det langvarige rend af de mange unge mænd var for noget. I hvert fald fik vi lov til at være i fred selv med vore mange hanhunde. Men måske vidste de alligevel noget, for når jeg om morgenen de dage, hvor slagteren havde åbent, kom ind i den velbesøgte butik, blev der stille indtil jeg igen forsvandt. Og mærkelig nok fik jeg altid hvad jeg bad om i ri-

gelig mål, hvilket arrestforvareren var misundelig over.

Men sommeren gik og vort lejemål udløb den 31. august, og den 1. september forlod vi alle Hvidbjerg i taknemmelighed over en på trods af forholdene god ferie.

FRA SEPTEMBER 1944 TIL JANUAR 1945

Den første september pakkede vi sammen i strålende sol. Helga rejste sammen med Niels Aage Nielsen og vist nok Sigurd Vestergaard Christensen (»Ole« nu) til Silkeborg, hvor hun skulle præsentere Niels Aage Nielsen for en ven, Svenning Jensen, som var forretningsfører for den store manufakturhandler Peter Jessen. Desværre var der igen razzia i byen, så ingen turde binde an med illegale personer, og Niels Aage Nielsen måtte meget igennem inden han gav op og tog sin cykel og kørte ud i oplandet til Feddersen, Region 2's militære leder. Helga rejste videre til Holstebro for nogle dage senere at rejse til Middelfart til vores gode venner keramikfabrikant Fridthjof Sejersens, hvor vi havde aftalt at mødes og hvor også »Leif« og »Ole« var velkommen.

Selv rejste jeg med »Leif« og vist nok Søren Lund til Fredericia, hvor vi under en tur i byen, medens vi ventede på tog, traf en af mine gamle kammerater fra dengang, jeg arbejdede i Silkeborg – skotøjshandler Svend Hansen, som støttede »Leif« med 500,- kr. »Leif« og jeg tog derefter toget til Middelfart, hvor vi op søgte keramikfabrikant Sejersens, som havde lejet en rummelig villa nord for byen med adgang direkte til Lillebælt. Hertil kom nogle dage senere Helga og så igen efter nogen tid »Ole«, så der blev

Legitimationskort udstedt i Aarhus 1945 til forfatteren under navnet Axel Kristensen.

også fuldt hus hos Sejersens. Igen skulle jeg bruge mine evner som indkøber, hvorfor jeg en dag kom hjem med en halv ko, som vakte vild jubel. Gæsterne her kom og gik lige som i Hvidbjerg. Forskellen var, at nu begyndte »Ole« og »Leif« at arbejde sammen i likvidationsgruppen. Jeg tog til Holstebro den 18. september, hvor jeg blev indlogeret hos Fennestad på Struervej i det hus, han senere solgte til sagfører Poul Steffensen. Hvad grunden til besøget ud over at skifte sommergarderoben ud med noget vintertøj var, kan jeg ikke huske. Men om aftenen mødtes jeg med Harry Petersen og S. B. Møller på Harry Petersens kontor. Det var i en periode med strejker over hele landet, og vi blev enige om at få organiseret en sådan til den 20. Organiseringen af en sådan strejke var

Politikreds
Kbhvn. **Legitimationskort**
Nr. for
danske Statsborgere.

Navn Helga Marianne Christensen,
Stilling Medist,
Bopæl Holmestien 14,
Født d. 9 15 1918 Kbhvn.
Indehaverens
Underskrift Helga Christensen.

København statistiske Kontor
Folkeregistret

a. 3 17 1944

[Handwritten signature]

Kortet skal altid medføres.

Legitimationskort udstedt i Aarhus 1944 til forfatterens kone Helga Marianne Christensen.

noget med plakater og løbesedler og det fik vi nok lettest trykt på Holstebro Avis på Stationsvej ved siden af Krabbes Hotel, tænkte vi. Faktoren der var en lille kvik mand, jeg tror han hed Bruun. Ham fik vi til at hjælpe os med at få trykt en opfordring. Det blev ikke en stor plakat, men en pæn løbeseddel, som vi begyndte at putte i brevsprækkerne i nærheden af trykkeriet, og jeg gik lidt sent i seng den nat i kvistværelset på Struervej. Jeg blev lidt senere vækket af kraftige støvletramp nedenfor vinduet, der vendte ud til nabo-husets gård. Det viste sig at være nogle danske vagtværnsfolk, som af en eller anden grund undersøgte gårdene ret så nøje. Jeg var tidligt oppe og fik lidt morgenmad af en søvngig Grethe, som lånte mig hendes stærkt mishandlede cykel, som jeg skulle stille på stationen i Struer. Først

tog jeg dog en tur til Jenle efter vinter-tøjet. Lige inden jeg kom derud, traf jeg en vagtmand, som jeg kendte som kunde i Boston. Han standsede mig og fortalte, at han hver morgen kom forbi Jenle og også lige havde været der forbi. Han havde flere gange set biler og tyskere der, og nu ville han gerne køre med mig derned for på den måde at hjælpe mig til ikke at gå i en eventuel fælde. Vejen blev meldt fri, så jeg gik ind i huset og skiftede hurtigt om og pakkede derpå mappen, jeg havde med, med noget tøj og forsvandt til vores begges lettelse! Nu gik det raslende til Struer, hvor jeg måtte vente nogen tid, fordi der var forsinkelser. Endelig kom toget afsted, så vi nåede ved tolvtiden frem til Viborg, hvor der var luftalarm uden overflyvning, så der bredte sig et rygte om angreb på politiet. Da vi ved 18 tiden nåede til Langå, blev rygterne til kendsgerninger. Og så endelig ved 22 tiden var vi i Århus, hvor banegårdshallen var overfyldt af danskere og tyskere, og hvor jeg løb ind i »Ole«. Jeg havde anmeldt min ankomst til Pinnerup til klokken 14, så de var noget urolige. Dagen efter, der var »togløs«, lånte jeg en cykel for at køre til Middelfart og nu gik turen til Skanderborg og derpå Horsens, hvor jeg spiste lidt frokost hos min mor, og derefter gik turen over Vejle, Fredericia til Middelfart.

Her var alle samlet, og alle var noget afventende for, hvad der nu skulle ske i landet, efter at politiet var blevet taget. Den sidste dag i måneden rejste Helga til København, og nogle dage efter rejste jeg til Århus for i forhallen på Århus rådhus at møde en mand ved navn »Steffensen« i et bestemt vindue. Han viste sig efter krigen at hedde Strange Petersen, og han var

denne dag i begyndelsen af oktober sammen med »Bang«, som jeg jo havde sagt farvel til for en måned siden nede i Hvidbjerg. Resultatet af mødet blev kun småting, for »Steffensen« havde ligesom alle andre i den illegale tjeneste ikke meget at lave endnu. Dog havde »Steffensen« en lille forsigtig lærer, der var kurer i Midtjylland, og denne kunne godt tænke sig lidt ro en tid! Jeg blev derfor sendt på en tur over Viborg, Skive, Lemvig og Holstebro, hvortil jeg kom den 5. oktober, og hvor der var stærk postyr over arrestationen af de 2 Colstrupper. Årsagen dertil var en bagatelsag. Den ca. 20-årige Mogens Colstrup var med i en sabotagegruppe under Rydberg, og han var kommet i besiddelse af en ældre pistol, som han gemte i sin onkels forretning på Struervej. Her fandt bydrengen den og tog den og gik ud og viftede med den på gaden. Han må være blevet anmeldt, for Gestapo hentede begge Colstrupperne. I Mogens gruppe var der 12 mand, som nu alle frygtede, at han ville blive tvunget til at tale, og derfor ville de alle væk, inden det var for sent. Ingen vidste, hvordan man greb en sådan situation an, og det gjorde jeg heller ikke, men jeg fik da ordnet det sådan, at alle fik tilbud om i løbet af natten eller tidlig morgen at komme på jernbanestationen i Herning, men aldrig mere end 2 sammen. Der ville jeg så være for at tale med hver især om, hvordan de selv kunne klare sig i deres nye situation som illegal. Der stod jeg uden hverken autoritet, konkret viden eller hjælpemidler så som penge og flugtdresser og drøftede mulighederne for hver især. Men det lykkedes da! 2 mænd, Gustav Hansen og Aage Sørensen kom til Århus, hvor jeg senere beskæftigede dem med arresta-

tionslisterne, da den tid kom i januar. Men ellers havde Mogens vist klaret sig under Gestapos forhør, for flere af de bortrejste vendte ret snart uhindret tilbage.

Selve kurerturen var egentlig en fiasko: I Viborg kom jeg en aften til en pæn borgerfamilie, som vist havde et par gæster. De kendte intet til noget som helst og ville ikke snakke med mig. I Skive havde jeg et møde på et konditori. Kontakten var god nok, men hverken han eller jeg havde noget nyt at fortælle! Jeg rejste til Århus igen, og vi blev enige om at se tiden an, så jeg tog lidt rundt til venner og bekendte, som alle gav husly og ophold. Det var i Skanderborg en gammel skolekammerat, Åge Madsen, direktør hos Blom og Søn (landbrugsmaskiner); han og jeg mødes fortsat hvert år. Det var i Horsens hos en ungdomskammerat, viktualiehandler Gunner Lindskov, som jeg desværre har mistet forbindelsen med, efter at den havde holdt i mange år. Igen var jeg også hos Sejersens i Middelfart, og endelig var jeg også hos fætter Hans, der som ungkarl levede på en nykøbt gammel gård uden for Slagelse. I Århus, hvor jeg opholdt mig en del, belastede jeg især min søster og svoger i Åbyhøj og Charles Pinnerup. Når jeg var i København, var jeg ofte indlogeret hos Ketty Vestergaards mor og stedfar. De boede i en meget stor lejlighed på første sal i Istedgade.

Her handlede Alfred Johnsen (Ketty Vestergaards stedfader) med velourgardiner, som han gennem annoncer opkøbte fra private og derpå solgte til byens møbelpolstrer. Når Johnsen var ude for at købe varer, hjalp jeg med at passe butikken og rydde op på hylderne m. m. Når jeg var i København, gjorde jeg gerne no-

HOLSTEBRO, den 26 NOV. 1945

De underrettes herved om, at der hos Dem fra og med den 29. November d. A. vil blive indkvarteret

1 danske Arbejdere.

Indkvarteringen er med Forplejning, saafremt vedkommende ikke selv kan skaffe sig Kosten.

HOLSTEBRO BYRAADS
INDKVARTERINGSKONTOR
Tlf. 769.

Herr Forretningsfører Axel B. Christensen,
Aalunden,
h e r .

Besked om indkvartering af en dansk arbejder, 1943.

gen gavn for Boston i Holstebro ved at besøge alle vore leverandører og at presse dem for varer. Det skal bemærkes, at hr. Sinding hver måned satte min gage ind på en konto i Holstebro Bank, uden at jeg vidste det, og hvor jeg efter hjemkomsten omkring 1. juli 1945 kunne hæve et pænt beløb. Flot gjort og lige så flot var tobakshandler Martin Schmidt, der hver måned sendte en pakke med cigarer, cecurrer, shagtabak og cigaretter til min søster Ellen i Åbyhøj. Hverken jeg eller omgangskredsen savnede noget deraf på noget tidspunkt. Pengene til livets opretholdelse hævede vi på vor egen konto, som vi havde i samme bank. Kontoen blev yderligere forøget, da vi hen på vinteren solgte Jenle, som vi var bange for at have liggende ubeboet hen. Yderligere hævede vi

som før nævnt på det overskud vi havde i en udstykningspekulation, og endelig betalte Frihedsrådet mig noget i de sidste måneder.

Tirsdag den 12.12. 44 mødte Sigurd op hos Johnsen. Han ville gerne blive der, til han kunne komme med toget tilbage til Jylland, og det kunne man jo ikke hver dag. Vi blev enige om at følges ad, for jeg ville af en eller anden grund gerne med. Vi var i forvejen enige om, at vi alle 6 fra Holstebro gerne ville modtage en invitation til juledagene fra Helgas og Sigurds fælles møster på Brandborggård i Tylstrup. Først senere blev jeg kendt med, at Sigurds uventede besøg i København skyldtes en likvidering af en stikker, kontorist Tage Hedeager, fra Århus. Stikkeren havde »Ole« fået ram på uden for

travbanen. Hjemrejsen skete vel omkring den 14., men gik i første omgang kun til Korsør, hvor al færgetrafik var indstillet på grund af nedkastede miner i bæltet. Sammen tog vi så ud til fætter Hans, hvor vi boede hyggeligt i et par dage og intenst fulgte situationen i Korsør. Da vi øjnede en chance for at komme over, tog vi til Korsør, hvor Sigurd og jeg skiltes, da Sigurd af en eller anden grund ville rejse alene. Muligvis ville han skåne mig: Risikoen for at blive taget ud, når vi gik til eller fra borde, var stor, så stærkt eftersøgt som han var. Efter et lille ophold hos min søster Ellen og hendes mand Richard Gottliebsen, Haslevej 8, Åbyhøj, hvortil Helga også kom, rejste vi til Tylstrup.

Jeg vil lige indskyde, at indtil fætter Hans i efteråret 1944 rejste til Sjælland, havde han bestyret sin mors gård, kaldet Nygård, i Stensballe – beliggende lige uden for bygrænsen i Horsens. Her besøgte jeg ham og moster Anne ret tit, også engang hvor jeg gennem Steffensen havde fået en opfordring til at møde en mand med Århus Stiftstidende i lommen på banegården i Århus. Denne mand var helt sikkert en militærmand fra »onkels« (Jyllandsleder/generalmajor Bennike) afdeling, og han fortalte, at ledelsen havde brug for og ønskede at overtage en landejendom til forskellige formål og hertil havde de brug for en bestyrer, en rask, ung og enlig landmand, som de kunne stole på og regne med. Det var ligesom om, de vidste noget om fætter Hans, som jeg lovede at kontakte og tage med til et møde i Silkeborg, hvor man mente at have et acceptabelt tilbud på en ejendom med en passende beliggenhed. Hans og jeg dukkede op på det aftalte tidspunkt og sted og traf også en mand, der dog

ingen afgørelse kunne træffe, vel fordi ideen var forladt. Men sådan gik det ofte for sig i efteråret 1944.

Vi kom til Tylstrup fredag den 22.12 og vi seks: Sigurd med Ketty og de 2 drenge samt Helga og jeg flyttede ind ligesom Helgas kusine Gulle og hendes 2 søstre med mænd i den store 4 længede, velbyggede og rummelige gård beliggende i udkanten af Den store Vildmose. Foruden noget personale boede her de 3 pigers moster, vistnok Maren, og pigernes bror, en kraftig ung mand på ca. 18 år, som var i gang med uddannelsen til landmand for senere at bestyre gården og til sidst at overtage den.

Her holdt vi alle både jul og nytår med daglig morgenmad bestående af grønlangkål. Afrejsen må være sket den 2. januar 1945 og gik over Århus for mit og Helgas vedkommende til København. Helga for at fortsætte tilskærerskolen og jeg for som sædvanligt at aflægge nytårsbesøg hos alle Bostons leverandører. Jeg havde igen boet hos Johnsen eller for Sindings betaling på hotel Hafnia, og Helga boede hos bankkasserer Thiel på deres dækadresse i Svineryggen. De, der var svigerforældre til læge Aksel Møller, var eftersøgte kommunister.

ARRESTATIONSLISTEARBEJDET, JANUAR-MAJ

Herefter kan jeg huske, at jeg i København fik en opfordring til at komme til Århus, hvor man nu havde en opgave til mig, men jeg kan ikke huske, hvordan jeg fik opfordringen.

I Århus mødte jeg igen »Steffensen« på rådhuset, hvor han denne gang havde et værelse, som han stort set disponerede over. Her fortalte han mig, at man nu

havde fået til opgave at udfærdige et kartotek over alle, som man efter krigens afslutning kunne have noget udestående med, hvad enten det var stikkere, værne-magere eller andre, der enten havde mod-arbejdet danske interesser eller styrket tyske. Man var startet i samarbejde med politiet og andre grupper blandt borgerne og ønskede, at oplysningerne skulle samles i en mere fast ramme med en egentlig ansvarlig ledelse. Hertil kunne »Steffensen« gerne se mig, og jeg ville gerne påtage mig det. Ret hurtigt derefter fik jeg udleveret kartoteket, som indeholdt en del allerede udfyldte kort. I første omgang fik jeg det installeret i Åbyhøj hos Ellen og Richard, hvor jeg selv boede på sofaen i stuen. Jeg fik yderligere en del løse sedler med navne og oplysninger om diverse formodede forbrydelser mod landet, og disse skulle også journaliseres.

Arbejdet begyndte på Haslevej 8, hvor jeg i lejligheden havde dagen til min rådighed, når Ellen og Richard var gået på arbejde. Ikke alene skulle oplysningerne samles i skufferne, men yderligere skulle de overføres på lister, der blev samlet i nogle hæfter, som cirkulerede til de udvalgte personer, som man formodede kunne vurdere anklagerne og eventuelt supplere oplysningerne. Vigtigst her var en gruppe kriminalbetjente som levede illegalt i byen, heriblandt Johan »Joni« Nielsen og hans ven Einar Hansen, som aldrig overvandt eftervirkningerne fra denne periode. Med denne gruppe udvekslede jeg daglig oplysninger ved et hurtigt besøg på et reklamebureau, hvor »Jonis« kone var telefondame. Men derudover hentede jeg på aftalte tidspunkter nye oplysninger forskellige steder som f.eks. hos en skoleinspektør i Paradisgade, i en tele-

funkiosk på Bispetorvet, en præst osv. Det var for meget både at bo og arbejde på Haslevej 8, så »Steffensen« skaffede mig plads til mit arbejde andre steder. Først hos et forsikringselskab på Bispetorvet, så i en tom lejlighed og sluttelig i et dejligt værelse nær Hotel Royale, hvor jeg også selv flyttede ind. Besværet med de ubekvemme arbejdspladser i forhold til mit logi og færdslen rundt i byen til aftalte tider efter nyt og aflevering af journaliserede lister fik mig til at opsøge Gustav Hansen, der som tidligere nævnt var gået under jorden den 5.10.44. Han boede sammen med Åge Sørensen, der nu var handelsskoleelev, og de ville gerne hjælpe mig med maskinskrivningen, og til gengæld skaffede jeg dem en ugentlig betaling fra »Steffensen«. I forbindelse med mit arbejde med krigsforbryderkartoteket blev jeg bedt om at opsøge nogle personer på ledelsesplan, som gerne ville overbevise sig om, jeg nu også kunne stå mål med deres forventninger, her i blandt den kendte præst og senere professor Prenter og en faldskærmsmand ved navnet »Dahl«, som efter den 5. maj hed Toft Christensen og som var ham, der et par dage før befrielsen havde likvideret 2 fremtrædende tyske gestapofolk i restauranten på Hotel Royale.

Først i marts måned fortalte »Steffensen« mig, at der var kommet nærmere instruktioner om sorteringen af oplysningerne i 3 grupper og opstilling af lister for hver af de 3 kategorier. For at vi skulle være helt klar over, hvad de nye instruktioner indebar, ville han bede mig om at tage til København nogle dage i denne måned og der opsøge landsledelsen for det illegale arbejde. Det ville jeg gerne og så kunne jeg jo passende holde fødselsdag

L e g i t i m a t i o n s k o r t .

=====

Fulde Navn: .. Axel H o l m

født den: .. 14-7-1918 i .. Horsens

Stilling: .. Sekretær

Bopæl: .. Hotel " Ansgar ", Banegårdsplads, her

der er beskæftiget i Internatet, her Tilladelse til nødvendig Ind- og Udpassage.

Internatet "Marselisborg"

Den 15/5 1945.

A. Holck
Overbetjent.

Legitimationskort til forfatteren under navnet »Axel Holm« med tilladelse til færdsel mellem bopælen Hotel Ansgar og tjenestestedet Marselisborg, 15. maj 1945.

derovre sammen med Helga, som jeg jo ikke havde set siden midten af januar. Desuden kunne jeg gøre gavn for min gage fra Boston ved at skaffe nogle varer fra vores leverandører til Bostons tomme butiklokaler. Så vel omkring den 12.3.45 – i hvert fald den ugedag, hvor toget kørte – rejste jeg til København med færgebillet og togbillet i orden. I første omgang blev det med færgebillet ikke af så stor betydning, for da toget stod på Nyborg station, fik vi, alle passagererne, at vide, at der denne dag ikke blev overført nogen danskere, for færgerne var fyldt op af tyske flygtninge. Hvad gør så ca. 2.000 passagerer, som lige havde fået at vide, at byens hoteller var optaget? Ja, situationen var kendt i byen, så byens borgere mødte op i hundredvis og tilbød sengepladser under

mange forskellige former, og vi var 4-5 forholdsvis unge mænd, der fulgtes ad ud i yderkanten af byen til en villa, hvor vi alle kunne være. Men hvad med maden? Ja, det blev en gang brasede kartofler uden kød på byens førende hotel, som var stopfyldt af sultende rejsende.

Vi kom vist lidt sent i seng, men stillede næste dag ved 9 tiden ved færgen og kom et par timer senere afsted på en helt overfyldt færge. Sejlturen og togturen til København tog resten af dagen, der sluttede med en afskedsbajer i Trommesalen sammen med de rejsende fra kupeen, nu havde vi jo tilbragt et par dage sammen! Den ene skilte sig stærkt ud fra resten. Det var en københavnsk engros kartoffelhandler, som havde været i Jylland for at få lavet nogle leveringskontrakter på ef-

Indbydelse

TIL

»DEN ILLEGALE PRESSES FEST«

*

J April 1942 udkom det første illegale Nummer af „Frit Danmark“, og i April i Aar gaar „Frit Danmark“ ind i sin 5. Aargang. I den Anledning har FRIT DANMARK's Hovedledelse beslutter at indbyde til „Den illegale Presses Fest“ Lørdag den 30. Marts i Aar, hvor FRIT DANMARK's illegale og legale Medarbejdere fra hele Landet for første Gang kan mødes, og hvortil der ogsaa vil blive indbudt Repræsentanter for en Række andre illegale Blade, ligesom der vil komme Repræsentanter for den norske illegale Presse og for de svenske Blade, som støttede den danske Modstandskamp i de vanskelige Aar. Københavns Kommune har velvilligt stillet Raadhushallen til Raadighed, og Statsradiofonien vil foretage 45 Minutters Reportage fra Festen.

Denne foreløbige Indbydelseskort, som er udstedt af Aarhus Gruppen, gælder som strengt personlig Indbydelse for

Hr. Axel Christensen m. Frue
(Navn og Stilling)

Holstens

(Adresse)

til at deltage i „Den illegale Presses Fest“ Lørdag d. 30. Marts 1946 Kl. 19 i Raadhushallen i København.

Da der for Festens Deltagere vil blive serveret Smørbrød, Øl og Kaffe, er vi nødt til at afkræve Deltagerne en Entré paa 5,00 Kr.

Hvis De ønsker at deltage i Festen (hvis foreløbige Program De vil kunne se paa Bagsiden af denne Indbydelse), beder vi Dem omsaaende afvise Blanketten fornøden og i udfyldt Stand indsende den til FRIT DANMARK's Sekretariat, Nørre Voldgade 11, København K., hvorefter De vil faa tilsendt et gyldigt Adgangskort til Festen. Af Hensyn til Festens Arrangement maa Tilmeldingen finde Sted snarest muligt og senest inden den 15. Marts.

FRIT DANMARK's Hovedledelse

N. B. De Raadhushallen kan kun rumme højst 1000 Mennesker til Festen, saa Tilmeldingen bliver nødt til at foretages snarest muligt. Hvis De ønsker at deltage i Festen, beder vi Dem omsaaende afvise Blanketten fornøden og i udfyldt Stand indsende den til FRIT DANMARK's Sekretariat, Nørre Voldgade 11, København K., hvorefter De vil faa tilsendt et gyldigt Adgangskort til Festen. Af Hensyn til Festens Arrangement maa Tilmeldingen finde Sted snarest muligt og senest inden den 15. Marts faa endelig Besked, om Adgang til Festen er sikret.

Indbydelse til »Den illegale Presses Fest« i København marts 1946 for forfatteren med frue.

terårets nye høst. Han lignede og var klædt som Osvald Helmuth og han var om mulig endnu morsommere. Han inviterede mig og Helga på middag ude i Vanløse, hvor han boede og handlede fra. Da var alt det morsomme gået af ham, for det passede ikke konen med det ekstra besvær.

Fødselsdagen husker jeg ikke spor om, men dagene blev brugt til indkøbsforsøg for Boston indtil den 21.3.45, hvor jeg gennem nogle kontakter havde fået en aftale med lederen af landskartoteket, jeg tror nok kl. 9.30 i en stor og pæn restaurant »La Reine« beliggende på Søtorvet.

Han viste sig at være en lille og kraftig mand med en fedtet kasket og upyntet – med sig havde han den kontaktmænd, som Århus benyttede sig af i København. I løbet af et par timer gennemgik vi, hvad jeg havde brug for at vide og nød derpå en kop kaffe. Da vi sluttede, gik han og jeg op ad Gothersgade mod Nørrevoldgade. Inden vi kom til hjørnet, lød luftalarmen, og vi dækkede os ind i en port. Men så lød der pludselig brag fra eksploderende bomber og flyvemaskiner. Vi blev nysgerrige og gik frem til hjørnet af Nørrevoldgade. Luften var tyk af støv og røg og ned mod os kom i højde med ta-

Foreløbigt Program

for

» DEN ILLEGALE PRESSES FEST «

i Raadhushallen i København Lørdag
den 30. Marts 1946 Kl. 19,00 præcis

1. Velkomst ved en Repræsentant for Københavns Kommune.
2. Prolog skrevet af Poul la Cour.
3. Professor Mogens Fog taler.
4. Hilsen fra Norge: Forfatteren Johan Borgen.
5. Inger Hagerups Digt til den illegale Presse læses.
6. Hilsen fra Sverige: Forfatteren Fredrik Strøm.
7. Ture Nermann læser et Digt til den frie Presse.
8. Korte Taler af danske illegale Pressefolk.
9. Fællessang skrevet af Otto Gelsted.

Efter en Spisepause (Smørrebrød, Øl og Kaffe) vil Festen fortsætte med
forskellig kunstnerisk Underholdning, Taler, Sange m. m.

Aftenens Konferencier er: Dr. med. H. Lefèvre.

Festen er senest afsluttet Kl 22,45.

Program for »Den illegale Presses Fest« i København marts 1946 for forfatteren med frue.

gene 5 til 6 engelske maskiner, der lavede et frygteligt spektakel. Lige oven over os i gaden gik de ind over Botanisk Have og måtte stige noget for at komme over væksthushusets glaskuppel, hvorefter de gik ud over sundet. Her skiltes jeg fra min ledsager, som jeg senere genkendte som advokat Carl Madsen, kommunisten, der efter krigen blev konstitueret som ekstraordinær statsadvokat med den opgave at få alle i hans store landsdækkende kartotek retfærdigt straffet. Jeg forsøgte – om end forgæves – gennem en strøm af tudende ambulancer at komme forbi Shellhuset, som jo var målet for bombningen.

Over alt var trafikken lagt om og gader var spærret.

Dagen efter rejste jeg hjem igen med en tilsvarende forsinkelse, for da vi kom til Korsør, var al færgetrafik indstillet, og denne gang på grund af nedkastede miner. Vi ventede et par timer i håb om, at stryningen kunne blive gennemført, hvad der desværre ikke skete. Alt logi i byen var udsolgt, men returnering til Slagelse var jo en smal sag, og det forlød, at der var værelser at få dér. Det lykkedes også på et lille hotel overfor banegården, som stadig er i brug den dag i dag. Der fik vi også god mad. Bagefter gik vi, et lille selskab

KØBENHAVNS KOMMUNALBESTYRELSE

HAR HERVED DEN ÆRE AT INDBYDE

Hr. Niemand Axel Christensen

TIL MODTAGELSEN PÅ RÅDHUSET
FREDAG DEN 3. MARTS 1950 KL. 17
I ANLEDNING AF
FRIHEDSFONDENS LANDSMØDE
I KØBENHAVN

Indgang ad hovedporten mod Rådhuspladsen, hvor dette kort
bedes forevist · Daglig påklædning · Kortet giver kun adgang
for den, på hvis navn det lyder. Hvis indbydelsen ikke benyttes,
bedes den tilbagesendt til Rådhusforvalterens Kontor,
København V.

Indbydelse til fest i anledning af Frihedsfondens årsmøde marts 1950.

derfra, på et dengang kendt danseetablissement, hvor vi morede os til lukketid. I selskabet var en ung boghandler fra Horsens, som havde en ekspeditrice fra forretningen med. Da de 2 ikke mødte op til den aftalte morgenmad, spurgte vi til dem

og fik den besked, at et vagtværnshold på kontrol på hotellerne ved 2 tiden om natten havde taget dem med, fordi de uden at være gift sov på samme værelse. Stærk forargede gik vi en 4-5 mand hen på politistationen, hvor vagtværnet nu holdt til,

for at få dem ud hurtigst muligt af hensyn til færgen, som vi vidste snart ville afgå fra Korsør. På stationen så vi de 2 ikke gifte fik udleveret seler og bæltter og alle rejseartikler, og sammen nåede vi alle færgen. Jeg gjorde et stop i Horsens hos min tidligere nævnte gode ven, hvor jeg sov sammen med hans børn, som sov i den øverste køje ! Hjemkommet til Århus aflagde jeg rapport til »Steffensen« hvorefter vi omgående gav os til at indrette kartoteket efter de nye retningslinier og at lave lister over de 3 grupperinger, som var gruppe A, de tvivlsomme som vi ikke spekulerede mere på, gruppe B, som var til nærmere undersøgelse hos de illegale betjente og gruppe C, som var de sikre tilfælde, som vi allerede nu vidste skulle interneres til retsforfølgelse eller til beskyttelse mod overgreb fra hævngrigige danskere.

Og det gik tiden med indtil maj måned, hvor Helga og jeg i mellemtiden havde holdt påskeferien sammen på Hotel Vejlefjord. I den periode holdt »Ole«, »Leif«, Richard og Ellen og jeg forbindelsen vedlige med hinanden. Fridthjof Sejersen og hans kone Oda var også en del i byen, hvor de boede hos en kollega, som jeg også traf en del.

I april måned kunne vi se, at nu nærmede tiden sig, hvor vi skulle bruge det, vi havde opbygget, og da lokalkomiteen jo skulle være ansvarlig for arrestationernes berettigelse, skulle den jo også vide lidt om, hvad vi arbejdede med, og derfor måtte vi fremstille nogle hæfter, ikke alene med navnene på de mulige emner, men også med en begrundelse for arrestationen. Disse hæfter cirkulerede mellem medlemmerne, så de havde noget at bygge deres ansvar på. Fredag den 4. maj fik jeg besked på at henvende mig til skolein-

spektør Hågerup med de færdige arrestationslister plus den gruppe, som var til overvejelse. Mødet foregik i en villa liggende på Strandvejen syd for Århus. Her var et større selskab samlet i en stor stue om et langt bord. Ved den ene bordende blev jeg placeret, og for den anden residence en pæn stor mand med autoritet. Jeg tænkte ved mig selv, at denne store og pæne mand måtte være en missionsk manufakturhandler, og det var kun delvis rigtigt, for jeg mødte ham senere, da lokalkomiteen stod offentligt frem, som biskop Skat Hoffmeyer. Deltagerne havde vist et stort mødeprogram, men skulle først lige have ekspederet mig. Efter nogle spørgsmål, som må være besvaret tilfredsstillende, meddelte de mig, at den foreviste arrestationsliste på ca. 500 navne af kartotekets ca. 1600 navne var accepteret, og nu kunne jeg så være klar, når kapitulationen kom. Den besked gav jeg videre til kriminalbetjentene og gik så ned i Håndværkerforeningen for at spise middag med Gustav Hansen, som jeg havde lovet et godt måltid som en festlig afslutning på besværet.

INTERNERINGERNE

Da vi efter middagen kom ud på gaden, fandt vi den helt ændret. Folk var helt opstemte og opførte sig som til skolebal, og de fortalte glædesstrålende om det kapitulationsbudskab, de lige havde siddet inde og hørt, og nu skulle glæden deles med alle deres medmennesker.

For om muligt at få mere at vide om budskabet gik vi op på mit værelse, som lå i nærheden, og hvor jeg eventuelt kunne få nogle instrukser. Her var værtinden en fru Tolstrup fra familien med flaskeglas i Middelfart og hendes anden logerende,

Tandlæge H. Agger, Holstebro's første byleder.

en marineofficer lige så oprømte, og de inviterede os ind til en drink. Der blev vi ringet op af Sigurd, som »Ole« jo nu igen hed, og han bad os om at være klar nede på gaden om et kvarter, for så ville der komme en Falckbil, og den ville køre os ud til en villa, hvor Sigurd og »Leif« – nu Einar Sørensen, men for mig altid »Leif« – og en 20 til 30 andre frihedskæmpere var samlet hos herrekonfektionshandler Aksel Kaufmann. Vi tilbragte nogle overmåde festlige timer der med folk, vi ikke kendte, selv om vi pludselig var en del af en stor familie! Falckbilen, som havde haft nogle kasser øl med, kørte os hjem igen og satte først Gustav Hansen og derpå mig af. Byen var så vidt jeg husker sort og helt stille, men det var den ikke, da jeg næste morgen, den 5. maj 1945, kom ned på Guldsmedegade efter at være

blevet vækket af »Steffensen« (han var forresten både lokalkomiteemedlem i Århus og medlem af Region 2 ledelsen, repræsenterende Frit Danmark fra marts 45 til maj 45) pr. telefon. Han bad mig være klar med kartotekskasserne, for nu kom han og hentede dem og mig, for nu skulle vi i gang. Siden viste det sig, at kriminalbetjentene havde været i gang hele natten med at tilrettelægge arrestationsruter, for at man på den måde kunne mindske kørslen så vidt muligt og gøre arbejdet så diskret som muligt. De havde simpelthen klippet arrestationslisterne i stykker navn for navn og så samlet dem igen til de forskellige arrestationsruter. Et rent puslespil!

»Steffensen« kom i en bil, og efter at vi havde set på og glædet os over mylderet af glade mennesker overalt, flyttede vi kasserne ned i bilen og kørte hen til Hotel Ansgar, hvor han havde reserveret nogle værelser. Det ene skulle jeg have til sekretariat, og det ved siden af var mødelokalet for lokalkomiteen, og endelig var der et til mig og Helga, som jeg ventede ved første rejsemulighed.

Efter at have installeret kasserne skulle vi ned på Bispetorvet, hvor arrestanterne allerede var ved at blive samlet i en rummelig bygning, der tilhørte nogle ungdomsorganisationer. Vi kørte uden om strøget, der var fyldt af mennesker og kom ind langs teaterbygningens gavl, og så kørte chaufføren ikke længere, for på selve torvet var der en kraftig skudveksling i gang. Nede ved domkirken lå nogle tyske håndlangere i skjul og skød op mod huset, vi skulle ind i, og her på gaden i skjul af rendestenen og parkerede biler lå danske modstandsfolk og fyrede ned mod kirken. Det sinkede os en times tid, og

hvem der blev skudt imod er vist aldrig helt opklaret, og skaderne var kun små.

Med indgang i porten gik vi op på første sal, som modstandsbevægelsen havde reserveret, og her i en stor sal havde man så småt begyndt at samle arrestanterne. De første 2, som havde siddet der siden klokken 7, var danskere i tysk tjeneste og i tyske uniformer. De var taget af danske vagtværnsfolk, der havde hentet dem i deres vagtlokale og behandlet dem, så de begge havde hårdt brug for lægehjælp. Efter at have orienteret mig lidt kom der igen bud fra Sigurd om, at jeg skulle komme til frokost oppe i et kendt konditori på strøget ved broen over den dengang åbne å. Her var han og Leif samlet med hele deres likvidationsgruppe vistnok på 12 mand. Her kom jeg til at sidde ved siden af en dansk gestapomand, der fortalte mig om alle de kup, han i den sidste måned havde lavet i samarbejde med danske sabotører, og hvorledes han havde snydt sine egne kolleger. Alt var delvist rigtigt, men et halvt år senere blev han alligevel dømt strengt som krigsforbryder. Det var underligt at sidde der og høre på ham: En overløber af rang, og jeg tror, at han fik lov til at være der, fordi man stadig kunne have nytte af ham, indtil han blev afleveret til politiet, som nu var ved at blive genoprettet. Jeg gik dog ret hurtigt tilbage, for jeg regnede med nu at få travlt. Det slog til, for nu var der kommet måske 100 arrestanter ind, og de skulle alle journaliseres, før de kunne køres ud til internatet på en skole.

Der stod jeg og kikkede på, og efterhånden gik det op for mig, at som sagerne blev grebet an, ville det tage flere dage, før end de arrestationer ville blive journaliseret. Samtidig stod der 10 betjente, som

ikke kunne komme i gang. Jeg spurgte til den ledende kriminalinspektør Laursen og fik at vide, at han var til frokost med de andre honoratiores. Så sagde jeg til betjentene, at dette her går ikke, og nu tager I de 5 små borde der og sætter jer 2 mand ved hvert bord, og så skulle de sammen ekspedere en arrestant af gangen på den måde, at de blot skulle konstatere, om den arresterede stod på listen og derpå føre ham/hende på de officielle arrestationslister og derpå få ført den arresterede videre til internatet, så snart der var en bilfuld. Det gik de alle med til, og så fik vi alt ekspederet i en rimelig fart, og klokken 21 var vi færdige. Jeg gik dødræt i seng på Hotel Ansgar. I eftermiddagens løb havde jeg lukket 3 til 4 arrestanter ud af bagdøren, fordi de ikke stod på listerne, men var bragt ind af grupper, der mente, at det var en god ide, samt en enlig dame, der nok stod på listen, men som jeg helst så gå fri. Alt blev accepteret af politiet uden diskussion.

FREDEN

Næste dag den 6. maj 1945 var en søndag, og de fleste holdt fri efter at have været i funktion i døgndrift. Undtagelserne var vagtposterne rundt omkring og især på internatet på skolen. Man havde forinden uddannet nogle militærfolk til at forestå bevogtningen m. m. Yderligere var der nogle af lørdagens arrestationsgrupper, som skulle prøve at finde de resterende fra arrestationslisterne, som af en eller anden grund var undsluppet om lørdagen.

Et sådant eftersøgningshold var Sigurds og »Leif«s nu forhenværende likvidationsgruppe. De 2 inviterede mig igen til middag om søndagen, hvorefter vi forsøgte at finde nogle af de personer, som

havde unddraget sig arrestation om lørdagen. I vor søgen kom vi også til en lille halvgammel og forsigtig mand, som ikke havde andet anført end, at han var medlem af nazistpartiet og havde skrevet under på en opstillingsliste, så partiet kunne komme på valglisterne. Vi fik medlidenhed med ham og sagde derfor til ham: »Gå selv ud på skolen og meld dig, men husk at tage et tæppe med dig.« På den måde undgik han, at naboerne så ham blive arresteret. Pludselig sagde »Leif« og Sigurd, at nu gad de ikke det her mere, og nu ville de hellere en tur syd på, nemlig ned til grænsen for at se, hvad der skete der, og så kørte vi sydpå i et helt søndagsstille land uden trafik, for ingen havde jo benzin, og benzintankene var lukkede. Det gik gennem Horsens, Vejle og Kolding uden andet at berette end, at syd for Kolding passerede vi forbi 20 eller 30 parkerede tyske militærlastbiler med hundredevis af soldater, der hvilede sig på den lange tur hjem. Vi skuttede os og var taknemmelige over, at besættelsen var sluttet med overgivelse, for sådan en styrke som disse tilsyneladende første klasses soldater ville have været en frygtelig modstander for vore amatører med deres svage bevæbning.

Videre gik det til Haderslev, hvor der på torvet var en stor sammenstimling omkring en enkelt engelsk jeep med 2 løjtnanter, der som kurerer skulle igennem til København. Bag i jeepen lå der løst et par håndgranater og ellers havde de kun håndvåben. De var startet fra Hamborg og var kørt igennem uden besvær af nogen art, men spændende må det have været.

I løbet af søndagen havde jeg fået flyttet mine få ejendele til Hotel Ansgar, for fra mandag morgen skulle vi begynde at

ekspedere vore »venner« på internettet. Ved 9 tiden mandag morgen kom »Joni« Nielsen med 3 til 4 af hans kolleger til hotellet i en gammel Ford model T. De ville en lille tur på internettet for at se, hvad det var vi havde budt »vennerne« på, og dertil ville de gerne have mig med, for jeg var jo den officielle sekretær for lokalkomiteen, som var garant for internettet. Ude ved bilen bad de mig om at køre af ren venlighed, men jeg undslod mig, for jeg havde aldrig kørt en sådan bil og havde vel ikke rørt et rat i 2 år. Jeg slap dog ikke, for chaufføren var den eneste, der havde ordentlig plads, og så kørte jeg med 3 i vognen og 2 på trinbrættene. På vejen derud spekulerede jeg forgæves på, hvordan jeg skulle få bilen standset, når vi kom til skolen, og jeg kom ikke frem til nogen løsning, men det gav sig selv, for da vi drejede ind ad porten for at komme ind i skolegården, blev vi råbt an af en skrigende løjtnant med 2 vagter bag sig: »STANDS ELLER VI SKYDER«, brølte løjtnanten; nervøs blev jeg og tænkte, nu går det galt, og lykkelig blev jeg, da jeg opdagede, at jeg rent instinktivt havde fundet ud af, hvad der skulle gøres. Vi begyndte på en inspektion, som vi i bilen ikke var tilfredse med.

Overalt på skolegangene var der stillet enten borde eller skamler op med et gevær placeret på og en vagt stående bag klar til at skyde, hvis nogen på vej til toiletet skulle finde på at overfalde en vagt. Det hele virkede lige så hysterisk som vagten i skolegårdens port. Arrestanterne var placeret i klasseværelserne, hvor der kun var stole som hvilepladser, og således havde arrestanterne tilbragt 2 nætter. De havde ikke lidt korporlig overlast bortset fra en enkelt, som havde fået et vådeskud

i foden. Skuddet var kommet fra etagen oven over! Derpå fik vi fremvist et syn, som alle vagterne var stolte over at have organiseret. I baderummet under den løbende koldtvandsbruser stod 2 fuldt påklædte mænd og slog på hinanden. Den ene var Fritz Clausens chauffør og den anden en af de tyske vagtmænd, og sådan havde de stået i timevis. Gik de i stå, blev de omgående truet i gang igen. »Stop«, sagde jeg, »det her går ikke, det er jo det, vi har kæmpet imod.«

Vi kørte derefter hjem og var enige om, at det var helt uantagelige forhold, vi bød de arresterede, og jeg foreslog, at vi indkaldte lokalkomiteen i sin helhed for at forelægge, hvad vi havde set og derefter tilføje, at det ville vi i hvert fald ikke fortsætte med. Det gjorde jeg så, og klokken 17 sad lokalkomiteen rundt om bordet og ventede på, hvad mødet gjaldt. Formand og ordstyrer var bykommandanten oberst Callisen, som havde hele ansvaret med såvel internatet som vagtmandskabet. Jeg fortalte så med støtte af »Joni« Nielsen og Einar Hansen, at det var os, som havde indkaldt og redegjorde for årsagen dertil. Oberst Callisen protesterede, for han havde fået garanti fra officeren på internatet om, at alt var tilfredsstillende for såvel fanger som lokalkomiteen. Der protesterede vi og lod forstå, at så måtte komiteen finde andre til vort arbejde. Men nu blev de andre medlemmer bange for at være med til noget, som de ikke ville være ansvarlige for, og flere kom bagefter og takkede os for den hurtige reaktion. Alt blev reorganiseret. Man tog kontakt til uddannede fangevogtere samt fængselsledere og ændrede helt på vagtforholdene. Ligesom sove- og kostforholdene blev bedre.

De næste dage gik med afhøring af samtlige internerede, hvor vi først kaldte dem frem, som vi mente, der var tvivlsomme, og hvis denne formodning holdt stik, opførte vi dem på en løsladelsesliste, som til den aftalte tid, klokken 17 hver dag, blev forelagt oberst Callisen eller dennes stedfortræder til underskrivning for derpå at blive ekspederet ud til skolen.

Endelig kørte togene igen, og Helga ankom til Hotel Ansgar under et »klokken 17 møde«. Da hun spurgte efter Aksel Holm – mit illegale navn – fik hun den besked af mine 2 medhjælpende studenter, at politimesteren sad i møde.

En aften var jeg sammen med »Steffensen«, der nu hed Strange Petersen, inviteret til middag hos en radioforhandler – vist nok Kaa, som havde reddet sig fra tysk arrestation ved at gemme sig i et skjult skunkrum. Her skulle jeg hilse på Peter P. Rode og hustru. De var nok hædersgæsterne, men det var et trist selskab.

2 uudslettelige indtryk fra denne tid skal med her, og det første er den dag, jeg fra Hotel Ansgars vinduer så flere hundrede norske koncentrationslejr-fanger i velordnede rækker langsomt vandre med stokke og krykker fra banegården til havnen, hvorfra et norsk skib skulle sejle dem hjem. Det var en gru at se disse udsultede og invaliderede mennesker med huller i tøjet og nogen endda uden fodtøj. Det andet syn er fra et vindue i huset, hvor vi arbejdede med interneringerne; det ligger på Bispetorvet. Ned ad strøget hen over Bispetorvet kom i skumringen roligt marcherende alt, hvad tyskerne kunne præstere i Århus af mænd med våben. Det var uhyggeligt at tænke på, at det var en advarsel om, at krigen faktisk ikke var helt slut endnu og på, at dem

BALTICA

ANTIKVÆRSMÅS
1945

HOVEDKONTOR
BREDGÅDE 42

T.L.F. CENTR. 4058
NØBENHAVN K.

JANUAR		FEBRUAR		MARTS		APRIL		MAJ		JUNI	
M. 1	Recher	T. 1		T. 1		S. 1	Præstemøde	T. 1		F. 1	
Tl. 2		F. 2		F. 2		M. 2	S. Præstemøde	O. 2		L. 2	
O. 3		L. 3		L. 3		M. 3		O. 3		L. 3	
T. 4				S. 4		O. 4		T. 4		S. 4	
L. 5		S. 5		M. 5		O. 5		F. 5		M. 5	
		M. 6		Tl. 6		T. 6		T. 6		Tl. 6	
		O. 7		O. 7		L. 7		F. 7		O. 7	
S. 8		Tl. 8		T. 8		M. 8		M. 8		T. 8	
M. 9		F. 9		F. 9		M. 9		O. 9		F. 9	
Tl. 10		L. 10		L. 10		M. 10		O. 10		M. 10	
T. 11						O. 11		T. 11		F. 11	
F. 12		S. 11		S. 11	Kyng. Fredens	O. 11		F. 11		M. 11	
L. 13				Tl. 12		T. 12		L. 12		M. 12	
		Præstemøde		O. 13		L. 13		T. 13		O. 13	
S. 14		Tl. 14		O. 14		L. 14		M. 14		O. 14	
M. 15		O. 15		M. 15		S. 15		T. 15		M. 15	
Tl. 16		T. 16		F. 16		M. 16		O. 16		F. 16	
O. 17		F. 17		L. 17		Tl. 17		T. 17		L. 17	
F. 18		L. 18		S. 18		O. 18		F. 18		M. 18	
S. 19		S. 19		Tl. 19		T. 19		L. 19		F. 19	
L. 20		M. 20		O. 20		M. 20		O. 20		M. 20	
S. 21		Tl. 21		T. 21		L. 21		T. 21		O. 21	
M. 22		O. 22		F. 22		S. 22		O. 22		M. 22	
Tl. 23		F. 23		L. 23		M. 23		T. 23		F. 23	
O. 24		L. 24				Tl. 24		F. 24		L. 24	
T. 25				Præstemøde		O. 25		M. 25		T. 25	
F. 26		S. 25		M. 26		T. 26		L. 26		F. 26	
L. 27		Tl. 26		O. 27		O. 27		T. 27		M. 27	
		F. 27		Tl. 27		M. 28		O. 28		Tl. 28	
S. 28		L. 28		O. 28		L. 28		T. 28		F. 28	
M. 29		S. 29		T. 29		M. 29		O. 29		M. 29	
Tl. 30		F. 30		F. 30		L. 30		T. 30		O. 30	
O. 31		O. 31		L. 31		M. 31		F. 31		L. 31	

Kege Afdeling: Bjerggade 1, Køge. Telefon 516.

ville vi have været oppe imod, hvis krigs-afslutningen ikke var blevet fredelig.

Torsdag den 10.5.45 var det Kristi Himmelfartsdag, og da holdt alle fri, og igen blev jeg opsøgt af »Leif« og Sigurd. De havde fået oplyst, at man i Juelsminde havde arresteret en mand, som de der mente måtte være en undsluppen storstikker. Juelsminde ville gerne af med den farlige mand, og i Århus skulle han ikke afliveres på skolen, men i arresten, hvor de farligere forbrydere blev sat ind. Efter nogle forespørgsler blev likvidatorgruppen klar over, at her var den mand, de allerhelst ville have fat i, nemlig Kohlregen, en tysk gestapomand, som den 3. maj under et likvideringsforsøg på en service-station var blevet såret af chefen, »HC«, for de jyske likvideringsgrupper, Jørgen Jensen – en politimand fra Silkeborg. Kohlregen skød igen og sårede »HC« så

alvorligt, at han døde et par dage efter og blev begravet den 8.de maj. Her mødtes alle hans mænd, som forgudede ham, og de lovede hinanden at få hævn.

De var derfor alle klar til at tage til Juelsminde i 2 biler, og hertil indbød »Leif« og »Ole« mig at tage med. Jeg husker turen, der startede som en skøn forårsudflugt med strålende sol og begyndende grønne bøgetræer. Vi gjorde et lille ophold på vejen til Juelsminde, da vi skulle have et medlem mere med. Ved ankomsten til Juelsminde opsøgte vi byledelsen og blev her ført ud til Færggården, et gammelt og kendt hotel, og her fik gruppen så udleveret Kohlregen. Han var en kraftig og høj mand med det mest frygtindgydende udseende, jeg har set, og dertil gjorde hans øjne, der var gullige og utillidsvækkende, sin store del. Han blev anbragt i den anden bil med besked om at

være rolig ellers blev han omgående skudt. Han svarede hverken på spørgsmål eller anklager. På vejen mellem Skanderborg og Århus holdt gruppelederne et lille møde på landevejen for at blive enige om, hvad de ville gøre ved ham. Resultatet blev døden for ikke at risikere, at en eventuel dom senere skulle ende med fængsel. 10 km før Århus bad de ham om at stå ud og løbe fra dem over en mark. Dette forehavende var han ikke just vild med, men nogle meter kom han dog afsted før de ALLE sendte en kugle i ryggen på ham. Ankommet til byen bad de Falck om at hente liget og få det afleveret rette sted. Sagen endte med en kendelse om skudt under flugtforsøg.

Efter denne barske oplevelse var det bare arbejde og arbejde: Forhør og løsladelser. En dag kom Harry Petersen og Svend Børge Müller på besøg. De havde behov for at snakke interneringer med mig. Da jeg fik at vide, at de havde beskyttelsesinterneret flere – også prominente Holstebro borgere – for at skåne dem mod »de lange knives nat«, så anbefalede jeg dem at få dem ud hurtigst muligt. I Århus havde vi ikke beskyttelsesinterneret.

Søndag den 13. maj fik »Leif« lyst til at se, hvorledes det så ud i de andre byer, så vi kørte en tur til Horsens, hvor vi spiste lidt frokost og efter at have talt med nogle modstandsfolk, kørte vi hjem, og på vejen op ad en bakke så vi et par tyskere komme trækkende med nogle belæssede cykler. »De vil gerne lettes for et par pistoler«, sagde Sigurd, så vi standsede foran dem i vor vejside og »Leif« og Sigurd gik stille og rolig over vejen og bad dem om deres pistoler og de fik dem. »Dem kunne jeg godt have brugt«, lød det fra en

ung landmand, der ubemærket havde stået og dækket »Leif« og »Ole« bag bilen med sin egen gamle pistol. Og prompte smider vist »Leif« en pistol over til ham, og efter en kort sludder kørte vi til Århus.

Den 20. maj var det pinse, og da havde Helga og jeg besluttet, at vi ville til Holstebro. Helga for at blive og jeg på besøg. Dertil havde vi lånt en bil, for toggangen var ikke noget at råbe hurra for. Internettet havde 2 brødre, det gerne ville af med. De hørte til i Holstebro og var taget for deltagelse i tysk krigstjeneste. De påstod sig tvunget dertil, fordi de var af tysk afstamning. De sad bagbundne på bagsædet og Helga sad foran med en pistol konstant rettet imod dem, men det var nu en fredelig tur. Der var en tredje person med på bagsædet, nemlig en fra Holstebro kendt feltmadras, som vi også tog med. Benzin tilbage til Århus fik jeg i Holstebro.

Hjemme i Århus igen arbejdede vi videre med at tømme internettet, og lige efter 1. juli lukkede vi det og afleverede alt skrevet materiale til byen, hvor det nu findes i arkiv.

Jeg vil til slut med stor tilfredshed nævne, at vi gennemførte hele denne interneringsopgave uden at have været nødt til at give undskyldninger for uretmæssig internering eller forkert behandling.

AFSLUTNING, APRIL 1997

Siden hjemkomsten til Holstebro har jeg ikke beskæftiget mig særligt med besættelsestiden før end festlighederne for 50 året for krigens afslutning trak begivenhederne frem igen. Samtidig bad min søn, Anders Bo, mig komme frem med alt,

hvad jeg huskede derfra. Det har jeg så nu efterlevet, og han har maskinskrevet mine manuskripter til et læseligt resultat. Selv har han ved ihærdige undersøgelser af eksisterende arkiver og flittige interviews af endnu levende modstandsmedlemmer samlet megen detailviden om forløbet af modstandsarbejdet i byen.

Jeg vil gerne påpege at alle ved deres tilknytning til modstandsbevægelsen var lige betydningsfulde for frihedskampen og at alle, sabotører, folk der gav husly til illegale, bladuddelere, militærgruppedlemmer, ja, alle der var tilknyttet eller hjalp modstandsbevægelsen, alle havde de påtaget sig den samme risiko for fængsling, tortur, koncentrationslejr eller dødsstraf.

Efter at have skrevet om mine oplevelser og genlæst dem efter renskrivningen kan jeg ikke lade være med at tænke på, at jeg

har kendt de vel 5 mest dristige og effektive medlemmer af de jyske likvideringsgrupper: »OLE«, »LEIF«, »KNUD«, »DAHL« og »HC«. De 2 sidste dog kun ved et enkelt møde eller så. De tre første gennem et år og bofællesskaber i perioder. De er alle 5 døde i løbet af et halvt år. De to, »Knud« og »HC«, blev skudt af tyskerne under krigen. To andre, »Leif« og »Dahl«, skød sig selv inden et halvt år efter fredsslutningen og den femte: »Ole«, blev dræbt af en bilulykke knap 3 måneder efter befrielsen. På den baggrund er det med nogen eftertanke, jeg må konstatere, at det mere eller mindre var et tilfælde, at jeg ikke indgik i dette arbejde.

Skulle nogen have en kommentar eller mene, de ved noget, som kan supplere det, far omtaler, eller om modstandskampen i Holstebro og omegn i det hele taget, så er jeg fortsat interesseret.

Aksel B. Christensen
F. 1913 - D. 1998
Gift 1943 med Helga, skilt 1958,
da familien flyttede fra Holstebro
Manufakturhandler i Holstebro og København

Formidlet af sønnen
Anders Bo Christensen
Østerbrogade 14, 7500 Holstebro
Tlf. 97 41 24 84 - ABO@oncable.dk

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser 2005

Søndag den 13. marts afholdt Historisk Samfund sit årsmøde på Ørnhøj Hotel med generalforsamling, foredrag og kaffebord. Næsten 100 var mødt op.

Styrelsen havde i samarbejde med Folkeuniversitetet inviteret Jon Høeg, til at tale om St. Steensen Blichers: »14 dage i Jylland«. Foredraget indeholdt en biografisk gennemgang af Blichers liv med særlig opmærksomhed på hændelser, der fik betydning for hans udvikling. Gennemgangen havde mange forbindelser til Blichers samtid, som på mange måder bestemte hans livsforløb. Blichers holdning var, alle var ligeværdige, ingen fødes med større værdi end andre i modsætning til Guldalderens dyrkelse af geniet og det forfinede. Blichers rette element var ensomheden på naturvandring, her var han hjemme, som det klart ses af hans digtning. Hans liv blev vanskeligt og problemfyldt, men i digtningen er han stærk og fri. Høegs afsluttende analyse af »14 dage i Jylland# var en spændende stedsoplevelse.

På den efterfølgende generalforsamling aflagde formanden, statsamtmand Knud Jessen, beretning om det forløbne år:

Af hensyn til vore mange medlemmer skal Historisk Samfunds mødeprogram dække Ringkøbing Amts 18 kommuner. Derfor afholder vi møderne på skift i alle amtets kommuner. I 2004 foregik vore

møder i Ringkøbing og Lemvig kommuner, og i 2005 er Trehøje og Videbæk mødesteder.

Vore møder er gratis for enhver, også for ikke-medlemmer. Alle er lige velkomne, men vi vil ikke undlade at sige til eventuelle ikke-medlemmer, at hvis man indmelder sig i Historisk Samfund, er man med til at sikre Historisk Samfunds arbejde fremover. Grundlaget for enhver forening er så mange medlemmer som muligt. Den omdelte grønne folder »Kender du Vestjyllands historie?« indeholder en indmeldelsesblanket, så giv den til et muligt nyt medlem.

Historisk Samfunds møder arrangeres i samarbejde med Folkeuniversitetet, og vi kan derfor altid byde på velkvalificerede foredragsholdere til at belyse de forskellige historiske emner, som vore møder tager op.

Årsmødet med generalforsamling fandt sted i Ringkøbing Handelsskole søndag den 14. marts 2004 samlede 80 deltagere, som hørte Knud Olsen, Skive tale om H. C. Andersen. Knud Olsen havde kaldt sit foredrag »Vejen til eventyret« – »Gartneren og herskabet«. Et meget underholdende foredrag, men svært af referere. På den efterfølgende generalforsamling blev aflagt beretning og regnskab for 2003.

Sommermødet blev afholdt søndag den

13. juni på Industrihotellet i Lemvig, hvor omkring 120 deltagere hørte en særdeles oplagt foredragsholder, nemlig museumsinspektør Ellen Damgaard holde et spændende foredrag om: »Livets gang i Lidenlund – dengang i 50'erne«. Tilhørerne fik oprullet en sand krønike. Ikke en familiekronike men en hel »Lidenlundsk« krønike. Ingen var i tvivl om, at Lemvig er rammen for tegneserien »Lidenlund«. Sikre kendetegn er kirkespiret, toget, Hotel Royal, Perlen, gadespejlet m.m. Tegneserien er i dag et billede af byen, men er det sandt? Det var spørgsmålet! Jo, billedet fra Lemvigs krønike »Livets gang i Lidenlund« er ikke helt galt, kunne Ellen Damgaard konkludere. Men det er set i et venligt ironisk bakspejl. Fakta er, at nutiden begyndte »dengang i 50'erne, da der var nok af alting«. Efter foredraget og det fælles kaffeberg var der mulighed for et besøg på Lemvig Museum, der har en fin udstilling om tegneserien.

Busturen: Den årlige udflugt fandt sted søndag den 24. august og havde 35 deltagere. Turen gik til egnen omkring Viborg under kyndig vejledning af turleder Betina Agerbo. Første stop var Kongenshus Mindepark, hvor Knud Jørgensen guidede deltagerne gennem den smukke mindedal og hedeopdyrknings historie. Herefter fortsatte turen over Dollerup Bakker til domkirkebyen, hvor frokosten blev indtaget i »Brygger Bauers Grotte«. Her fortalte tidligere skovfoged B. S. Knudsen om grotterne og ølbrygningen for senere at føre deltagerne gennem Viborgs gader over Borgvold til Brænderigården og videre ad de brolagte gader tilbage til Domkirkepladsen alt imens han fortalte om byens historie, krydret med sagn og lokale anekdoter. Kaffen blev indtaget på

Grønhøj Kro, alt imens »den gamle Laigaard« fortalte om egnens historie og »den unge Laibaard« spillede og sang Blicher-sange. Husk at du kan tilmelde dig udflugten lige til få dage før den finder sted, såfremt der er plads. Forhør dig hos Betina, tlf. 96 27 2220.

»Hardsyssels Årbog 2004« – det 98. bind i årbogsrækken – blev i oktober måned sendt til alle vore medlemmer. Vor redaktør Per Hauge Mortensen har igen barslet med en 160 sider stor årbog med nyt fra Ringkøbing Amts fortid, den fjernest såvel som den nærmere.

Årbogen er blevet rost meget og ekstra eksemplarer kan købes hos Erik Nørsgaard, Holstebro Bibliotek, mens tidligere årgange kan købes hos Susanne Bang Nielsen, tlf. 97 47 1600, susanne@lokalhistorisk-arkiv.dk Da vi har en del årbøger af ældre årgange liggende på lager, køber vi kun de årgange, vi mangler, men til gengæld har vi besluttet, at et samlet sæt af de årgange, som vi har på lager, sælges for den favorable pris af kun 500kr. Se salgslisten.

Ved medlemsoptællingen den 1.1.2005 havde Historisk Samfund 1.183 medlemmer. I 2004 fik vi 41 nye medlemmer, men vi mistede 55, har vi haft en tilbagegang på 14 medlemmer. Dette skyldes hovedsagelig naturlig afgang på grund af medlemmernes høje alder. Vi vil byde de nye medlemmer velkommen. Desuden vil vi bede medlemmerne om at huske at meddele adresseforandringer til kassererkontoret, for at Årbogen og indbydelser til dig ikke skal udeblive.

Regnskabet, som vedlægges denne beretning, vil fortælle om vore økonomiske forhold. Her skal kun siges, at Historisk Samfund lever af medlemmer-

nes årskontingenter, som vi altid har søgt at holde så lavt som muligt, men som vi så os nødsaget til at forhøje til 150 kr. på grund af de kraftigt stigende portopriser. Vi vil gerne takke alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds virke i 2004, hvilket også gælder tilskud fra kommuner og de lokale pengeinstitutter.

LOKALHISTORISK SAMARBEJDE

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt er medlem af Dansk lokalhistorisk Forening (DLF), der er en paraplyorganisation for lokalhistoriske foreninger, og der er gennem denne forening, at vi kan søge om tilskud fra tipsmidlerne. Det er også denne forening, der stiller lokalhistoriske konsulenter til rådighed for dem, der arbejder med lokalhistorie og som arrangerer kursusvirksomhed for foreningerne. Så har du brug for rådgivning i forbindelse med en udgivelse, kan du altid rette henvendelse til den lokalhistorisk konsulent arkivar Peter Korsgaard, Stillidsvej 27, 4300 Holbæk.

Følgende styrelsesmedlemmer er på valg i 2005:

Berthel H. Jensen, indtrådt i styrelsen 2001, næstformand fra 2001

Hans Christian Christensen, indvalgt i styrelsen 1999, medlem af årbogsredaktionen fra 1999

Anna Marie Touborg-Jensen, indvalgt i styrelsen 1999, mødearrangør fra 2000.

Alle genvalgt.

Følgende revisor er på valg i 2005: N. P. Lægård. I stedet valgt kontorchef cand. jur. Mogens Elming, Fjord Allé 12, 6950 Ringkøbing

Sommermødet 2005 blev afholdt søndag

den 19. juni på Westergaards Hotel i Videbæk.

"Horeunger og helligdage" var titlen på Arne Ølands foredrag, der gik tæt på problemet "tyskerbørn". "Mor havde ikke fortalt mig, at det var en tysk soldat, der var min far. Kun at han hed Carl, og at hun havde truffet ham under krigen". Som 48-årig går sandheden op for ham og han får historien af moderen. Øland spurgte derpå sig selv, "Hvor mange har det ligesom mig". Rigtig mange, finder han ud af. Officielle kilder siger 5.500 krigsbørn, Øland siger mindst 8.000 og nærmere 12.000. Det bygger på hans egne undersøgelser i arkiver – da han fik arkivadgang – og henvendelser fra andre. Via retsplejelovens §46, der fastslår retten til adgang til egen sag og derefter med forskningsmandat får han indsigt i arkiverne. "Danske krigsbørns Forening" har ca. 500 medlemmer, hvoraf 80% har fået kontakt med faderen eller familie. Øland har endnu ikke fundet sin familie. Han påpegede det problematiske i, at Civilretsdirektoratet har generet sagerne opklaring. Bagefter mange spørgsmål. Godt 100 tilhørere et førstehånds kendskab til et af krigens mørke afsnit.

Arne Øland har udgivet bogen: Horeunger og helligdage – tyskerbørns beretninger.

Årsmødet i 2006 afholdes søndag den 26. marts på Borris Landbrugsskole, mens sommermødet finder sted søndag den 18/6 i Thyborøn Harboøre Kommune.

"Hardsyssels Årbog 2005" – det 99. bind i årbogsrækken – foreligger hermed som 2. række bind 39. Har De kendskab til stof om lokaliteter og tildragelser mi Ringkøbing Amt, gerne fra nyere tid, er

De meget velkommen til at kontakte redaktionen. Adressen er: Cand. mag. Per Hauge Mortensen, Byskellet 54, 6950 Ringkøbing, Tlf. 9732 2635. Forfattere, der får deres artikler optaget i årbogen, belønnes med 10 eksemplarer af årbogen.

LOKALLITTERATUR TIL SALG

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har udgivet en del lokalhistoriske bøger, som alle medlemmer kan købe til favørpris + forsendelsesomkostninger.

»Hardsyssels Årbog«. Af de ældre årgange kan følgende erhverves, så længe lager haves:

Årgang	Medlemspris	Ikke-medlemmer:
1929-1930	30 kr.	50 kr.
1972-1973	60 kr.	125 kr.
1975	60 kr.	125 kr.
1977-1992	60 kr.	125 kr.
1993-1996	90 kr.	140 kr.
1997-2004	125 kr.	160 kr.
2005	150 kr.	180 kr.

De fleste ældre årgange haves brugte.

Alfred Kaae: »Fæster og husbonde i Hammerum Herred«, 1971. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

Arne Vagn Nielsen: »Ringkøbing Amt – geologi og landskab«, 1982. (Hardsyssel-håndbog 1). Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Ejner G. Pedersen: »Hærvej og hedevej i Hardsyssel, 1986«. (Hardsyssel-håndbog 2). Medlemspris: 87,00 kr. (ikke-medlemmer: 125,00 kr.).

Gunnar Rønn og Jens Krogh: »Kirkeskibe i Ringkøbing amt«, 1992. (Hardsyssel-håndbog 3). Medlemspris: 40,00 kr. (ikke-medlemmer: 98,00 kr.).

Knud Prange: »Herredssegl og kommunale våbener i Ringkøbing amt«, 1979.

Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

»Register til Hardsyssels Årbog 1907-1966«, 1977. Medlemspris: 48,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

»Register til Hardsyssels Årbog 1967-1987«, 1988. Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Jens Kiær: »Stabybogen: et stykke vestjydsk skolehistorie«. 1952. Medlemspris: 40,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Alle interesserede kan blive medlem. Det årlige kontingent er 150,00 kr., som opkræves sammen med »Hardsyssels Årbog« ved udgivelsen i oktober måned.

Indmeldelse kan ske til alle styrelsesmedlemmer eller ved henvendelse til sekretæren, Leif Novrup, Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup, tlf. 9744 8301.

Alle nye medlemmer kan få den sidst udkomne »Hardsyssels Årbog« tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes. Ud-meldelse sker ved skriftlig henvendelse til sekretæren.

BUSTUREN – MEDDELELSER FRA TURLEDEREN

Historisk Samfunds årlige udflugt i 2005 gik til Horsenseggen søndag den 21. august.

Efter opsamling i Holstebro og Herning kørte den morgenfriske busgruppe med sang mod Bølling Sø. Turen gik ad »bagvejen« over Bording Kirkeby, Skygge og Klode Mølle, mens en veloplagt Freddy Boysen blandt andet fortalte om mordet i møllen og sørgede for, at deltagerne ved selvsyn fik lejlighed til at opleve

ét af egnens få tilbageværende myremalmshuse. Første stop var Klosterlund Gård, hvor gruppen hørte om tørveindustrien i området og museumsforeningens arbejde. Herefter kørtes til udsigtspunktet og den nyetablerede rasteplads på Kragelundvej, hvor der var tid til en kop morgenkaffe og til at studere informationstavlerne om fortidens og nutidens Bølling Sø. Over kaffen fortsatte Freddy Boysen fortællingerne om lokalområdet, og det blev endog til en genfremførelse af Staunings tale fra 1927, holdt i Møselundgård Skov om stop for import af tørv fra udlandet.

Efter kaffen fortsatte turen mod Horsens. Her blev gruppen modtaget af en guide fra Horsens Turistbureau, som med kyndig vejledning tog deltagerne på rundtur i Horsens gader og stræder og på besøg i Klosterkirken og Vor Frelsers Kirke. Byvandringen sluttede ved Jørgensens Hotel – Lichtenbergs Palæ – hvor frokosten blev indtaget.

Derpå kørte gruppen til Horsens Industrimuseum – Museet for arbejder-, håndværker- og industrikultur. Ved siden af de faste udstillinger om Danmarks industrialisering efter 1860, en unik række af arbejderboliger fra 1880 til 1998, et stort vognmuseum og arbejdende værksteder med industrihåndværk, viste museet en speciel udstilling med titlen: »På arbejde med NSU – et billede af Danmark i 1962« – en udstilling som vakte særlig begejstring blandt gruppens mandlige deltagere.

Kl. 16.15 gik turen atter hjemad mod Herning og Holstebro med en enkelt pause.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE

Knud Jessen
»Rindumgård«, Holstebrovej 31, 6950 Ringkøbing
Tlf. 96 75 07 21
kjrn@statsamt.dk
Indvalgt 1998, formand fra 1998

Betina Agerbo
Turistforum Midtjylland, Torvet 8, 7400 Herning
Tlf. 9627 2220
tfm@tfm.dk
Indvalgt 2003, turleder fra 2003

Freddy Boysen
Julsgårdsvej 27, Tulstrup, 7430 Ikast
Tlf. 9715 5172
boysen.ikast@adr.dk
Indvalgt 1998, medlem af redaktionsudvalget fra 2003

Hans-Christian Christensen
Bredgade 1, 1. sal, nr.2, 6960 Hvide Sande
Tlf. 9731 3032
hans.chr.christensen@mail.tele.dk
Indvalgt 1999, medlem af årbogsredaktionen fra 1999

Anna Marie Touborg Jensen
Klostermøllevvej 4, Gudum, 7620 Lemvig
Tlf. 9786 3003
aramt@ringamt.dk
Indvalgt 1999, mødearrangør fra 2000

Bertel H. Jensen
Bjørnslevvej 10, Bjørnslev, 6920 Videbæk
Tlf. 9719 4137
bertel.jensen@privat.dk
Indtrådt 2001, næstformand fra 2001

Poul Jørgen Madsen
Vellingvej 2, 6950 Ringkøbing
Tlf. 97 32 35 25
pjm@kabelmail.dk
Indtrådt 2005, kasserer fra 2005

Per Hauge Mortensen
Byskallet 54, 6950 Ringkøbing
Tlf. 9732 2635
hauge.ramskov@mail.tele.dk
Indvalgt 1995, redaktør fra 1995

Leif Novrup
Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup
Tlf. 9744 8301
leifnovrup@pc.dk
Indvalgt 1997, sekretær fra 1998

Bent Skaarup Pedersen
Fælledmosen 1, Stauning, 6900 Skjern
Tlf. 9736 9401
beskpe@hotmail.com
Indvalgt 2004, mødearrangør fra 2004

Kassererkontor:
Poul Jørgen Madsen
Vellingvej 2, 6950 Ringkøbing
Tlf. 97 32 35 25
pjm@kabelmail.dk

Redaktion:
Cand. mag. Per Hauge Mortensen
Byskallet 54, 6950 Ringkøbing.
Tlf. 9732 2635
E-post: hauge.ramskov@mail.tele.dk

Sekretariat:
Leif Novrup
Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup
Tlf. 9744 8301.
E-post: leifnovrup@pc.dk

Salg af ældre årgange:
Erik Nørgaard, Holstebro Bibliotek
Kirkestræde 11, 7500 Holstebro
Tlf. 9611 6821
E-post: erik.norgaard@holstebro.dk

Regnskab for 2004

	<i>Indtægter</i>	
	2003	2004
Kontingentindtægter	144.250,00	164.608,25
Tilskud fra offentlige myndigheder	11.000,00	13.500,00
Tilskud fra pengeinstitutter	5.000,00	2.500,00
Salg af årbøger	17.642,00	9.165,00
Renteindtægter	2.075,73	651,21
Overskud fra arrangementer	3.938,45	1.881,25
Indtægter i alt	183.906,18	192.306,31

	<i>Udgifter</i>	
Udgifter vedr. årbøger	116.042,75	92.320,13
Udgifter ved foredrag og møder	52.490,13	27.523,72
Porto og fragt		8.173,85
Kontorartikler		762,38
Øvrige administrationsudgifter	17.859,74	1.136,75
Kontingentudgifter		2.575,00
Renteudgifter		521,90
Bestyrelsesudgifter		9.989,00
Udgifter i alt	186.393,62	143.002,73
Periodens resultat	-2.486,44	49.303,58

Status pr. 31. december 2004

	<i>Aktiver</i>	
Ringkøbing Bank 76502139322	30.328,95	30.368,10
Vestjysk Bank 76014046700	64.573,42	61.817,56
Vestjysk Bank 76011428760	61.205,50	-52.200,96
BG Bank 95706439233	7.695,43	176.922,18
Tilgodehavender	1.500,00	
Aktiver i alt	165.303,30	216.906,88

	<i>Passiver</i>		
Skyldige omkostninger			2.300,00
Egenkapital			
Saldo primo	167.789,74	165.303,30	
Periodens resultat	-2.486,44	165.303,30	49.303,58
Passiver i alt	165.303,50	165.303,50	216.906,88

Ringkøbing, den 2. juni 2005

Poul Jørgen Madsen

Kasserer

Regnskabet er revideret den 8. juni 2005

Mogens Elming Else Madsen

Revisorer

*Oplysninger til regnskabet**Tilskud fra kommuner og pengeinstitutter 2004*

Brande Kommune	500,00	
Egvad Kommune	500,00	
Herning Kommune	4.000,00	
Holstebro Kommune	1.000,00	
Holmsland Kommune	1.000,00	
Lemvig Kommune	500,00	
Skjern Kommune	500,00	
Struer Kommune	1.000,00	
Trehøje Kommune	500,00	
Videbæk Kommune	2.000,00	
Ulfborg-Vemb Kommune	1.000,00	
Thyborøn Kommune	500,00	
Ukendt	500,00	
		13.500,00
Vestjysk Bank, Holstebro	1.000,00	
Vestjysk Bank, Lemvig	1.000,00	
Ringkjøbing Landbobank	500,00	
		2.500,00
		16.000,00

Lokalarkiver i Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog vil hvert andet år bringe en oversigt over lokalarkiver i Ringkøbing Amt. I år bringes medlemmerne af SLA, Sammenslutningen af Lokalarkiver og Lokalarkiverne i Ringkøbing Amt, men næppe alle amtets arkiver er medlem af dem. Arkiver som gerne vil med på listen, men ikke er med i år, opfordres til at meddele dette til redaktøren samt at give de nødvendige oplysninger.

De enkelte arkiver

Arkivadresserne er opdelt efter kommunenummer. For hvert medlem medtages så vidt muligt flg. oplysninger:

1. linie

LHA-nummeret (arkivets nummer) sammensat af kommunekodenummer og et løbenummer

2.-4. (5). linie

Arkivets navn og adresse. I en del tilfælde ønskes post sendt til anden adresse, se under »Post til«

Tlf: Arkivets telefonnummer. Direkte gennemvalg ved brug af tastaturtelefon er markeret med ☎

Fax: Arkivets faxnummer

E-mail: Arkivets elektroniske postadresse

Website: Arkivets hjemmesideadresse på Internettet

Åbent: Åbningstid

Leder: Arkivlederens navn, herunder eventuelt adresse og telefonnummer

Kontaktpers.: Arkivets kontaktperson, herunder eventuelt telefonnummer

Omr.: Arkivets arbejdsområde

Post til: Hvis post ønskes sendt til en bestemt adresse, f.eks. til leder, angives det her.

Tlf. til: Hvis telefonhenvendelse kun kan ske til leder og/eller kontaktperson, angives det her.

AULUM HADERUP KOMMUNE

651-01

Aulum Haderup Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset

Markedsplassen 1

7490 Aulum

Tlf. 97 47 16 00

Åbent: ma 14-18 eller efter aftale

Leder: Susanne Bang Nielsen

E-mail: aulum-haderup@lokalhistorisk-arkiv.dk

BRANDE KOMMUNE

653-01

Lokalhistorisk Arkiv

Brande Bibliotek

Centerparken 2

7330 Brande

Tlf.: 96 42 73 50

Fax: 97 18 28 50

E-mail: brandebib@brandekommune.dk

Website: www.brandebib.dk/tilbyder/lokalhi.htm

Åbent: ma 10-18, ti 10-17, on 14-17, to 10-19,

fr 14-17, lø 10-13. Fra 30/4-1/9: Lørdag lukket.

Leder: Lisbeth Bjørn Hansen

Kontaktp. Ilse Christensen, 96 42 73 61

E-mail: i.christensen@brandekommune.dk

653-

Lokalhistorisk Arkiv for Blåhøj

Åbent: Efter aftale med:

Henning Sørensen

Stakrogevej 21, 7330 Brande

Tlf. 75 34 50 9

Leder: Peter Frandsen

Stakrogevej 31, 7330 Brande

Tlf. 75 34 51 22

Post til leder

EGVAD KOMMUNE

655-01

Egvad Egnshistoriske Samling

Egvad Bibliotek, Engvej 2

6880 Tarm
Tlf. 97 37 16 11
Fax 97 37 28 99
E-mail: rckd@egvadkom.dk
Website: www.egvadbib.dk/egns.htm
Åbent: ma, ti, to 10-18, on 12-18, fr 10-17
Leder: Kirsten M. Drejer

655-02
Aadum Sogns Arkiv
Aadum Skole, Trøstrupvej 26
Aadum, 6880 Tarm
Åbent: on 20-22 og efter aftale
Leder: Jens Lindby
Odderupvej 10, Aadum
6880 Tarm
Tlf. 97 37 62 87
Fax 97 37 69 98
E-mail: aadum@oekovin.dk
Post + tlf. Til leder

655-03
Hoven Lokalarkiv
Hoven, 6880 Tarm
Åbent: 2. og sidste ma i md. 17-18.30
Leder: Mie Johnsen
Hårkjærvej 11A
Hoven, 6880 Tarm
Tlf. 75 34 30 60
Post + tlf. til leder

HERNING KOMMUNE

657-01
**Lokalhistorisk Samling
for Gjellerup Sogn**
Højgade 2C, Hammerum
7400 Herning
Tlf. 97 11 64 99
E-mail:
Åbent: to 17-19
Leder: Svend Eriksen
Toften 9, Hammerum
7400 Herning
97 11 90 13
post + tlf. Til leder

657-02
Det lokalhistoriske Arkiv i Herning
Brændgårdvej 2
7400 Herning
Tlf. 96 26 36 74
E-mail: bibdf@herning.dk
Website: www.herningbib.dk
Åbent: ma og to 15-19
Fr 12-15 eller efter aftale
Leder: Doris Frederiksen

657-04
Sunds Lokalhistoriske Arkiv
Rønneallé 2
7451 Sunds
Åbent: to 19-21
Leder: Viggo Brusen Nielsen
Søparken 8
7451 Sunds
Tlf. 97 14 11 71
E-mail: vbn@hobby.dk
Post + tlf. til leder
Omr.: Sunds, Simmelkær og Ilskov

657-05
Ørre-Sinding Sognearkiv
Midtpunktet, Sinding
Skoletofte 7
7400 Herning
E-mail: os-sognearkiv@c.dk
Website: www.sinding-oerre-midtpunkt.dk
Åbent: ma 17-19
Leder: Vilhelm Østergaard
Mølleparken 9
7480 Vildbjerg
Tlf. 97 13 62 52
Post + tlf. Til leder

HOLMSLAND KOMMUNE

659
Lokalhistorisk Arkiv for Holmsland
Klostervej 39, Kloster
6950 Ringkøbing
Åbent: Flexetid, besøg kan aftales med
Arkivar Chr. Tarbensen Christensen
Tlf. 97 33 86 58 – eller
Leder: Hans Lodberg
Nørregade 42
6960 Hvide Sande
Tlf. 97 31 11 19
Post til leder

HOLSTEBRO KOMMUNE

661-01
**Lokalhistorisk Arkiv
for Holstebro Kommune**
Museumsvej 2, Postbox 1240
7500 Holstebro
Tlf. 97 42 37 83
Fax. 97 42 81 09
E-mail: holstebro@lokalhistorisk-arkiv.dk
Website: www.lokalhistorisk-arkiv.dk
Åbent: ti-on-to 12-16 eller efter aftale
Leder: Jannie Würtz Sløk

IKAST KOMMUNE

663-01

Ikast Lokalhistoriske Arkiv

Ikast Bibliotek, Grønnegade 25

7430 Ikast

Tlf. 99 60 51 20

Fax. 97 15 67 06

E-mail: sm@ikastbibliotek.dk

Website: www.ikastbibliotek.dk

Åbent: ma 10-19, ti-to 10-18,

Fr 10-17, lø 10-13

Leder: Søren Møller

663-02

Bording Lokalhistoriske Arkiv

Bording Skole

Solsortevej 10

7441 Bording

Tlf. 99 60 49 06

Åbent: ma 15.30-17.30, on 10-12

Leder: Hans Thomsen

(træffes efter aftale 86 86 10 19)

663-03

Isenvad Lokalhistoriske Arkiv

Isenvad Skole, Bygaden 41

Åbent: Efter aftale med leder

Leder: Jørgen Vingborg

Bygaden 15, Isenvad

7430 Ikast

Tlf. 97 14 00 26

Post + tlf. til leder

663-04

Engesvang Lokalhistoriske Arkiv

Engesvang Skole

Gl. Kongevej 97

7442 Engesvang

Tlf. 99 60 50 12 i åbningstiden

Åbent: ti 14-17 (1. ti i md. 14-19)

og efter aftale (lukket juli)

Leder: Freddy Boysen

Julsgårdsvej 27

7430 Ikast

Tlf. 97 15 51 72 – Mobil. 23 36 56 94

E-mail: boysen.ikast@adr.dk

Website: www.engesvangarkiv.dk

Post + tlf. til leder

LEMVIG KOMMUNE

665-01

Lemvigegnens Historiske Arkiv

Lemvig Bibliotek

Skolegade 3, 7620 Lemvig

Tlf. 99 63 15 11

Fax. 99 63 12 33

E-mail: dorte.svensden@limfjordsbibliotekerne.dk

Website: www.lemvigbib.dk/is/local

Åbent: ma 14-18, to 10-14

Leder: Dorte Svendsen

665-02

Gudum Sognearkiv

Toftevej 19B, Gudum

7620 Lemvig

Tlf. 97 86 34 08

E-mail: gudumsognearkiv@mail.dk

Åbent: on 15-17 og efter aftale

Leder: Mariane Thøstesen, 97 86 32 35

og Bent Nielsen, 97 89 31 26

Post til Anna Marie Touborg (fmd.)

Klostermøllevvej 4, Gudum

7620 Lemvig

665-

Fabjerg Lokalhistoriske Arkiv

Åbent: Efter aftale med:

Leder: Krista Lauritsen

Fabjergstad 43, Fabjerg

7620 Lemvig

Tlf. 97 89 30 52

Post + tlf. til leder

665-03

Lomborg-Rom Sognearkiv

Lomborg Skole, Lomborgvej 82

7620 Lemvig

Åbent: to 19-21

Leder: Lina Madsen

Ringgade 43B, Lomborg

7620 Lemvig

Tlf. 97 88 95 02

Post + tlf. Til leder

665-04

Møborg Sognearkiv

Møborg Skole, Møborg

7660 Bækmarksbro

Åbent: 1. ti i md. 19-22

Leder: Max Nielsen

Møborgkirkevej 88

7660 Bækmarksbro

Tlf. 97 88 15 93

E-mail: maxanton@post2.tele.dk

Post + tlf. Til leder

665-05

Flynder Sognearkiv

Brogade 67B

7660 Bækmarksbro

Åbent: on 19-21.30

Leder: Egon Aasborg

Formand: Peder Højgaard

Tlf. 97 88 12 50

665-06

Bøvling Sognehistoriske Forening og Arkiv
 Bøvling Skole, Tangsøgade 70
 7650 Bøvlingbjerg
 Åbent: 1. ti i md 14-17, undt. Juni, juli og aug
 eller efter aftale på tlf. 97 88 50 98 eller 97 88 51 40

Leder: Villy Gransgaard
 Kroghedevej 13
 7650 Bøvlingbjerg
 Tlf. 97 88 50 98

Post + tlf. Til leder

665-

Nr. Nissum Lokalarliv

Nr. Nissum Skole
 7620 Lemvig
 Åbent: 1. ma i md 19-21

Kontaktperson: Rudolf Olesen
 Nygaardsvej 5, Nr. Nissum
 7620 Lemvig
 Tlf. 97 89 12 16

Post + tlf. Til leder

RINGKØBING KOMMUNE

667-01

Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv

Ringkøbing Bibliotek

Ved Fjorden 6

6950 Ringkøbing

Tlf. 97 32 07 15

E-mail: era@vestbib.dk

Åbent: ma 13-20, ti-on 10-18,

To 13-20, fr. 10-18 eller efter aftale

Leder Else Ramskov Andersen

667-

Hee Lokalhistoriske Arkiv

J. C. Christensens Hus

Holstebrovej 81, Hee

6950 Ringkøbing

Åbent: Sommerferien ma-lø 13-17

Leder: Ernst Munck
 Hovervej 47
 6950 Ringkøbing
 Tlf. 97 32 59 25

E-mail: thermu@os.dk

Post + tlf. til leder

667-

Hover Lokalhistoriske Arkiv

Åbent: Efter aftale med:

Leder: Andreas Kjeldgaard Stampe
 Hovervej 85, 6971 Spjald
 Tlf. 97 34 80 22/97 34 8181

Post + tlf. til leder

667-02

Velling Sognearkiv

Fjordhjemmet

Velling Kirkeby 5

6950 Ringkøbing

Åbent: 1/9-31/3 ti 16.30-18

Eller efter aftale med:

Leder: Jens Agerskov
 Velling Kirkeby 129
 6950 Ringkøbing
 Tlf. 97 32 43 08

Post + tlf. til leder

667-03

Lem Lokalarliv

Kirkegade 5

6940 Lem St.

Tlf. 97 34 23 00

Åbent: on 14-16

Leder: Kurt Ganer-Tolsøe

E-mail: kurt.tolsoee@get2net.dk

Område: Lem Sydsogn

667-

Sdr. Lem Lokalhistoriske Samling

Højmark Sognehus

Adelvej 39A, Højmark

Åbent: Efter aftale med:

Leder: Jens Degnbøl
 Korsvad 1, Højmark
 6940 Lem St.
 Tlf. 97 34 30 20

Post + tlf. til leder

667-

Vedersø Lokalhistoriske Arkiv

Åbent: Efter aftale med:

Leder: Knud Tarpgaard
 Bakvej 1, Vedersø
 6990 Ulfborg
 97 33 17 88

Post + tlf. til leder

SKJERN KOMMUNE

669-01

Lokalhistorisk Arkiv for Skjern Kommune

Tværgade 2, Postboks 46

6900 Skjern

Tlf. 97 35 26 44

Fax 97 35 46 41

E-mail: museum@skjern-egvad-museum.dk

Website: www.skjern-egvad-museum.dk

Åbent: ma-to 12-16, fr. 12-14

Leder: Torben Egebjerg

E-mail: eco.west@post.tele.dk

669-02

Stauning Lokalhistoriske ArkivKirkebyvej 65, Stauning
6900 Skjern

E-mail: stauningarkiv@yahoo.dk

Åbent: ma 19-20

Leder: H. P. Christensen
Kirkebyvej 93, Stauning
6900 Skjern
Tlf. 97 36 92 09

Post + tlf. til leder

669-03

Borris Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Kirkevej 14, Borris

6900 Skjern

Åbent 1. ma i md 19-20.30 og efter

Aftale

Leder: Ove Enevoldsen
Solparlen 18, Borris
6900 Skjern
Tlf. 97 36 60 26

E-mail: borrislokalarkiv@skjern-net.dk

Post + tlf. til leder

669-04

Bølling-Finderup-Hanning-Sædding

Lokalhistoriske Arkiv

Tingager, Tingagervej 2

Hanning, 6900 Skjern

Website: www.rkmolle.dk

Åbent: ti 19-21

Leder: Erik Fogh Rasmussen
Sæddingheedevej 1
Rækker Mølle
6900 Skjern
Tlf. 97 36 22 41

E-mail: erbofogh@post.tele.dk

Post + tlf. til leder

669-

Dejbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Dejbjerglund Efterskole

Uglbjergvej 10, Dejbjerg

Åbent: 1. to i md. 19-21

Leder: Lisbeth Årup
Dejbjergvej 13, Dejbjerg
6900 Skjern
Tlf. 97 34 11 34

Post + tlf. til leder

669-

Faster Sognearkiv

Aktivitetshuset

Birkevænget 31, Astrup

6900 Skjern

Formand: Poul Holm
Skovvejen 5, Ejstrup
6900 Skjern
Tlf. 97 36 40 55

E-mail: poul_holm@post.tele.dk

Åbent: 1. ma i hv. md. 14-16 (-juli)

Leder: Otto Gudiksen

Tlf. 97 36 42 58

Post til formand. Tlf. til leder

STRUER KOMMUNE

671-01

Lokalhistorisk Arkiv for

Struer Kommune

Søndergade 25, Postkoks 1

7600 Struer

Tlf. 97 85 13 11

Fax. 97 84 11 70

E-mail: arkivet@struermuseum.dk

Website: www.struermuseum.dk

Åbent: ma 13-19, to 13-17

Leder: Anne Thorø Nielsen

THYBORØN - HARBOØRE KOMMUNE

673-01

Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre

Kommune

Skolegade 6A

7673 Harboøre

Tlf. 97 83 46 56

Website: www.lokalarkiv.adr.dk

Åbent: to 17-21

Leder: Tove Andersen
Skolegade 24A
7673 Harboøre
Tlf. 97 83 43 53

Post + tlf. til leder

THYHOLM KOMMUNE

675-01

Egnshistorisk Arkiv for

Thyholm og Jegindø

Rughavevej 5, Midtpunktet

Hvidbjerg

7790 Thyholm

Tlf. 96 91 91 94

Åbent: ti 15-17, to 18.30-20

Leder: Anna Fomsgaard

E-mail: anna@fomsgaard-larsen.dk

Kontaktperson: Harald Fomsgaard

Tlf. 97 87 14 02

Tlf. til arkiv/kontaktperson

THEHØJE KOMMUNE

677-01

Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn

Kultur- og Idrætscenteret

Vognstrupvej 11

7550 Sørvad

Tlf. 97 43 84 64

Åbent: ma 15-17
 Kontaktpers: Vilhelm Jensen
 Grønningen 4
 7550 Sørvad

Tlf. 97 43 81 26
 Post + tlf. til kontaktperson

677-02
Lokalarkivet for Vildbjerg Sogn

Burgårdsvej 6
 7480 Vildbjerg
 Tlf. 97 13 31 29
 E-mail: vildbjergarkiv@ofir.dk
 Website: www.trehoje.dk
 (se under Foreninger)
 Åbent: ma 16-18, to 15-17

Leder: Karl Gregersen
 Kontaktpers.: Kristian Mosekjær

677-
Lokalhistorisk Arkiv for Nøvling Sogn

Midtgårdvej 20, Nøvling
 7480 Vildbjerg
 Tlf. 97 13 70 83

Åbent: ma 14-15 eller efter aftale
 Leder: Gothfred Jespersen

677-
Lokalhistorisk Arkiv for Timring Sogn

Birkmosevej 26, Timring
 7480 Vildbjerg
 Åbent: 2. + 4. to 14-15.30
 Leder: Jakob Bergkvist Lillelund
 Birkmosevej 49, Timring
 7480 Vildbjerg
 Tlf. 97 13 21 72

Post + tlf. til leder

677-
Lokalhistorisk Arkiv for Vind

Vind Skole
 Skolevej 11, Vind
 Åbent: Efter aftale med
 Leder: Frede Nielsen
 Skolevej 17, Vind
 7500 Holstebro
 Tlf. 97 43 00 87

Post + tlf. til leder

677-
Ørnhøj Lokalhistoriske Arkiv

Søndermarksvej 2
 6973 Ørnhøj
 Åbent: 1. ti i md. 18-20
 eller efter aftale
 Leder: Thorkild Munk
 Søndertoften 1
 6973 Ørnhøj
 Tlf. 97 38 60 26

Post + tlf. til leder

ULFBORG-VEMB KOMMUNE

679-01
Egnehistorisk Studieceter
 For Ulfborg-Vemb Kommune
 Ulfborg Kirkebyvej 8
 6990 Ulfborg
 Tlf. 97 49 14 07
 Åbent: ma 10-12 eller efter aftale
 Leder: Birgith Sørensen

679-02
Lokalhistorisk Arkiv for
Gørding-Vemb-Bur Sogne
 Vemb Skole, Skolegade 12
 7570 Vemb
 Åbent: 2. og sidste ti i nd. 15-16.30
 Leder: Stinne Mosholm
 Vestergade 35
 7570 Vemb
 Tl. 97 48 14 35

Post + tlf. til leder

679-
Lokalhistorisk Arkiv for
Sdr. Nissum Sogn

Kirkebyvej 11, Sdr. Nissum
 6990 Ulfborg
 Åbent: Efter aftale
 Leder: Solveig Knudsen
 Tlf. 97 49 53 20

VIDEBÆK KOMMUNE

681-01
Videbækens Lokalhistoriske Arkiv
 Centerparken, Kirke Allé 1
 6920 Videbæk

Åbent: ma 14-16 eller efter aftale
 Leder: Jens Fjord
 Tlf. 97 17 12 99

Tlf. til leder

681-04
Troldhede og Omegns
Lokalhistoriske Arkiv
 Dalgasgade 45, (Ældrecentret)
 Troldhede, 6920 Videbæk

Åbent: 1. ma i md. 19-20
 Øvr. Ma 16.30-17.30
 Eller efter aftale

Leder: Kaj Lauridsen
 Tlf. 97 19 41 56
 Formand: Børge Christensen
 Tlf. 97 19 4001
 Tlf. til leder eller formand

681-

Brejning Lokalhistoriske Arkiv

Skolegade 12, 6971 Spjald
 Åbent: 2. on i ma. 19-21
 4. on i md. 14-16

Leder: Johannes J. Lund
 Lindevej 16
 6971 Spjald
 Tlf. 97 38 14 55

Post + tlf. til leder

681-

Grønbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Grønbjerg Skole, Grønbjerg
 Åbent: Efter aftale med:

Leder: Johannes Kirk
 Bymarken 8
 Grønbjerg
 6971 Spjald
 Tlf. 97 38 40 20

Post + tlf. til leder

VINDERUP KOMMUNE

683-01

Vinderup Egnshistoriske Arkiv

Vinjes Torv 1
 7830 Vinderup
 Tlf. 97 44 29 98
 E-mail: mail@arkivet-vinderup.dk
 Website: www.arkivet-vinderup.dk
 Åbent: ma 19-21, on 14-16
 Fr 10-16 eller efter aftale
 Leder: Bodil Møller
 Tlf. 97 44 84 41

683-

Lokalhistorisk Arkiv for**Sevel Østre Sogn**

Mogenstrup Skole
 Åbent: Efter aftale med:

Leder: Johannes O. Hansen
 Åglimt 33
 Mogenstrup
 7800 Skive
 Tlf. 97 54 41 16

Post + tlf. til leder

ÅSKOV KOMMUNE

685-01

Kibæk Lokalhistoriske Arkiv

"Alhuset", Kastanieallé 27
 6933 Kibæk
 Åbent: ti 15-17 (ikke i skoleferier)
 Leder: Vibeke Kejser
 97 19 15 60

Tlf. til leder

685-02

Skarrild-Kardstoft Museum og Lokalarkiv

»Kirkeby«, Hovedgaden 40
 Skarrild, 6933 Kibæk
 Åbent: sø 14-16 eller efter aftale
 Leder: Susanne Vestergaard
 Vardevej 62
 7270 Stakroge
 Tlf. 96 99 2020

E-mail: susannevestergaard@tdcadsl.dk
 Post + tlf. til leder

685-03

Sdr. Felding Lokalhistoriske Arkiv

Nørregade 11
 7280 Sdr. Felding
 Website: www.lokalarkiver.dk/sdrfelding
 Åbent: On 15.30-17.30
 Leder: Leif Jørgensen
 Høgsvigvej 4
 7280 Sdr. Felding
 Tlf. 97 19 84 23

E-mail: leif-j@sf.intercitynet.dk
 Post + tlf. til leder

Det Levende Billedarkiv

C/o Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune
 Hjultorvet 11, 8800 Viborg
 Tlf. 87 25 26 13
 Fax 87 25 26 20
 E-mail: jeh@viborgkommune.dk
 Website: www.viborgstiftsmuseum.dk
 Leder: Jesper Hjermand
 Åbent: ma-to 8-16, fr 8-13

DGI Vestjylland, Arkivet

Stationsbygningen, Skovgårdsvej 1
 6990 Ulfborg
 Tlf. 97 49 23 07
 Fax. 97 49 23 57

Register

omfattende personer (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner.

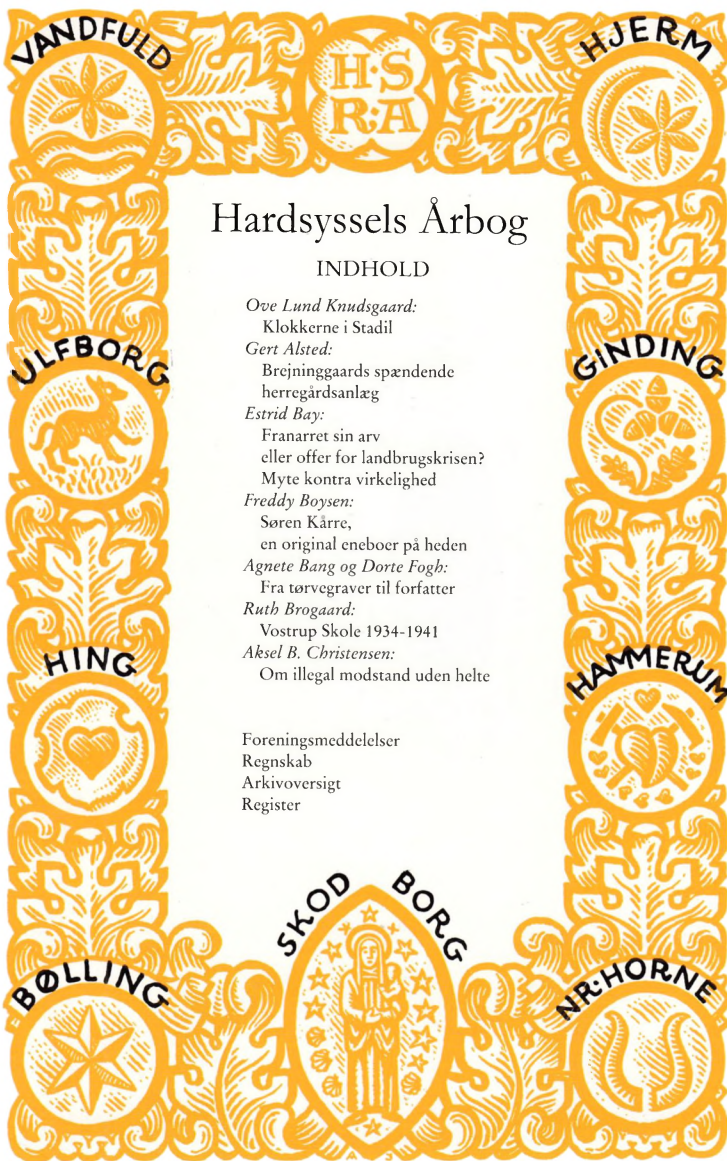
B angiver billede, K henviser til kort.

- Agerskov Hede 46
Agger, Harald, tandlæge og modstandsmand 90, 91, 93, 94, 96, 98, 101, 116, B116
Allers Trykkeri 45
Alsted, Gert, Ringkøbing 18
Andersen, dyrlæge, modstandsmand 96, 99, 101, 102
Andersen, Heine, modstandsmand 97
Andersen, Kaj Vium, modstandsmand 104
Andersen, Niels, Faurholdt 45-48
Andersen, Poul, kontor i Ribe 5, 7
Andersen, Søren, gdr., Vandborg 34
Baggergaard, Oscar Willy, stikker 97
Bang, Agnete 65
Bay, Estrid 38
Bendgaard, Peter Mikkelsen, gdr. I Vandborg 31, 35
Bendtsen, Ove, Stadil B9
Bennike, Vagn, oberstløjtnant, modstandsmand 90, 98, 109
Bispebjerg Kirkegård, København 63
Bjerg, gård i Vandborg 35
Blom & Søn, landbrugsmaskinhandel i Skanderborg 107
Bording 39, 45
Bording Kirke 46
Bording Vandmølle 39
Borris 51
Borriz, Gunnar, modstandsmand 97
Borup, Thomas, lærer ved Vostrup Skole 79, 81, 83
Boston Herremagasin, Holstebro 87, 95, 97, 107-110, 112
Botanisk Have, København 113
Boysen, Freddy 54
Brandt, soldatermissionær i KFUM 51, B51
Bredsten 79
Bredstorff, Elias, forfatter 98
Brejning 11
Brejning Krat 83
Brejninggaard Efterskole 18
Brejninggaard, herregård ved Videbæk 11, 14, 16-18, Bforside, K12-15
Brogaard, Ruth Bergenhammer 86
Bruun, faktor på Holstebro Avis 106
Brænderigården, vandmølle i Brejning 15, 17
Bækbodam, Brejning 15, 16
Bølling 72
Callisen, oberst, bykommandant 120
Christensdatter, Mette Kirstine, g.m. Søren Kårre 41, 42
Christensen, Aksel B., modstandsmand 122, B86, B102, B105
Christensen, Anders Bo, søn af Aksel Christensen 122
Christensen, Helga, g.m. Aksel Christensen 106, B106
Christensen, J.P., sognefoged, Stubkjær 46
Christensen, Sigurd Vestergaard, modstandsmand 93-95, 99, 101, 103, 104, 108, 109, 116-118
Christensen, Walbjørn, anlægsarkitekt og modstandsmand 104
Christian III 11
Christian X 81
Christian II 6
Clausen, Fritz, leder af DNSAP 119
Colstrup, Mogens, modstandsmand 107
Daells Varehus, stormagasin 81
»Dahl«, alias Toft Christensen, faldskærmsmand 110
Dahl, fæstegård i Vandborg sogn 19, 22
Danmarksgades Skole, Holstebro 87
Dansk Folkemindesamling 44
Dansk Samling, dansk politisk parti 88-90, 96
Dantes Helvede 55
Det Kongelige Videnskabenes Selskab 21
»Dybet« roman af Jørgen Nielsen 60
Eden, barkskib 9
»En kvinde ved Baalet«, roman af J. Nielsen 60
Engsvang 55
Engsvanghus, gård i Bording 46
Engsvangs Lokalhistoriske Forening 66
esparantokursus 75
Familie Journalen, ugeblad 45

- fatalisme 64
 Feddersen, ritmester, modstandsmand 90, 105
 Fogh, Dorte 65
 Folkets Almanak 47
 Ford T, bil 118
 Forlaget Heebro 86
 Forposten, københavnsk avis 41, 52
 Foulum 72
 Francisturbine 17
 Frandsen, Arne V., modstandsmand 89-91
 Frederik 8. 49
 Frederiksdal, Bording 45
 Frihedsfonden 114
 Frit Danmark, modstandsorganisation 88, 89, 112, 116
 Fuglbjerg 9
 Funder Å 47-52, 57, B47
 Galtmose, gård i Vandborg 31
 Gammelgaard, Vandborg 23, 25, 26, 28
 Geopartner, landinspektørfirma 15
 Gestapo, efterretningstjeneste 95, 101, 107
 Gieruff, S., prokurator 25
 Graversen, Niels, gdr. I Vandborg 28, 29, 30
 Gregersen, Jens, gdr., Vandborg 35
 Grundtvigskirken, København 81
 Grønberg, Ruth, elev i Vostrup Skole 74, 78, B78
 Guldberg, gård i Vandborg i sogn 31, 32
 Handbjerg, Jens L., sognepræst 11, 13, 14
 Hansen, Anders Bork, sognepræst 84
 Hansen, Dan Sterup, tegner 62
 Hansen, Einar, kriminalbetjent 110, 119
 Hansen, H. P., museumsforstander 46
 Hansen, Martin A, forfatter 64
 Hansen, Per Hofmann, bibliotikar 65
 Hansen, Robert Birch, modstandsmand 94-96, 100, 101
 Hansen, Robert, Faurholdt 43
 HC, alias Jørgen Jensen, modstandsmand 120, 122
 Hedeager, Tage, stikker 108
 Helmuth, Osvald, Kgl. skuespiller 112
 Hestlund By 46
 Himmelbjerget 76, 77
 Hjort, Mads, original i Silkeborg 53
 Hoffmeyer, Skat, biskop, modstandsmand 115
 Holstebro 87, 89-94, 101, 105, 108, 121, 122
 Holstebro Avis 106
 Holstebro Bank 108
 Horsens Roklub 101
 Hotel Ansgar, Århus 111, 117, 119
 Hotel Royale, Åbyhøj 110
 Hotel Vejlefjord 115
 Houmann, Børge, frihedskæmper 88
 Houselhuus, gård i Vandborg 32, 35
 Hover ådal 11
 Husby 71
 Hvam, Niels, fårehyrde, Knudstrup 44
 Hvidbjerg, feriested ved Vejle 99, 102, 103, 105
 Hvidstengruppen, modstandsgruppe 90
 Hørbylunde 40, 47, 50
 Ikast Kirke 40
 Jakobsen, Frode, frihedskæmper og politiker 88, 89
 Jensdatter, Anna E., g.m. C.L. Nyegaard 26, 27
 Jensen, Christen, gdr., Vandborg 28, 29, 31, 35
 Jensen, Hans Chr., gdr., Vandborg 34
 Jensen, Mads, gdr., Vandborg 34
 Jensen, Poul, gdr. I Vandborg sogn 25, 26
 Jensen, Rasmus, Bording, almisselem 39, 41
 Jensen, Svenning, forretningsfører og modstandsmand 105
 Jessen, Peter, manufakturhandler 105
 Johnsen, Alfred, gardinhandler i København 107-109
 Juncker, Flemming, godsejer og modstandsmand 89, 90
 Jørgensen, H.G.A., sognepræst 6
 Katkier, Peder A., gdr., Vandborg 32
 Kaufmann, Aksel, herrekonfektionshandler i Århus 116
 KFUMs Soldatermission 51
 Kirkensgaard, gård i Vandborg 34
 Klit, Iver Iversen, Sønderklit B9
 Klode Mølle, Bording 45
 Knudsens Hotel, Holstebro 87
 Knudsgaard, Ove Lund, Stadil 10
 Kohlregen, ansat i Gestapo 120
 Krogsgaard, Karen, lærerinde ved Vostrup Skole 68, 69, 71, 72, 75, 83
 Kåre, An Mari, søster til Søren Kårre 46
 Kårre, Søren (S. Rasmussen, Bording) 39-54, B40, B50
 La Reine, københavnsk restaurant 112
 Land og Folk, kommunistisk dagblad 89
 Lange, Gunde, herremand på Brejninggaard 11
 Lange, Hans, s. a. Gunde Lange, herremand på Brejninggaard 11-15
 Larsen, Aksel, formand for DKP 88
 Larsen, Hans, modstandsmand 90, 93, 97, 100, 101
 Laursen, Bertel, gdr., Vandborg 31
 »Lavt Land«, novellesamling af J. Nielsen 61

- Lemvig Arresthus 37
 Lille Søbjerg 39, 45
 Lindskov, Gunnar, viktualiehandler i Horsens 107
 Lomborg Sogn 36
 Lund, Søren, modstandsmand 97, 103, 105
 Lundgård, Ivar, kreaturtransportør 94
 Lønborg Kirke 84, 86, B84, B86
 Lønborg Skole 83
 Madsen, Carl, advokat 113
 Madsen, Povl, modstandsmand 97
 Madsen, Åge, direktør 107
 Midtjyllands Avis 66
 Mortensdatter, Ane, Bording 39
 Moselund 39
 Munklinde 39, 43-46
 Munksgaard, Peder J, gdr., Vandborg 34
 Muusholm, gård i Vandborg 32, 33, 35
 Mægbeck, Andreas, s.a. C.L. Mægbeck 26, 27
 Mægbeck, Christen L., gdr. i Vandborg S. 19, 23-28, 34, 35
 Møller, Aksel, overlæge, modstandsmand 100, 101, 109
 Møller, Jens, modstandsmand 89
 Møller, John Christmas, konservativ leder 88
 Møller, S.B., modstandsmand 105
 Nebelgrisen, øgenavn for toget mellem Nr. Nebel og Varde 76
 Nielsdatter, Ellen, g.m. C.L. Mægbeck 26-28
 Nielsen, Ane Sofie, mor til Jørgen Nielsen 56
 Nielsen, Dagmar, Vostrup 81
 Nielsen, Didi, g.m. Jørgen Nielsen 63
 Nielsen, Harrow, modstandsmand 104
 Nielsen, Johan
 »Joni«, kriminalbetjent, modstandsmand 110, 119
 Nielsen, Jørgen, forfatter 55-57, 59-66, B57, B59, B61, B64
 Nielsen, Kirstine, søster til Jørgen Nielsen 57, B57
 Nielsen, Niels Aage, medarbejder på Frit Danmark 89, 90, 92, 93, 94, 98, 103, 104
 Nielsen, Søren, far til Jørg. Nielsen 56, B56
 Nielsen, Aage, modstandsmand 97
 Nørre Munksgaard, gård i Vandborg 28
 Oddsund Broen 77
 »Offerbaal«, roman af Jørgen Nielsen 61, 62
 Over Bodholt, (Bording Stationsby) 39
 patronatsretten 5, 9
 Pedersen, Anders, gdr., Vandborg 36, 37
 Pedersen, Ane Sofie, Jørg. Niensens mor B56
 Pedersen, Nitte, lærerinde ved Vostrup Skole, senere forstander i Ringsted 72, 73, 75, 76, 78
 Pedersen, Simon, gdr., Vandborg 32, 33
 Petersen, Aksel, modstandsmand 92
 Petersen, Harry, modstandsmand 105
 Petersen, R.G., ingeniør, modstandsmand 98, 102, 103
 Petersen, Svend Aage, modstandsmand 97
 Petersen, Svend Aage, modstandsmand 100, Pinnerup, Charles, modstandsmand 101-103, 107
 Platou, Henrik Wessel, havnebetjent og modstandsmand 90, 92, 93, B91
 Plum, Niels Munk, forfatter 7
 Poulsen, Poul, udlåner, Vandborg 32
 Prenter, Regin, professor, dr. theol., modstandsmand 110
 Psykologisk realisme, litteraturgenre 62
 Pårup Mark 55, B56
 Paarup Mose 46
 Rasmussen, S., Bording (Søren Kårre) 39-54
 Ribe Bispestol 11
 Rind Sogn 41
 Ringen, modstandsorganisation 89
 Ringkøbing Museum 16
 Ruskjær 41
 Ryberg, Svend, modstandsmand 93, 97
 Rønn, Knud, vinterlærer ved Vostrup Skole 72
 Schmidt, Martin, tobakshandler 108
 Sdr. Raabjerg, gård i Vandborg 36
 Seeberg, Peter, forfatter 63
 Sejersen, Fridthjof, keramikfabrikant i Middelfart 105, 107, 115
 Sejersen, Oda, g.m. F. Sejersen 115
 Sejlgårds eng, militærlejr ved Funder å 49
 Sejten, familie i Pårup 47
 Severinsen, Peder, sognepræst 6, 8
 Silkeborg Socialdemokrat, avis 42, 50, 52, 53
 Silkeborg Venstreblad 60
 Skavenhus 71
 Skidengård, gård i Vandborg 32
 Skjoldborg, Johan, digter 72, 73
 Skodborg Herred K21, 22, 35
 Skou-Hansen, Tage, forfatter 63
 Skov- og Naturstyrelsen 16
 Skram, Johanne, g.m. Hans Lange 11
 Skram, Peder, rigsråd og admiral 11
 Slot, Enevold, herremand på Søndenvang 9
 Socialdemokraten, dagblad 65
 SOE, britisk logistisk organisation 89, 104
 Sparring-Petersen, G., forfatter 7
 Spjald 11, 17

- SS, nazistisk korps 87
 Schomann, Peter B., sognepræst 6, 7
 Stadil kirke 5, 8-10, B5, B6, B7
 Stallknecht, jernstøberi i Horsens 6
 Stallknecht, Ulrik, guldsmed i Horsens 6
 Statens Jordlovsudvalg 14
 Staulund, Peder, gdr., Bording 44
 Steffensen, alias Strange Petersen, modstands-
 mand 106, 107, 109, 110, 115, 116, 119
 Steffensen, Poul, sagfører 105
 Strande, Hans G., gdr., Vandborg 32
 Sunds Sogn 41-43
 Sutor, latinsk for skomager 7
 Sylow, birkedommer 50,52,53
 Sysselettinget i Holstebro 6
 Søndervang, herregård i Stadil sogn 9, B8
 Søndre Skole, Grindsted 76
 Sørensen, Anne og Thomas, Vostrup 81
 Sørensen, Arne, stifter af Dansk Samling 88
 Sørensen, Einar, havnebetjent og modstands-
 mand 90, 91, 96, 116, B96
 Sørensen, Mads, gdr., Vandborg 31
 Sørvad 93, 94, 100
 terrakotta 11
 Thyholm 77
 Tim/Madam kirke 6
 Toldstrup, Anton Jensen, nedkastningschef 90,
 93, 97
 Trans Sogn 37
 Trap Danmark 8
 Tvis sogn 104
 Vad, Poul, forfatter 63, 66
 Vandborg sogn 19, 20, 24, 35, K22
 Vandborgbjerg, gård i Vandborg B37
 Vandfuld Herred K21
 Vester Houdam, fæstegård i Vandborg s. 19,
 22
 Vestergaard, Jens, gdr., Bording 44
 Vildbjerg 104
 Vind sogn 94
 Vostrup Forsamlingshus 73
 Vostrup Skole 67, 71, 72, 77, 85, 86, B67
 Wennerswald, Emil, tegner 47
 Østergaard, gård i Vandborg 34
 Østervang, herregård i Stadil sogn 9
 Åbyhøj, forstad til Århus 110
 Århus Stiftstidende 109

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

- Ove Lund Knudsgaard:*
Klokkerne i Stadil
- Gert Alsted:*
Brejninggaards spændende
herregårdsanlæg
- Estrid Bay:*
Franarret sin arv
eller offer for landbrugskrisen?
Myte kontra virkelighed
- Freddy Boysen:*
Søren Kårre,
en original eneboer på heden
- Agnete Bang og Dorte Fogh:*
Fra tørvegraver til forfatter
- Ruth Brogaard:*
Vostrup Skole 1934-1941
- Aksel B. Christensen:*
Om illegal modstand uden helte

Foreningsmeddelelser
Regnskab
Arkivoversigt
Register